

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

T O P L U M S A L Tarih

277

OCAK
2017

Orhan Silier'le
Söyleşi: 25. Yılı
Geride Bırakırken
Tarih Vakfı
Nihal Boztekin

Antik Numismatik

Oğuz Tekin'in hazırladığı dosya,
sikkelerin tarih ve arkeoloji
alanındaki çalışmalar için ne
denli önemli olduğunu ortaya
koyuyor. Koray Konuk,
Oya Yağız, Dinçer S. Lenger,
Erdal Ünal, Hüseyin Köker,
A. Tolga Tek ve Aliye Erol
Özdizbay'ın yazılarıyla...
sayfa 36

Nâzım Hikmet'in
1933
Yargılamaları
Erden Akbulut

II. Dünya Savaşı
Döneminde
Alınan Gizli
Koordinasyon
Heyeti Kararları

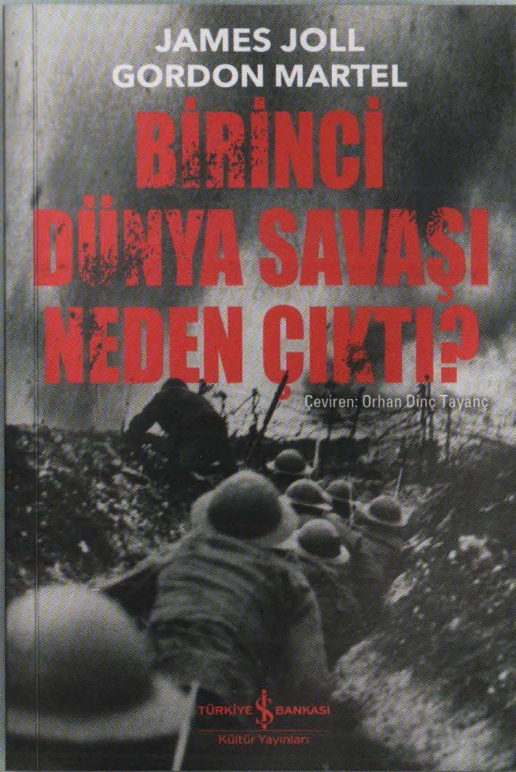
Cevahir Kayam — Alev Özbil

Biri Bizi Gözetlemiş:
II. Dünya Savaşı
Türkiye'sinde İngiliz
İstihbaratı

Egemen B. Bezei

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI NEDEN ÇIKTI?

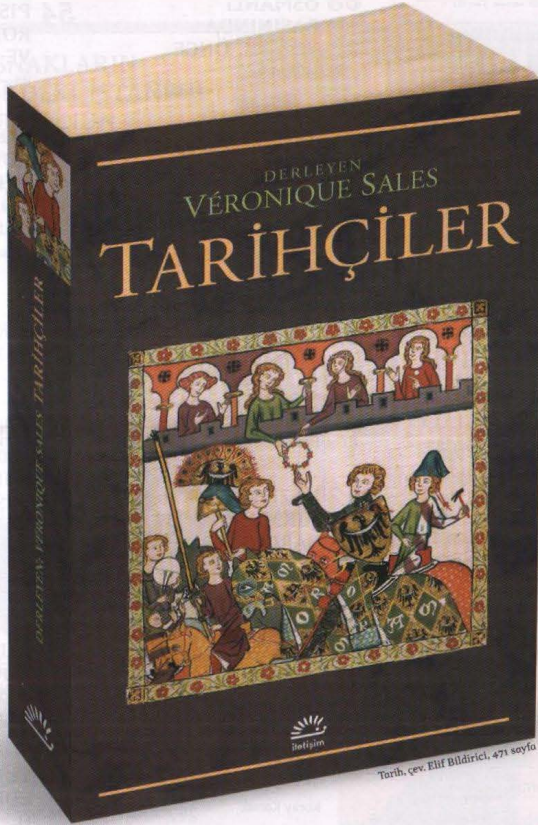

Birinci Dünya Savaşı, 20. yüzyıl tarihinin ilk ve en önemli kırılma noktası, yakın tarihin sonuçları günümüze kadar süregelen kurucu olaylarından biri, belki de birincisiydi. Birinci Dünya Savaşı'nın neden çıktığını anlamak, günümüzdeki çeşitli çatışmaların anlaşılmasına da yardımcı olabilir.

20. yüzyılın en önde gelen uluslararası tarih uzmanlarından James Joll'un ilk edisyonu 1984'te çıkan bu klasik çalışması, dünyayı değiştiren "Cihan Harbi"nin nedenlerine ilişkin ileri sürülmüş çok sayıda açıklamayı değerlendiriyor. Bunun yanı sıra, 1914'te Avrupa'nın durumunu belirlemiş siyasal, ekonomik, askeri, toplumsal pek çok etkeni mercek altına alan kitap Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı? sorusuna çok çeşitli açılardan yanıt ararken, savaşın hemen öncesinde Avrupa'da hüküm süren ruh halini, toplumsal atmosferi de canlı bir biçimde aktarıyor. Joll'un ölümünden sonra günümüzün önemli tarihçilerinden Gordon Martel tarafından yayına hazırlanan bu son edisyonda ise, bu klasik eser en son araştırmalar, yeni bilgilerle dikkate alınarak güncellenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?
James Joll, Gordon Martel
çev. Orhan Dinç Tayanç
432 sayfa, 28 TL

“Tarih”e yön vermiş tarihçiler...

Tarih, çev. Elif Bildirici, 471 sayfa

Tarihçiler, dünya tarihyazımına ve tarih bilimine yön vermiş tarihçileri, yaşadıkları hayatlardan yola çıkarak tarih biliminin yapı taşları haline gelen eserleri üzerinden ele alıyor.

Kitapta ele alınan tarihçiler: Philippe Ariès, Marc Bloch, Fernand Braudel, Peter Brown, Georges Duby, Norbert Elias, Lucien Febvre, Moses Finley, François Furet, Jacques Le Goff, Karl Marx, Jules Michelet, George Mosse, Pierre Renouvin, Louis Robert, Alexis de Tocqueville, Paul Veyne, Pierre Vidal-Naquet, Karl Ferdinand Werner.

MERHABA,

Tarih Vakfı 2017'de yirmi altıncı yılına ve umuyoruz ki yeni bir çeyrek asra merhaba diyor. Benim bu çatıyla ilişkim de yirminci yılını dolduruyor. Geçmişten bugüne olumlu-olumsuz pek çok gelişme yaşandı; o ilk görkemli günler geride kaldı ama Tarih Vakfı'sı siyasi, ekonomik, toplumsal güçlüklerle, insan kaynağı eksilmelerine rağmen varlığını korudu, koruyor. Hele de içinde bulunduğumuz atmosferde, entelektüel üretimin, özgür düşüncenin, dayanışmanın, çeşitliliğin koruyuculuğunu yapan benzer kuruluşlarla birlikte önemnin altı daha da çiziliyor. Biz de *Toplumsal Tarih*'te hem geride kalan yirmi beş yılı hatırlayıp inanç ve bellek tazelemek, hem de bugünü birlikte değerlendirmek, geleceği birlikte tasarlamak için, Tarih Vakfı'nı inşa eden, farklı dönemlerinde ona nefes veren isimlerle birkaç ay sürecek bir söyleşi dizisi başlattık. Bu sayıda okuyacağınız ilk söyleşimizde Orhan Silier sorularımı içtenlikle yanıtladı ve hem Tarih Vakfı'na hem de sivil toplum hareketine ilişkin, üzerinde dikkatle düşünmek gereken bir çerçeve çizdi. Evlerinin kapısını dostlukla açıp sofralarını ve sohbetlerini benimle paylaşan Orhan Silier ve Ayşe Erzan'a teşekkür ederim. Ocak sayımızın dosya konusu "Antik Numismatik". Yayın kurulu üyemiz ve dosya editörümüz Oğuz Tekin yine büyük bir titizlikle her aşamada yardımcı oldu bize. Dosyada yayımladığımız yazıların, tarihin en önemli bilgi kaynaklarından olan bu disiplinin göz ardı edilmesinin önüne geçilmesine vesile olmasını umuyoruz. 2017'nin hepimize en temel ihtiyaçlarımızdan olan barışla, sağduyuyla gelmesini diliyorum. Şubat ayında görüşmek üzere.

Nihal Boztekin

04 L'ILLUSTRATION'DAN
SEÇMELER
10 ŞUBAT 1923
SULTAN
VAHİDEDDİN
SÜRGÜNDE
Hazırlayan: Edhem Eldem

08 OSMANLI
BASININDA
YÜZ YIL ÖNCE
BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

12 GÖZDEN KAÇANLAR
İSTANBUL DA BİR
ORTA BİZANS
KULESİ: İRENE
KULESİ
Sevcan Ercan

26 BİRİ BİZİ GÖZETLEMİŞ:
II. DÜNYA SAVAŞI
TÜRKİYE'SİNDE
İNGİLİZ
İSTİHBARATI
Egemen B. Bezci

32 NÂZİM
HİKMET'İN 1933
YARGILAMALARI
Erden Akbulut

37 LYRBE VE
SİKKELERİ
Aliye-Erol Özdişbay

40 ANADOLU'NUN
İLK SİKKELERİ
(MÖ YAK. 640-540)
Koray Konuk

44 SİNOPE (SİNOP)
SİKKELERİ
Oya Yağız

48 BÜYÜK İSKENDER
VE SİKKELERİ
Dinçer Savaş Lenger

52 FULVIA LEJANDLI
EUMENIA SİKKELERİ
Erdal Ünal

54 PISIDIA BÖLGESİ
ROMA KOLONİLERİ
VE SİKKELERİ
Hüseyin Köker

58 LYKIA BÖLGESİ'NDE
ROMA
İMPARATORLUK
DÖNEMİ'NDE SİKKE
BASIMI
Ahmet Tolga Tek

62 25. YILI GERİDE
BIRAKIRKEN
TARİH VAKFI
Söyleşi: Nihal Boztekin

71 TAŞNAKLARIN
1908'DEKİ İSTANBUL
BÜROSUNUN
PEŞİNDE
Varak Ketselmanian
Daniel Ohanian

74 II. DÜNYA SAVAŞI
DÖNEMİNDE
ALINAN GİZLİ
KOORDİNASYON
HEYETİ KARARLARI
Cevahir Kayamı - Alev Özbiç

88 YUNAN
EDEBİYATINDA
II. DÜNYA SAVAŞI
YILLARI
Merih Erol

92 PERS KRALI BÜYÜK KYROS:
ANNE KARNINDAN
ÇOCUKLUĞA BİR
PERSLİNİN SIRADIŞI
ÖYKÜSÜ
Eray Karakötür

Kapak görseli: III. Gordianus Dönemi,
Patara sikkelerinin ön yüzü.

04 ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER: SULTAN VAHİDEDDİN SÜRGÜNDE

Edhem Eldem, *L'Illustration*'un 10 Şubat 1923 tarihli nüshasından, son Osmanlı padişahının Hicaz sürgününe ilişkin makaleyi aktarıyor.

12 İSTANBUL'DA BİR ORTA BİZANS KULESİ: İRENE KULESİ

Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi'nin hazırladığı "Gözden Kaçanlar" dizisi, Sevcan Ercan'ın kaleme aldığı, Irene Kulesi hakkındaki yazıyla devam ediyor.

71 TAŞNAKLARIN 1908'DEKİ İSTANBUL BÜROSUNUN PEŞİNDE

Varak Ketsemanian ve Daniel Ohanian, Ermeni Devrimci Federasyonu'nun 1908 Devrimi sonrasında Pera'da açılan temsilciliğinin izini sürüyor.

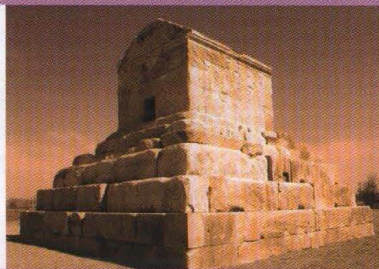

88 YUNAN EDEBİYATINDA II. DÜNYA SAVAŞI YILLARI

Merih Erol, Damla Demiröz'ünün *İşgal, Direniş, İç Savaş: Yunan Edebiyatında II. Dünya Savaşı Yılları* kitabını ve savaşın edebiyattaki yansımalarını değerlendiriyor.

92 PERS KRALI BÜYÜK KYROS: ANNE KARNINDAN ÇOCUKLUĞA BİR PERSLİNİN SIRADIŞI ÖYKÜSÜ

Eray Karaketir, Antik Çağ kaynaklarından hareketle, Pers Kralı Büyük Kyros'un (MÖ 559-530) doğumunu ve çocukluğunu inceliyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 277, Ocak 2017

TARİH VAKFI
ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI

Zindankapı, Beğirmen
Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU

Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıyay, Murat Belge, Fatmaçıl Berkay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Danacıoğlu, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Fırat Güllü, Nurişen Gürboğa, Murat Güvenc, Mehmet Hacısalihoğlu, Murat Koralı, Elçin Macar, Ayşe Özil, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Canay Şahin, Özgür Tekin, Taner Timur, Mehmet Toksoz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Nuran Yıldırım

S. YAZIŞLARI MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ

Nihal Boztekin

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI

Selin Sezer

DERGİ VE KAPAK TASARIMI

Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/ UYGULAMA

Hilal Rakıcı

İLETİŞİM

(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
noztekin@tarihvakfi.org.tr

BASKI

GD Ofset Matbaacılık ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Depozite İş Merkezi AŞ Blok 4. Kat
No: 407 İkinci 058 - Başakşehir - İstanbul
Tel : 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ

Aralık 2016

DAĞITIM

Dünya Süper Veb, Ofset A.Ş.
100. Yıl Mah. Hüseyin Karaaslan Cad. 34204
Bağcılar - İstanbul
(0212) 440 24 24

YAYIN TÜRÜ

Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK

Tarih Vakfı

(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA

NUMARASI

12102

MATBA A SERTİFİKA

NUMARASI

32211

BİR YILLIK

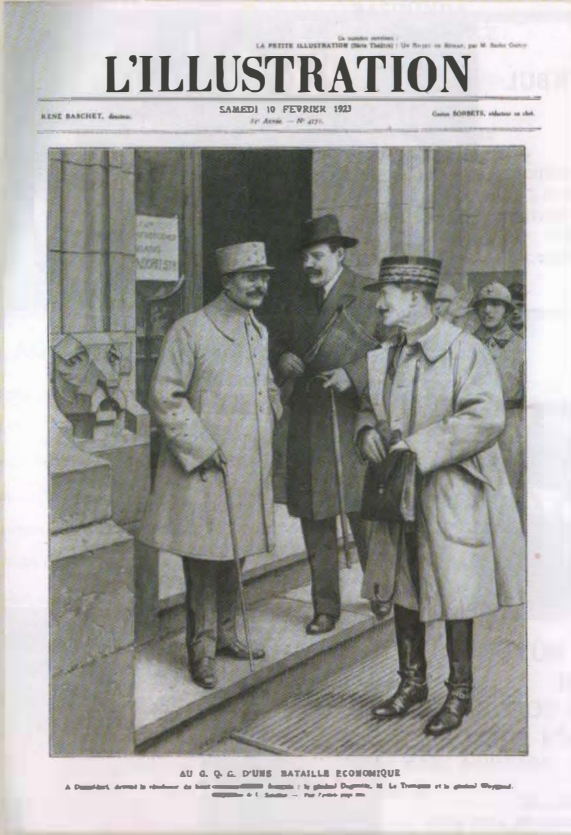
ABONE BEDELİ

Yurtiçi 130,00 TL
ABD 170 \$
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazarlardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

10 ŞUBAT 1923

SULTAN VAHİDEDDİN SÜRGÜNDE

İktisadi bir muharebenin karargâhında. Düsseldorf'ta Fransız yüksek kumandasının ikametgâhında General Degoutte, Bay Le Troquer ve General Weygand.

L. Sabattier'in bir kompozisyonu.

L'illustration dergisinin 10 Şubat 1923 tarihli ve 4171 sayılı nüshasının kapağında Düsseldorf'taki Fransız karargâhında General Jean-Marie Degoutte (1866-1938), André Le Troquer (1884-1963) ve General Maxime Weygand'ın (1867-1965) bir araya gelişinin temsili resmi yer almaktaydı. Resme konu olan "iktisadi muharebe" ile kastedilen, 11 Ocak 1923 günü Fransa'nın Belçika'yla birlikte başlattığı, Ruhr bölgesinin işgaliydi. I. Dünya Savaşı'nın ardından İtılaf

devletlerinin Almanya'dan talep ettiği tazminatın İngiltere ve ABD tarafından gıderek hafifletilmesine tepki olarak Fransa ve Belçika, Almanya'nın başlıca kömür havzası olan Ruhr'u işgal ederek kayıplarını bu yolla telafi etmeye kalkışmış, fakat iki sene sonra 1925'te bu işgale son vermek zorunda kalmıştı

Derginin içinde yer alan kısa bir yazı ve bu yazıya eşlik eden iki fotoğrafta ise son Osmanlı padişahı Mehmed Vahideddin'in 17 Kasım 1922 günü İstanbul'dan ayrılmasıyla başlayan sürgününün Hicaz kısmından bahsedilmekteydi. Sultan Abdülmecid'in oğlu Vahideddin (1861-1926), ağabeyi V. Mehmed Reşad'ın ölümü üzerine 4 Temmuz 1918 günü tahta oturmuş, 1 Kasım 1922 günü saltanatın Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kaldırılmasıyla birlikte sadece halife olarak tahtta kalmaya mecbur kalmış, nihayet 17 Kasım gece yarısından sonra Malaya isimli İngiliz zırhlısına sığınarak Malta'ya hareket etmişti.

Malta'da 45 gün kadar kaldıktan sonra Vahideddin, Hicaz Kralı Hüseyin'in daveti üzerine Hicaz'a gitmeye karar vermişti. 5 Ocak 1923 günü Malta'dan ayrılarak 9 Ocak günü Port Said'e varmış, ayın 11'inde ise tekrar bir vapura binerek Cidde'ye doğru hareket etmişti. Dergideki yazıya konu olan, Vahideddin'in 15 Ocak günü Cidde'ye varışı ve Kral Hüseyin tarafından karşılanmasıydı.

Bir müddet Cidde, Mekke ve Taif arasında gidip gelen Vahideddin, 20 Nisan'da Hicaz'dan ayrılmış, İskenderiye'ye kısa bir uğrayıştan sonra hayatının sonuna kadar kalacağı İtalya'ya doğru hareket etmişti.¹

Hicaz Kralı
I. Hüseyin ile
oğlu veliaht
Cidde limanına
VI. Mehmed'i
karşılamaya
giderken.

BİR SALTANATIN SONU: SABIK OSMANLI PADİŞAHI HİCAZ'DA

Geçen 17 Kasım günü, Ankara Millet Meclisi tarafından tahttan indirilen ve artık hayatını tehlikede hissederek sabık padişah VI. Mehmed, sığındığı İstanbul limanındaki *Moulaya* (doğrusu *Malayal* isimli İngiliz vapuruyla Malta'ya gitmişti. 9 Aralık tarihli nüshamızda neşrettiğimiz bir resim, onu 20 Kasım günü oğlu Ertuğrul ile birlikte bu İngiliz adasına ayak basarken gösteriyordu. Sabık padişah, Malta'da kalmadı ve Mekke'ye gitmeye karar verdi. Hidivi Vapur Kumpanyası'na ait *Mansourah* va-

puruna⁵ binerek Hicaz'a hareket etti ve 15 Ocak günü Mekke'nin Kızıldeniz üzerinde limanı konumundaki Cidde'ye yanaştı.

Bir muhabirimiz, neşrettiğimiz iki fotoğrafa birlikte bu varışı aşağıdaki şekilde nakletmektedir:

"Sakin ve masmavi bir denizde, sımsıcak güneşin altında, 800 tonluk küçük bir vapur olan *Mansourah*,⁶ 15 Ocak sabahı Cidde limanına girdi. Demir atıldığı anda limanda bulunan ve Haşimi bayraklarıyla donanmış bütün mavnalara binen Hicaz Kralı I. Hüseyin, veliaht ve kalabalık

maiyetleri sabık padişah ve halifeyi karşılamak üzere vapura doğru yol alıyorlar.

İşte bu sabık hükümdar, on iki yaşlarındaki tek oğlu Ertuğrul ile birlikte gelişmeleri beklemek üzere bu kayıp küçük ülkeye geldi. Bu kadar olaylardan ve zorluklardan sonra teselli ve rahatı Mekke'de Kâbe'nin yanı başında bulmayı umuyor. Geminin merdiveninin başında iki hükümdar kucaklaştı. Kral misafiriyle birlikte karaya kadar çıkıp, kendisine Mekke'ye hareketine kadar kalacağı kullarından birinin evine kadar eşlik etti.

Sabık hükümdar, on iki yaşlarındaki tek oğlu Ertuğrul ile birlikte gelişmeleri beklemek üzere bu kayıp küçük ülkeye geldi. Bu kadar zorluklardan sonra teselli ve rahatı Mekke'de Kâbe'nin yanı başında bulmayı umuyor...

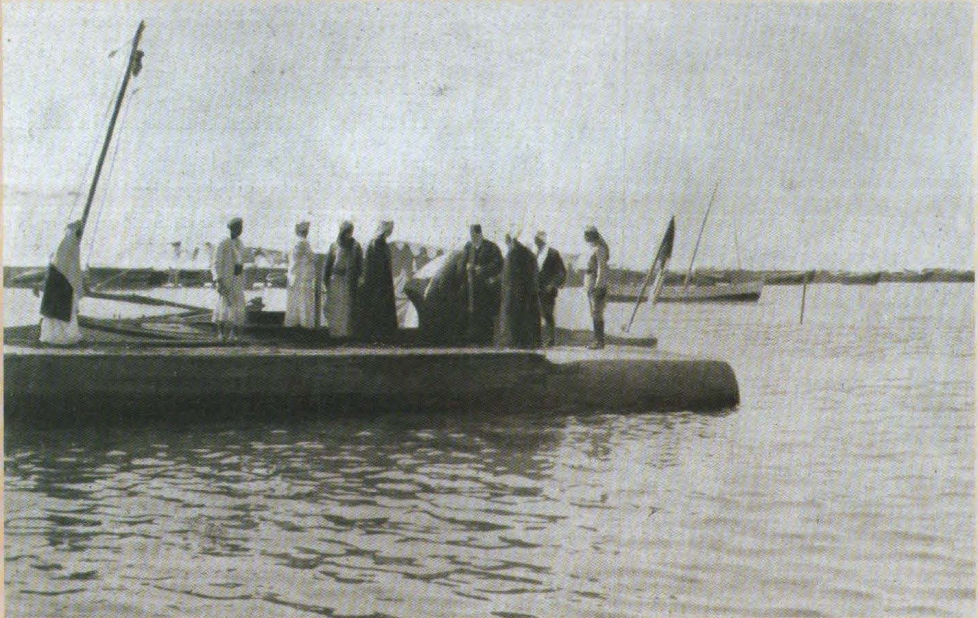
Sabık Osmanlı padişahı VI. Mehmed (fes ve redingotlu) 15 Ocak günü Hicaz Kralı tarafından karşılanıp Cidde rıhtımına ayak basarken.

Resmi kabullere has bütün tefferruta yer verilmiş. Karaya çıktığında sabık padişah 21 pare top atışıyla selamlandı. Takip edilen yol boyunca Hicaz piyade ve süvarî birlikleri sıralanmıştı. Süvariler yepyeni kıyafetlerini giymişti. Geleneksel kırmızı ceket yerine, Peygamber'in rengi olan parlak yeşil ceket giymişlerdi.

Halkın güzergâh boyunca durması yasaklanmış, özel meskenlerin pencereleri kapatılmıştı. Bedevî devciler birliğin dolaşarak ek bir asayiş sağlıyordu.

Sarayından basit bir eve, İstanbul'un bahçelerinden Hicaz çöllerine, padişah ve halife tahtından eski tabi-

lerinden birinin himayesine geçmiş olan sabık padişahın duyguları acaba nedir? Şüphesiz ilginç duygular olsa gerek ama unutmamak gerekir ki bu, kapalı kalıp umutsuzluğunu, düş kırıklıklarını ve derlerini dinin mistik örtüsünün ardında saklayan Şarklı bir müminin ruhudur: "Allah'ın emri, kaderde yazılıydı!"

DİPNOTLAR

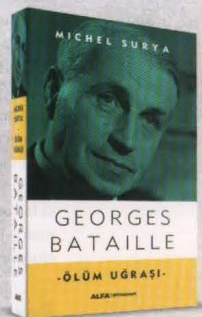
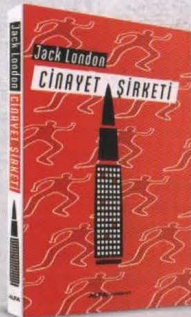
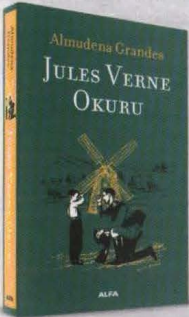
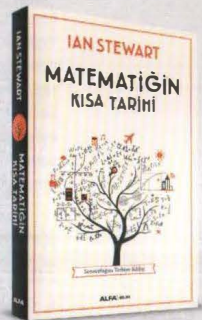
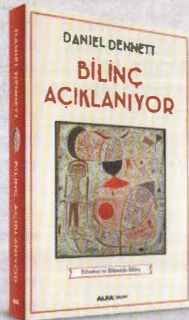
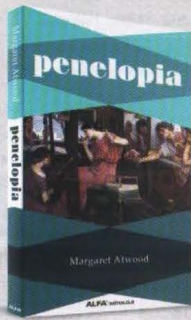
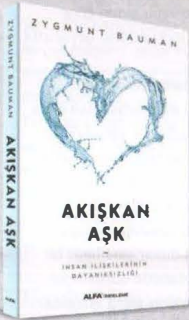
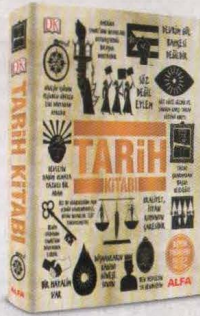
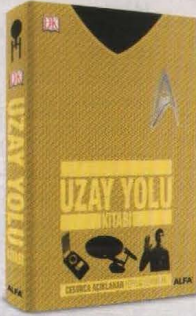
- 1 Dergide yanlışlıkla Moufaya olarak isimlendirilen 33.000 tonluk bu savaş gemisi, 1913-1915 arasında inşa edilmiş, 1916'da İngiliz donanmasına katılmış, 1944'te hizmetten alınmış ve 1948'te hurdaya çıkarılmıştır. *Queen Elizabeth* sınırları ait olan bu geminin *Queen Elizabeth*, *Warship* ve *Valiant* adlı üç kardeş gemisi bulunmaktaydı (https://en.wikipedia.org/wiki/HMS_Malaya).
- 2 Hâşimî ailesine mensup Hüseyin bin Ali, Hüseyin Paşa adıyla 1908'de Mekke Şerifi tayin edilmiş, 1. Dünya Savaşı'nda ise İngilizlere'yle anlaşarak Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan etmiştir. Kendini bağımsızlığını kazanan Hicaz'ın kralı ilan etmiş, 1924'e kadar bu unvanı korumuştur. 1924'te Hilafetin kaldırılması üzerine kendini Halife ilan etmiş, fakat bu

yüzden zaten azalmış olan İngiliz desteğini tamamen kaybetmiş ve İbn Saud'un isyanına yenik düşerek önce Kıbrıs'a, ardından da oğlu Abdullâh'ın kral olduğu Ürdün'e sürgün olmaya mecbur kalmıştır.

- 3 Vahideddin'in hayatı konusunda bkz. Mur 1 Bardakçı, *Şahbaba* (İstanbul: Pan Yayıncılık, 1998). Hicaz'da geçirdiği günlerini ayrıntılı bir anlatımı için bkz. a.g.e., s. 276-312.
- 4 Sultan VI. Mehmed Vahideddin'in Şadiye Meveddet İfticil'den (1893-1951) olmuş olan oğlu Mehmed Ertuğrul 5 Ekim 1912'de Çengelköy'de doğmuş, 2 Temmuz 1944'te Kahire'nin Maadi semtinde menenjitlen ölmüş, aynı şehirden Abbas Hilmi (Abbasiye) kabristanına defnedilmiştir. Babasının San Remo'da 1926'daki ölümüne kadar kendisiyle seyahat etmiş, ardından annesiyle Menton'a ve İskenderiye'ye taşınmış, sonra

da ablası Sabiha Sultan'la birlikte önce Nice'ye, sonra da İskenderiye ve Kahire'ye yaşamıştır. Evlenmemiş ve çocukları olmamıştır (Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, Türkiye (1974-1990) (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1999), s. 343; Salâhaddin Osmanoglu, *Jemil Adra ve Edhem Eldem, Genealogy of the Imperial Ottoman Family* (İstanbul: Isis, 2011), s. 68).

- 5 Khedivial Mail Steamship Company olarak bilinen Mısır Hâdivlerinin kurduğu bu vapur şirketinin 1907'de satın aldığı 1892 yapımı ve 1.432 tonluk *Sajara* gemisine *Mansourah* (Mansure) adı verilmiş, 1928'de de hurdaya çıkarılmıştır (<http://www.theshipslist.com/ships/lines/khedivial/shim/>).
- 6 Yukarıda görüldüğü üzere aslında *Mansourah*'ın tonajı neredeyse bu rakamın iki misliyd.

Venezelos Aleyhindeki Nümayiş Etrafında

1 OCAK 1917

TANIN

Berlin— Atina'dan iş'ar olunuyor. Venezelos'un harekât-ı hainanesini takbih için Talimhane Meydanı'nda bir nümayiş-i mahsus icra edilmiştir. Şöyle ki Venezelos'u takbih edenler tarafından alamet-i nefret olarak taş atılmak üzere dört metre amikinde bir hendek hafri edilmiştir. Toplanan yüz binlerce ahalden her biri tarafından "Lanet olsun Venezelos" cümlesi zikredilerek hendeğe birer taş atılmıştır. Atılan taşlar hendeği doldurduktan başka koca bir ehlam (piramit) teşkil etmiştir. Bu nümayiş Yunanistan payitahtı metropoliti dahi iştirak etmiştir.

Krupp Fabrikası

1 OCAK 1917

SABAH

Harb-i hazırda en büyük rol oynayan Krupp toplarının imal edildiği Essen şehri 300 bin nüfuslu yeni usul şehirlerdendir. Burada Meşhur âlim Krupp Eslîha Fabrikası bulunmaktadır. Harb-i Umumi'den akdem bu fabrikada 70 bin amele çalışıyordu. 1800 senesinde Krupp Fabrikası'nda 34 hükümete 200'den ziyade sipariş üzerine esliha, top imal olunmuştur. [...]

Rasputin'in Katli Hakkında

5 OCAK 1917

SABAH

Berlin— Sarayda fevkalade nüfuz ve itibar sahibi olan Rasputin Çar'ın yaver-i harb-i umumisi General Prens Yusupov'un oğlu Prens Felix Yusupov tarafından katledilmesi köylü rahibin Çar'ın maiyeti erkânının fena halde husumet ve adavetini celb eylediğine delalet eylediği Alman gazeteleri tarafından beyan olunuyor.

İngiltere'de Amele Meselesi

6 OCAK 1917

TANIN

Berlin— Times gazetesinin beyanına nazaran İngiltere'de Mesai Nazırlığı tesis edilmekle İngiliz amele meselesi müşkülâtı zail olmamıştır. Mühimmat imalatı umuru kamafî's-sabık Mühimmat Nezareti'ne tabi bulunuyor. Zaten mühimmat imalatındaki ücret mesaili en ziyade amele için adem-i memnuniyeti bais olmaktadır. Ameleyle hadd-i asgari haftada 20 şilin verileceği va'd edildiği halde bu va'de sebat edilmemiştir. Halbuki diğer taraftan maişet masarifi yüzde 33 terakki etmiştir. Birçok kadınlar haftada ancak 10 şilin almaktadır. Bundan başka hükümet imalathanesinde müstahdem eşhasın işlerini terk etmeleri memnu bulunmaktadır. Binaenaleyh hükümet imalathanelerindeki işçilerin ücretleri serbest piyasadaki amele ücretlerine nispetle pek aşağı bulunuyor. Bu kadınların aldığı paranın şimdiki kuvve-i iştirasına nispetle en adi ev işlerinde sulh zamanında verilen ücretlerden daha aşağıdır.

Şirket Vapurlarında Tütün

8 OCAK 1917

SABAH

Haber aldığımıza göre Şirket-i Hayriye vapurların alt kat salonlarını tütün içenlere tahsis etmiştir. Şirket yolcularının bilhassa Boğaziçi'nin uzakça yerlerinde oturanlar, izdihamlı salonlarda nefes imkânını kaldıran tütün dumanından çok rahatsız oldukları için Şirket-i Hayriye İdaresi'nin yolcuların istirahatını ve sıhhat-i umumiye icabatını nazar-ı itibara alarak tedbirler ittihaz etmiş olması mucib-i memnuniyettir. Şirket-i Hayriye vapurlarının üst köşkü esasen hanımlara tahsis edilmiş olup vapurlarda hanımların pek kalabalık olmadığı zamanlarda perde ile tefrik edilmek üzere bu köşkün bir kısmı erkeklerle terk edilebileceği de şirket idaresi tarafından matbaamıza bildiriliyor.

Maksim Gorki ve Sulh

9 OCAK 1917

TANIN

Moskova'dan Bulgar gazetelerine bildiriliyor. Maksim Gorki burada Rus Üdeba ve Muharripleri Cemiyeti'nde verdiği konferansta Rusya'nın ahval-i hazıra ve atiyesi hakkında bir nutuk söylemiş ve Rusya'nın her cihet ile müthiş bir kaza ve felaket karşısında bulunduğunu anlatmıştır. Gorki'nin nutku heyet-i umumiyesiyle fevkalade bedbinane idi. Nutukta İngiltere aleyhinde şiddetli tenkidat zikredilmiştir. Bütün Rusya'da İngiliz aleyhtarlığı günden güne artmaktadır. Gorki atideki beyanatta bulunmuştur:

"Bu milletin manzarası bu gün muharebedeki manzarasından daha pek çok ve muzlim ve yeis-averdir. Yaz hücumlarına bağlanan ümitler çürük temeller üzerine kurulduğu için hepsi yıkıldı. Düşmanın memleketimizi kuşatmış olduğu demir ve çelik duvar sarsılmaz bir halde halâ metanetle duruyor ve bizi harici alemden tecrit etmekle beraber millet üzerinde bütün ağırlığını hissettiriyor. Sefaletler, açlıklar, ihtiyaçlar ve emraz ile dolu bir kış içinde bulunuyoruz. Muharebe Rusya'nın menfaatini ümit ettirecek bir neticeden daima uzaklaşıyor, bunun için bir an evvel sulh isteriz, fakat bu sulh, İngilizlerin merhametine intizaren artık faidesiz bir zamana bırakılırsa ne memleket ve ne de Ruslar bir çare-i necat bulamaz."

İtibar-ı Milli Bankası

10 OCAK 1917

SABAH

Milli iktisadiyatımız üzerinde pek büyük bir tesir husule getirecek olan İtibar-ı Milli Bankası yakında işe başlayacaktır. Bir iki güne kadar banka eşham ve tahvilata kayıt muamelesine mübaşeret ediliyor. Bankanın meclis-i idaresi intihab edilmiş ve şimdilik Galata'daki eski Tramvay İdaresi binası merkez ittihaz olunmuştur. Meclis-i İdare Maliye Nazırı sabık Cavit Beyefendi'nin taht-ı riyasetinde Hüseyin Cahit Bey,

maruf tacirlerden Mehmet Abud Efendi, Hasan Paşazade Mahmut Bey, Selanıklı tacir Tefvik Bey, Ticaret ve Ziraat Nezareti müsteşarı sabık Şeref Bey, Bağdat mebusu Sason Efendi'den tereküp etmektedir.

Banka için merkez olarak İstanbul'da Osmanlı Bankası karşısında kain Yeni Cami Posta binası intihab edilmiştir. Bina tevsi' ve icap eden tadilat icra edilecektir. Bu babda planlar şimdiden hazırlanmıştır.

Bankanın sermayesi bidayette dört milyon olup bunun nısıfı derhal tesviye edilmek lazımdır. Şimdiden banka hisse senedatına birçok müşteri zuhur ettiğinden bu meblağın az zaman zarfında temini ümit olunuyor.

Yeni bankanın idaresi banka umurunda pek çok tecrübesi olan ve Belçika'da müteaddid bankalar tesis eylemiş bulunan Mösyö Weyl isiminde Avusturyalı bir zata tevdi edilmiştir.

Harb-i Umumi Kaça Mal Oluyor?

12 OCAK 1917

SABAH

Harb-i Umumi'nin şimdiye kadar müstelzim olduğu masarifi miktarı göz önüne getirilirse akıllara vелеh gelir. Neşr olunan istatistiklere göre muharipler iki buçuk sene zarfında üç yüz altmış milyar kuruş sarf eylemişlerdir. Halbuki bunların servet-i umumiyeleleri bin beş yüzden iki bin milyar kadar tahmin olunuyor. Şu halde muharipler şimdiye kadar bu Harb-i Umumi için servet-i umumiyelerinin beşte birini sarfa mecbur olmuşlar demektir. Filhakika harp masrafı olarak şimdiye kadar sarf edilen üç yüz altmış milyar kron kamilen mahvolmamıştır. Bu meblağın bir kısmı muhimi sanayiye hasredilmiş ve böylece yeni yeni servetler husule gelmiştir. Fakat otuz aylık cüzi bir müddet zarfında üç yüz altmış milyar bir servetin hareket-i harbiyeye hasredilmesi herhalde ziyadesiyle calib-i dikkattir. Diğer taraftan masarifi harbiye miktarı aydan aya tezayüt ediyor. Yalnız

merkezi hükümetlerin masarifi harbiyesi İngiltere ve Fransa'ninkine nispeten pek azdır. Almanya ayda ancak iki milyar mark ve Avusturya dahi iki milyar kron sarf ediyor. Harbin bidayetinden şimdiye kadar İngiltere seksen milyar, Fransa altmış altı milyar, Rusya elli beş milyar, İtalya on sekiz milyar, Almanya altmış beş milyar ve Avusturya kırk iki milyar kron sarf etmişlerdir. Bu hesapça masarifi harbiyeden adam başına İngiltere'de bin yedi yüz kırk, Fransa'da bin yedi yüz doksan, Rusya'da üç yüz altmış, İtalya'da beş yüz, Almanya'da dokuz yüz seksen ve Avusturya'da sekiz yüz on kron isabet ediyor demektir. Harbin ne vakit hitam bulacağı henüz belli değildir. Her türlü sulh teşebbüslerine rağmen bütün cepheelerde hareket-i harbiye kemal-i şiddetle devam ediyor. Şu halde Harb-i Umumi hitam buluncaya kadar muhariplerin daha birçok milyarlar sarfına mecbur olacakları şüphesizdir.

Duma Ne Suretle Tatil Edilmiş?

13 OCAK 1917

TANIN

Berlin—Kopenhag'dan iş'ar ediliyor: Duma Meclisi'nin tatili son derecede calib-i merak ve ehemmiyet ahval ve şerait dahilinde vuku bulmuştur. Bilhassa sosyalist mebusların Rusya'nın gaye-i harbi İstanbul ve Boğazlar'ın zaptı olduğu hakkında Trepof tarafından vuku bulan beyanata karşı son derecede şiddetli protesto eylemeleri fevkalade calib-i nazar-i ehemmiyet olmuştur. Daha son celseden mukaddem geceleyin Çar'ın Duma'nın tatiline dair olan emirnamesinin neşredilmesi umum muhafil-i siyasiyeye iyi bir havada saika zuhuru gibi tesir eylemiştir. Bu emirnamenin neşri terakkipserveran grubunun mağlubiyet-i kat'iyesi demektir. Rusya, perişan, emniyetsiz, hayat-i iktisadiye ve siyasiyede bir buhran içinde olduğu halde harbe giriyor. Bu sene evvelkilere nispetle daha vahim bulunuyor. Bir taraftan Rusya'da açık şimdiden kendisini ihsas

etmekte ve diğer taraftan Düvel-i Merkeziye orduları yeni kuvvetler ile muzafferane ilerlemektedir. Rusya'nın felaket ve izmihalden kurtulması hâl ve vaziyeti vaktiyle idrak eylemesine mütevakkihtir. Rusya'nın Maliye Nazırı, Rusya'nın yevmi masarifi harbiyesi 45 milyon rubleye balığ olduğunu resmen ilan ve tebliğ eylemiştir.

Kral Kostantin'in Wilson'a Müracaatı

13 OCAK 1917

TANIN

Berlin—Daily Telegraph gazetesi bildiriyor: Yunanistan Kralı Kostantin, Amerika Reiscumhuru Wilson'a bir mektup göndermiştir. Mektupta Yunanistan'a karşı reva görülen haksızlıklar mücmelen bildirilmiş ve Reiscumhur'un sulh lehindeki hareketi tasvip ve iltizam edildiği beyan edilmiştir. Bundan başka Kral mektubunda Yunanistan'ı açıktan öldürmek isteyen ve her türlü histen ve esas-ı ahlakiden ari bulunan devletlere karşı icra eylediği mücadelede Yunanistan'ın ihtisaset-i ruhiyesini temsil eylediğini ityan eylemiştir.

Paris Fabrikalarında Tatil-i Eşgal

14 OCAK 1917

TANIN

Paris gazeteleri Paris fabrikalarında tevessü eden tatil-i eşgal hareketinden dolayı büyük bir endişe izhar ediyorlar. Gazeteler bu tatil-i eşgallerin Fransa amele sınıfları arasında harp aleyhindeki hareketten ve sulhun müstacelen aktini iltizam etmekten münbais olduğunu tasdik ediyorlar. Liberté gazetesi tehlikenin mütemadiyen tevessü ettiğini ve hafi bir hareket-i umumiyenin alaimi meşhud olduğunu beyan ediyor.

Konser

17 OCAK 1917

İKRAM

Harp cephelelerinde bulunan asakir-i Osmaniyeye bütün tedarik ve ihda için Matbaa-i Osmaniyeye

Tütün Heyeti tarafından Şehremini ve İstanbul valî vekilî Bedri Beyefendi'nin himayeleri altında olmak üzere Kânunusani-i Rumi'nin otuzuncu pazartesi günü akşamı erkeklerle ve otuz birinci salı günü gündüz hanımlara mahsus bir müsameresi-i fevkalade tertip edilmiştir. Bu müsameri için erbab-ı ihtisastan mürekkep bir heyet-i mahsusaca tanzim edilen programda birçok güzide parçalar ve bestekâr-ı şehir Puccini'nin asar-ı güzidesinden Madam Butterfly Operası'nın birinci perdesi ile Karargâh-ı Umumi tarafından bilhassa ihda buyrulan ve asakir-i Osmaniye'nin Dobruca cephe-i harbindeki bazı şehametkâranesini musavver bulunan bir sinema kurdelaşi dahil bulunuyor. Butterfly Operası'nın mezkûr birinci perdesi, maruf opera mugannilerinde Mösyo Jan Ernest'in idaresi tahtında Beyoğlu'nun kibar mahafiline mensup madam ve mösyo'lar tarafından temsil edilecektir.

Şimdiye kadar umur-ı hayriyeye mahsus pek çok müsamerelerde kıymetli muavenetinden istifade edile gelen maganniye-i şehir Madam Martin mezkûr opera piyesinde mühim bir rol ifa edecek ve Matmazel Alis Rozental dahi kendisine muavenette bulunacaktır. Tertibat ve istihzarat hususunda ihtiyar edilen fedakârlıklara nazaran müsamerenin fevkalade parlak bir muvaffakiyete mazhar olacağı ümit edilir.

Almanya'da Bulgar Tiyatrosu

18 OCAK 1917

TANİN

Bulgar edebiyatı ve bedayini Almanya ve Avusturya efkâr-ı umumiyesine göstermek için Bulgar edibleriyle muharrirlerinden ve Sofya Milli Tiyatro sanatkârlarından mürekkep yirmi kişilik bir heyet-i edibe ızamı için Bulgaristan Hükümeti daha geçen ağustos içinde teşebbüsatta bulunmuştur. Mezkûr heyetin Bulgar milli şairi Mösyo Vazov'un riyaseti altında olduğu halde birkaç gün evvel Almanya'ya müteveccihen Sofya'dan hareket ettiğini Sofya gazetelerinde gördük.

Heyet-i edibeye 100.000 frank tahsisat verilmiştir. Avusturya ve Almanya'nın büyük şehirlerinde Bulgar şuarası ile üdebasi Bulgar şaheserlerini okuyacak, sanatkârları dahi maruf Bulgar temaşa eserlerini oynamak suretiyle Bulgar asar-ı edibesini müttelik memleketler ahalisine temsil eyleyecektir.

Sultan Osman Türbesi

18 OCAK 1917

TANİN

İstiklal-i Osmani münasebetiyle icra olunan merasim esnasında Bursa'da Osmanlı Devleti'nin müessisi ve banisi olan Sultan Osman Gazi Hazretleri'nin türbesi ziyaret edildiği zaman mezkûr türbenin o büyük gazinin şan ve şerefine layık olmadığı hissedilmiş ve yeniden muazzam bir türbe inşası için lazım gelen teşebbüsatta bulunulmaya karar verilmiştir. Türbeyi ziyaret eden zevatın böyle bir karar ittihazında takip ettikleri gaye, Sultan Osman Türbesi'ni bir Türk Kabe'si haline ifrağ eylemekten ibarettir. [...]

Kıymetli Bir Hediye

14 OCAK 1917

SABAHA

Gazi Sultan Mehmet Kütüphanesi

İstihbaratımıza nazaran memleketimizin Almanya'daki bazı dostları Türk medeniyetine ve Türk tarihine dair muhtelif lisanlarda yazılmış bazı nadir ve kıymetli kitapları toplayarak Alman-Türk dostluğunun bir nişanesi ve Türk medeniyetine bir eser-i hürmet olmak üzere memleketimize hediye etmeye karar vermiş ve kütüphanenin "Gazi Sultan Mehmet Kütüphanesi" diye tevsimi için Berlin Sefareti vasıtasıyla Zat-ı Hazret-i Padişah'den müsaade istihramında bulunmuşlardır. Bu müsaade lütfen bahş buyrulması üzerine kütüphane öylece tesmiye edilerek Berlin Baş Şehbenderimiz Doktor Lütfü Beyefendi ve Alman muharrirlerinden Mösyo Alfred vasıtasıyla İstanbul'a getirilmiştir. Kütüphanedeki kıymetli

eserlerden birkaçı bugünlerde Saray-ı Hümayun'a isal edilerek sevgili padişahımıza arz olunacaktır. Bundan sonra mütteliklerimizden birçok zevata mektuplar gönderilerek müzede bulunan kitapları gözden geçirmeye davet edilecektir. Kitapların adedi üç yüz kadardır.

Türkiye-Almanya Mukavelesi

20 OCAK 1917

TANİN

Berlin—Norduce Allgemene Zeitung, Osmanlı-Alman muahedelerinin akdinden bahsettiği sırada diyor ki: "Bu muahedemelerin ehemmiyeti, şimdiye kadar Alman İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki münasebat-ı hukukiyeyi temin etmiş olan ve kapitülasyon denilen eski usul yerine yeni hukuk-ı düvel ve kati bir müşareket-i müteakibeye mütevakıf yeni ahkâm ikame etmiş olmasındadır. Kapitülasyonları ilgası Osmanlı makasid-i harbiyesinin en esaslılarından biridir. Filhakika düşmanlar kapitülasyonlar bahanesiyle menafi-i hususiyelerini takip etmişlerdir. Bu suretle uzun zamanlar Türkiye siyaset-i iktisadiye ve maliyesinin inkişaf-ı mantikisini işkal etmiştir. Bundan dolayı Alman İmparatorluğu silah kardeşisi sıfatıyla bu hususta kendisine muavenet için Bâb-ı Âli tarafından vuku bulan talebe muhalefet etmek istememiştir. Müzakerat Berlin'de icra edilmiş ve tam bir sene sürmüştür. Müzakeratın uzun sürmesi tesviye edilecek zeminin vüsatından ve muahedelerin şekli-i katisini aldığı Osmanlı ve Alman lisanları arasındaki farktan ileri gelmiştir. Netice ise sarf olunan mesaiye tevafuk etmektedir. Çünkü salıfı'z-zıkr müşkülata rağmen Almanya ile Türkiye arasındaki bilcümle münasebat-ı hukukiyeye mükemmel surette halledilmiştir ki şimdiye kadar iki kavim arasında muahedede bu kadar uzun mesalin halledildiği görülmemiştir. Menafi-i müteakibileyi kemal-i ihtimam ile muhafaza eden

muahedeler mümkün mertebe seri bir zamanda Reichstag ile Osmanlı Parlamentosu'na tevdi edilecektir. İki memleket hey'at-ı teşriyelerinin bu muahedelerde takip edilen maksad-ı mezkûre muahedeleri kabul etmekle mevki-i fiile koyacaklarına ümidimiz berkemaldir.

Türkiye'nin Teceddüd ve Terakkisi

26 OCAK 1917

İKDAM

Mösyö Alfred Nossig tarafından evvelki gün Darülfünun konferans salonunda Şehzade Abdülmecid Efendi Hazretleri'yle Dahiliye Nazırı Talat ve Maarif Nazırı Şükrü Beyefendiler, Bulgaristan Maliye Nazırı, Bulgaristan Sefiri, Abdülhak Hamid Beyefendi ve diğer birçok zevat hazır bulundukları halde "Türkiye'nin Teceddüd ve Terakkisi" namı altında verilen konferansın mühim kısımları ber-vech-i ati zapt edilmiştir.

"Bugün Türkiye'de cereyan eden ahval ve vakayı daima tarih-i alemin en ebedi ve zeval-napezir bir manzarasını teşkil edecektir. Bu dahilen bir idare-i meş'ume altında, haricen türlü türlü desais ve tesvilat ile yıpranan, zevaline ve izmihlal-i iktisadi ve siyasisine pek ziyade yaklaşmış olan ve büsbütün mahvolmuş farz edildiği halde birden bire hayat ve memat muharebesi için doğrulan, azim ve gayr-ı kabil ictinab-ı zayıttan sonra tamamen gençleşmiş olduğu halde tekrar hayata atılan bir millet ve hükümetin manzarasıdır.

Türkiye teceddüd ve terakkisi sayesinde pek derin ve mühim tarihi meselelerin halî kuvve-i karibeye gelmiştir. Türkiye âlem-i İslam arasında yalnız en büyük bir devlet-i askeriye olmayıp aynı zamanda Hazret-i Peygamber'in efkâr-i siyasisini hakiki surette zatında temsil etmektedir. Jön Türklerin takip eyledikleri hedef ve gaye, Türkiye'nin inkışafı fikri, medeni ve iktisadisini temin etmekle satvet-i askeriyesini, mevki-i siyasi ve içtimasını tahkim ve takviye eylemekten ibarettir. İşte bütün bu gayelere vusul için istimal

eyledikleri muazzam manivela milliyet fikridir. Bütün bu ahval ve vakayı-i mühime Türkiye'nin yeni bir istihaleye dahil olduğunu gösteriyor. [...]

Günde 5 Vapur

27 OCAK 1917

İKDAM

90 günde 471 vapur batırılmıştır. Daily News gazetesinin muharririnin yazdığı bir makalede tahtelbahir muharebelerinin mucip olduğu muhatarat-ı azimeden bahisle şu yolda idare-i lisan eyliyor: "90 gün zarfında 187'si İngiliz olmak üzere 470 vapur düşman tahtelbahirleri marifetiyle batırıldı. Uzun müddet denizde kalmaya muktedir bulunan yeni sistem Alman tahtelbahirleri ile başa çıkmak gayet güç olduğu doğrudur. Daha külli yetli miktarda sefain inşası suretiyle vukua gelen zayıata çaresiz olmak icap eder."

Palamut Mahsulatı

27 OCAK 1917

SABA

İzmir'in en mühim mahsulatından biri palamuttur. Palamut, yerine başka bir madde ikamesi imkânı olmayan tabii ve imtiyazlı bir mahsuldür. Bu mahsul hemen münhasıran Aydın Vilayeti'nde yetişir ve bütün dünyanın muhtaç olduğu palamutun yüzde sekseni İzmir'den ihraç edilir. Bu küçük izahat palamut ticaretinin İzmir için ne kadar büyük bir ehemmiyeti olduğunu ve memlekete ne kadar büyük servetler temin eylediğini göstermeye kâfidir. Son zamanlarda bu imtiyazlı mahsul Aydın Vilayeti dahilinde birkaç ele düşerek kıymetini kaybetmiş ve adeta istihsal edenler için hiçbir fayda temin etmemeye başlamıştı. Bu hâl palamutlukların harabisine ve palamut işiyle uğraşanların bundan vaz geçmesine sebebiyet vermişti. Bu hâl nazar-ı dikkate alan İzmir valisi Rahîmi Beyefendi meselenin ariz ve amik tetkiki için bir komisyon teşkil eylemiştir. Komisyon bu hususta tetkikatta bulunarak palamut mahsulünün temin-i revacı, fiyatının tanzimi, palamutçuluğun teşviki için bazı teşkilat vücuda getirmeye

teşebbüs etmiştir. Bu maksatla İzmir'de palamut işleriyle uğraşan rençber ve tüccardan mürekkep bir içtima akdedilecek ve bu içtimada teşkilatın esasî kararlaşdırılacaktır.

Harbe Devam

Edeceğiz ve Muzaffet Olacağız

28 OCAK 1917

İKDAM

Dün gelen bir telgrafnameye nazarın, Harbiye Nazırı General von Einstein kendisiyle mülakat eden New York World gazetesi muhbirine beyanatta bulunarak ezcümle demiştir ki: "Sulh-i kat'iyi galip olan taraf kabul ettirecektir. Harbe devam ile muharebeyi galibane bir hatimeye isal edeceğiz. Her nokta-i nazardan ihtiyacımız olan her şeye derece-i kifayede malikiz." Bu kat'î beyanata ilave edecek sözümüz yoktur. Düşmanlarımız sulhu istemediler, hareketlerinin neticesine katlanmaya mecbur olacaklardır.

Fransa'da Gürültülü Nümayişler

31 OCAK 1916

SABA

İsviçre'den gelen haberlere nazarın Paris sokaklarında vukua gelen arbedeler esnasında yalnız Republique Meydanı'nda takriben 5000 kişi içtima etmiş idi. Bu meydanda şiddetli soğuğa rağmen birçok kadın dahi bulunuyor idi. Meclis-i Mebusan'ı da bu hadise hakkında cereyan eden müzakeratta azalardan bazıları Paris'te kömür bühranı hakkında müstacil istizah takrirleri vermişlerdir. Bunlar vaziyetin tamamıyla gayr-ı kabil-i tahammül olduğunu, çocukların soğuktan ölmekte bulunduklarını söyleyerek hükümetten boş lakırdılar değil, serian tedabir ve muavenette bulunulmasını ve bunun da cuma gününe kadar ıcrasını talep etmişlerdir. Sokaktaki nümayişler hükümete bir ihtar maksadına matuf idi. Nazır hükümetin ahvale vakıf bulunduğunu, fakat bu hususta mucize gösteremeyeceğini söylemiştir.

İSTANBUL'DA BİR ORTA BİZANS KULESİ: İRENE KULESİ

Gözden Kaçanlar'ın son bölümünde İstanbul'un suriçindeki Büyük Valide Han'a yer vermiştik. Bu sayıda ise diziye hanın bir köşesinde unutulmuş Irene Kulesi ile devam ediyoruz. 17. yüzyılda inşa edilmiş Valide Han'ın üçüncü avlusunun kuzeydoğu köşesindeki bu kule Orta Bizans döneminde inşa edilmiş, Osmanlı döneminde önce Çerrah Mehmet Paşa Sarayı'nın, sonra da sarayın yerine yapılan Büyük Valide Han'ın bir parçası olmuştur. Kulenin hangi amaçla yapıldığına dair tartışmaları, yapının tarihi ve mimari özelliklerini Gözden Kaçanlar için yazar Sevcan Ercan'a ve yazıya fotoğraflarıyla katkıda bulunan Cengiz Tokgöz'e teşekkür ederiz.

istanbul@arkeologlardenegist.org

İRENE KULESİ'NİN YAPILDIĞI DÖNEM VE İŞLEVİNE AİT TEORİLER

SEVCAN ERCAN

Valide Han'ın üçüncü avlusunun batı kanadında, Bizans döneminde yapılan ve Irene Kulesi olarak bilinen bir yapı bulunur.

Kulenin anlatıldığı ve adlandırıldığı ilk yazılı kaynak, 16. yüzyılda İstanbul'a gelmiş olan Fransız seyyah

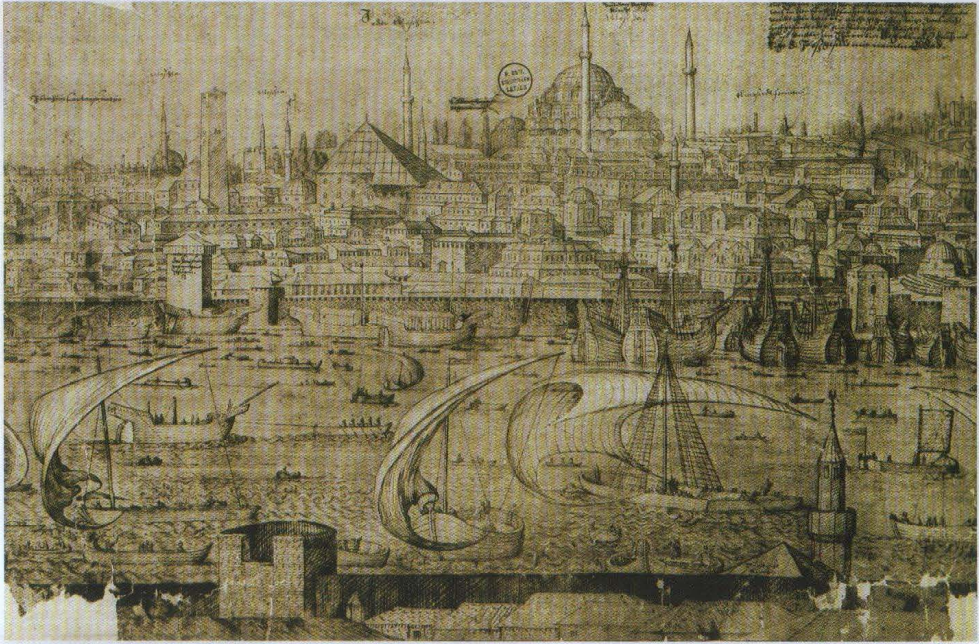
Petrus Gyllius'a aittir. Gyllius, döneminde diğer çağdaşları gibi kendisini İlkçağ bilgilerine ulaştıracak olan Latince ve Yunanca klasik yazın kaynaklarını inceler. Hem bu kaynaklara ulaşmak hem de tarihsel kalıntıları yerinde incelemek için 1544 yılında İstanbul'a gelir. İstanbul'la ilgili Latince yazılmış iki eseri, ilk olarak 1561'de basılır.

Gyllius, Petri Gylli de Bosporo Thracio Libri III (çev. Erendiz Ö., 1997) adlı eserinde "Bölgelerin Eski Tasviri" diye adlandırdığı Notitia Urbis'te söz edilen Irene'ye adanmış üç kilisenin konumunu araştırmıştır. Fakat kaynaklarda bu üç kiliseden ikisinin konumlarına dair yeterli bilgi yer almamaktadır. Yeri bilinen ise Sokrates'in Konstantinus tarafından yaptırıldığı-

Büyük Valide Han'ın üçüncü avlusu (Sagır Han) ve Irene Kulesi.

Fotoğraf:
Sevcan Ercan

nı naklettiği ve günümüzde de aynı adla bilinen Aya İrini Kilisesi'dir. Gyllius diğer iki kilisenin konumları için tarihsel verilerden hareketle fikirler geliştirse de içlerinden sadece bir tanesi kuleyle ilişkili olabilir. Buna göre yazar, İrene kiliselerinden üçüncüsünün Notitia Urbis'te bahsi geçen bölgelerden yedinci bölgede olduğu bilgisine ulaşabilmiştir ve İrene adıyla anılan kulenin İrene Kilisesi ile ilişkili olduğunu düşünür. Ancak meseleye daha filolojik bir açıdan yaklaştığı için kulenin varlığı ve işleyle ilgili pek veri bulamaz.

Kulenin işlevleriyle ilgili teorilerden biri de A.M. Schneider tarafından şehrin surları ve sur kapılarıyla ilgili olarak 1950 yılından yayımlanan, *Mauern und Tore am Goldenen Horn zu Konstantinopel* (Konstantinopolis'te Haliç'te Bulunan Sur ve Sur Kapıları) adlı çalışmada ortaya atılmıştır. Schneider yaptığı çalışmada Zindan Kapı'nın yerini belirtirken, İrene Kulesi'nin bu kapıyla ilişkili olduğunu düşünür. Teorisinde ilk olarak Vigla'nın varlığını kanıtlamaya çalışmıştır. Eski Yunanca kökenli bir kelime olan βίγλα (Vig-

la), gözetleme ya da gözcü anlamına gelir; bir yapıyla ilişkilendirildiği için de anlamı gözetleme kulesi olmalıdır. Schneider, Anna Komnena'nın 1082 yılında yazdığı *Aleksiad* adlı eserinde

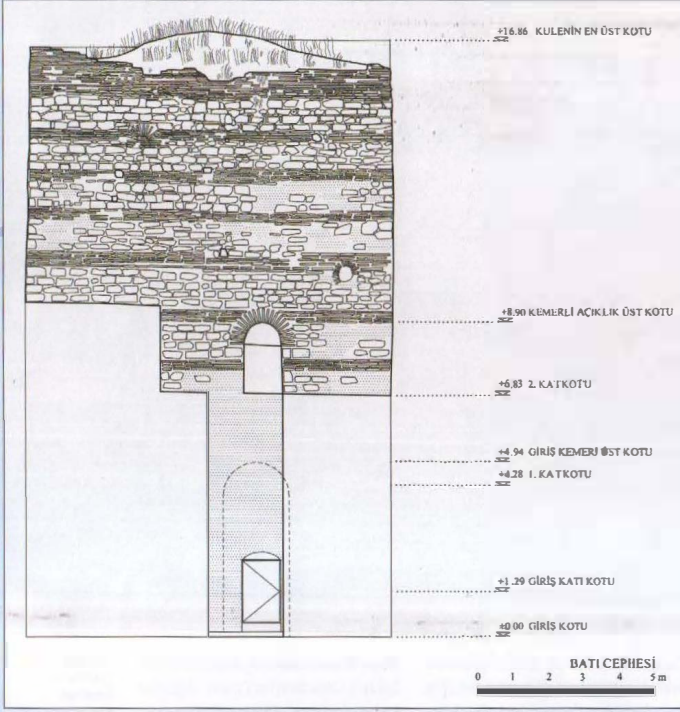
Venedik mahallesinin sınırlarını "eski Yahudi Merdivenleri'nden Vigla'ya kadar olan alan" diye tariflediğinden, Vigla diye bir yapının o dönemde var olduğunu ve bu tarif itibarıyla da İre-

Melchior Lorichs'in İstanbul panoramasından bir bölüm: İrene Kulesi bir hayli yüksek gösterilmiş.

Büyük Valide Han'ın üçüncü avlusu (Sagır Han) ve İrene Kulesi.

Fotoğraf: Sevgin, Ercan.

İrene Kulesi'nin batı cephesi.

ne Kulesi'nin Vigla olabileceğini söyler. Bizanslı tarihçi Khoniates'e göre de bu bölgeye aynı zamanda Embolus Peramatis ya da "Perama diye

bilinen yer" adı verilmiştir ve Vigla Kilisesi'nden Perama kapısındaki Yahudi Merdivenleri'ne kadar olan alan 1090 yılında hükümdar tarafından

Nikolas Manastırı'na bağışlanmıştır. Yine Schneider tarafından belirtilen başka bir kaynağa göre de Vigla denen yapı bir tepenin üzerindedir ve bahsedilen bölgenin batı sınırını belirtmektedir. 1277 yılındaki başka bir belgede ise aynı bölgenin sınırları "Drougarios Kapısı'ndan Peramatos Kapısı'na kadar" diye tanımlanmıştır; buna göre Schneider, Drougarios Kapısı ile Vigla'nın aynı yapı olduğunu düşünür. Aynı zamanda hem Zindan Kapı diye bahsedilen kapının hem de Drougarios Kapısı'nın altından aktığı söylenen kanal düşünüldüğünde bu yapının Vigla ile aynı yer olmasının kaçınılmaz olduğunu söyleyen Schneider, Vigla'nın da Irene Kulesi'nin kendisi ya da en azından bu kapının bir parçası olduğunu söyler.

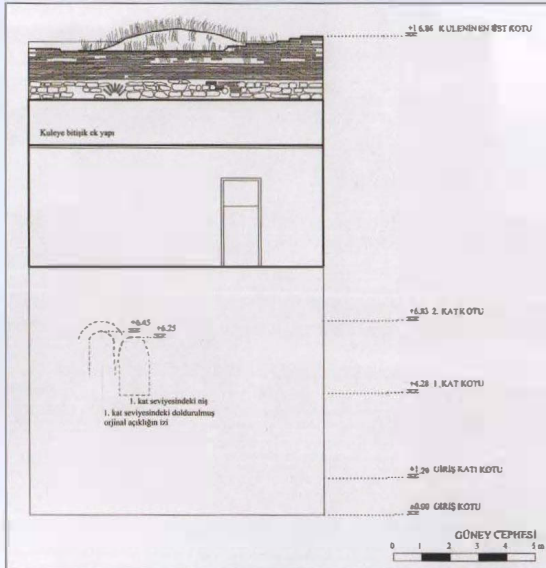
16. yüzyılda Melchior Lorichs, İstanbul panoramasını çizdiğinde Irene Kulesi'ni bir hayli yüksek bir kule olarak çizmiş ve yapının bir hapis-hane olduğunu yazmıştır. Ayrıca Khoniates, bu çevrede bulunan bir Pratorion'dan bahseder. Hapishane ve resmi daireden oluşan Pratorion da Schneider'e göre Vigla'dır, dolayısıyla Irene Kulesi de Lorichs'in de dediği gibi bir hapishaneye ait yapıdır.

Bu konu şimdiye kadar tam olarak çözülememiştir. Bu bölgenin, Bizans dönemindeki ticari faaliyetlerin de içinde olmasından dolayı bir ticari işleminin olup olmadığı da tartışılabilir. Bu tartışmaları yaparken kulenin limana hâkim bir konumda olduğu da unutulmamalıdır.

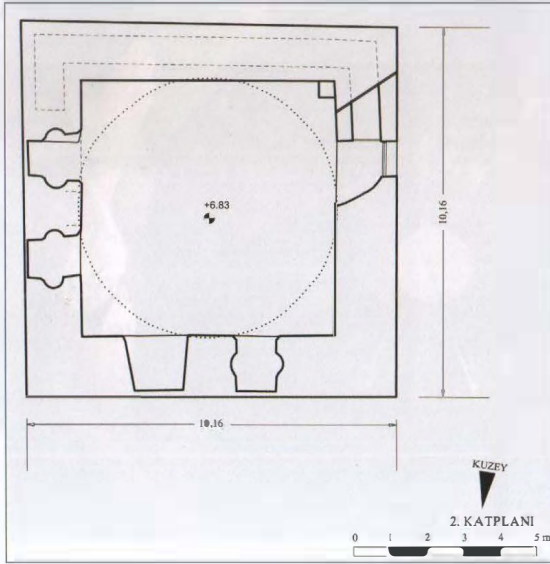
Lorichs'in 1559 yıllarında hapishane olarak tanımlamasından kısa bir süre sonra yapı işlev değiştirmiş olmalıdır.

CERRAH PAŞA SARAYI'YLA İLİŞKİLİ OLARAK İRENE KULESİ

Cerrah Mehmet Paşa'nın saray cerrahı olarak hizmet ettiği dönem olan 16. yüzyılın son çeyreğinden Büyük Valide Han'ın yapımına (1623-1640) kadar olan süreçte, Irene Kulesi'nin bu tarihlerde buralarda bulunan Cerrah Mehmet Paşa Sarayı ile ilişkili olduğu düşünülür.

İrene Kulesi'nin güney cephesi.

Cerrah Paşa Külliyesi'nden uzakta olan bu alanda Cerrah Mehmet Paşa'ya ait bir sarayın olup olmadığı kesin değilse de iki kaynaktan saraydan bahsedilir. Evliya Çelebi 17. yüzyılda yazdığı *Seyahatname*'de İstanbul hanlarıyla ilgili bilgi verirken, Valide Han'ın Cerrah Mehmet Paşa'nın sarayının üzerine inşa edildiğini, bir tarafında bir cihannüma kulesinin

bulunduğunu anlatır. Daha sonraki kaynaklar da konuyu hep Evliya Çelebi'den aktarmaktadır.

Bununla beraber Osmanlı arşivlerinde bulunan 1617 tarihli bir vakıf defterinde Cerrah Mehmet Paşa Sarayı'nın adı geçer. Bu belgenin başında Atık İbrahim Paşa Camii yakınlarında olan Cerrah Mehmet

Paşa Sarayı'ndan söz edilmektedir. Günümüzde de İrene Kulesi ile Atık İbrahim Paşa Camii, arasından sadece dar bir ara sokak geçen komşu yapılarıdır. O zaman bu belgede bahsi geçen saray, İrene Kulesi civarında olmalıdır.

Sonuç olarak, Evliya Çelebi'nin dediği gibi İrene Kulesi 1575-1623 yılları arasında Cerrah Mehmet Paşa Sarayı'nın cihannüma yani seyir amaçlı kullanılan kulesi ise, bu yeni işlevle beraber bazı değişikliklere uğramış olması muhtemeldir.

GÜNÜMÜZDE İRENE KULESİ: BÜYÜK VALİDE HAN İLE İLİŞKİLİ OLARAK İRENE KULESİ

İrene Kulesi, Büyük Valide Han'ın Sagır Han ya da Han-ı Sagır diye adlandırılan üçüncü avlusunun kuzeydoğu köşesinde hana dahil olarak kullanılmaktadır. Osmanlı dönemine ait birçok yazılı kaynaktan Büyük Valide Han'dan bahsedilse de kuleye kimse dikkat etmemiştir.

İRENE KULESİ'NİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Kare bir plana sahip olan İrene Kulesi'nin iç ölçüleri yedi metreye

İrene Kulesi'nin
2. kat planı.

İrene Kulesi'nin
3. kattan
görünümü.

Fotoğraf:
Cengiz Tokgöz.

Kubbenin içeriden görünümü.

Fotoğraf:
Cengiz Tokgöz.

yedi metre, dış çeperinin çevresi ise kırk bir metredir. Duvar kalınlığı ortalama bir buçuk metre ve yüksekliği yaklaşık on yedi metredir.

Günümüzde yapı, 20. yüzyılın ortalarında yapılmış benzeyen betonarme döşemeye üç kata ayrılmış durumdadır. Batı duvarındaki giriş açıklığının üstü kemerlidir. Giriş ka-

tına açılan bir diğer kapı da kuzey duvarında bulunur ve günümüzde kullanım dışıdır.

Dış cephede sıva izine rastlanmamaktadır. Bu sebepten tuğla-taş almalı duvar örgüsü, kuleye bitişik yapıların olmadığı kısımlarda detaylı bir şekilde incelenebilmektedir. Pencere açıklıkları yarım daire şeklinde örülmüş tuğla kemerlerle geçilmiştir. Taş sıralarında kullanılan taşlar düzgün kesme taşlar değildir, ancak örgü sıraları yatayda düzenlidir. İç mekânda ise duvar örgüsü sıvalıdır. Ama sıvanın incelendiği noktalardan anlaşıldığı üzere, daha büyük boyutlarda kesme taşların tuğlayla almalı olarak kullanıldığı bir duvar örgüsü vardır.

Kulenin üst örtüsü tuğladan yapılmış dilimli bir kubbedir. Kubbe kasağında, kare plandan kubbeye geçiş sağlayan elemanlar, tuğlaların çapraz olarak örülmesiyle oluşturulmuş

tromplardır. Tuğladan örülmüş olan kubbenin üst kısmı dıştan, kalın bir toprak tabakasıyla örtülmüş durumdadır. Kulenin ilginç bir özelliği de en üst katta duvarının içine örülmüş tonozlu merdivendir.

Bütün bu bilgiler ışığında, kule gerek duvar örgüsü gerekse kullanılan malzemenin niteliği sebebiyle Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenebilir. Duvarın içinde bulunan merdivenler bu dönemde kulenin işlevinin doğru gözlemle ilişkili olduğunu açıklar. Bu döneme ait başka iz yoktur. Söz konusu dilimli kubbe ise Cerrah Paşa dönemine ait olmalıdır. Evliya Çelebi'nin buradan bir Cihannüma Kulesi olarak söz etmesi Bizans dönemine ait merdivenleri kullanarak kubbenin üstüne çıkıldığını düşündürür. İç mekânda sınırlı sayıda kalmış olan duvar nakışlarının da, yapının hana entegre edilmesinden sonraki kullanıma ait olduğunu düşünmek mümkündür.

İç mekândaki duvar nakışları.

Fotoğraf:
Cengiz Tokgöz

SON SÖZ

ARKEOLOGLAR DERNEĞİ İSTANBUL ŞUBESİ

Günümüzde Büyük Valide Han'ın tüm birimlerinin çeşitli fonksiyonları ışığında İrene Kulesi de atölye olarak

kullanılıyor. Daha önce yapılan müdahalelere karşın bugün Büyük Valide Han'ın birçok yerine göre daha bakımlı olması, kulenin yaşamının sürekliliği açısından önemli gözükmektedir.

Adım Adım Anadolu®

27-29 OCAK

**Küçük Menderes
Havzası ve
İzmir'in
Köyleri**

2-5 ŞUBAT

**3 Yeni Müze
Antakya
Gaziantep
Şanlıurfa
Müzeleri**

11-12 MART

**Tarihin Dönüm Noktaları
Truva ve
Çanakkale
Savaş
Alanları**

17-19 ŞUBAT

**Bergama
Ayvalık
Cunda Adası**

17-19 MART

**Ege'nin
Saklı
Hazineleeri**

24-26 MART

**Lezzetli Rotalar®
Hatay
Lezzet
Durakları**

✉ yurtici@festtravel.com

☎ 0850 622 33 78

🌐 www.festtravel.com

📱 [f](https://www.facebook.com/festtravel) [i](https://www.instagram.com/festtravel) [y](https://www.youtube.com/festtravel) [t](https://www.tiktok.com/festtravel) /festtravel

YAVUZ SELİM KARAKIŞLA'NIN ARDINDAN: MİKRO-TARİHTEN POPÜLER TARİHE...

Tarih Vakfı bir mütevellisini daha yitirdi. Yavuz Selim Karakışla'nın beklenmedik kaybı vakıf camiasında ve mensup olduğu Boğaziçi Üniversitesi'nde derin üzüntü kaynağı oldu. 55 yaşında aramızdan ayrılan Karakışla sevecen kişiliği, nüktedanlığı ötesinde çalışkan, üretken bir bilim insanıydı. İşbirliğine önem veren dost canlısı bir tarihçiydi. Ardında, 1988'den bugüne kaleme alınmış 183 makale, editörlüğü üstlenilmiş 4 kitap ve yayımlanmış 16 kitap bıraktı. Bu sayılar çok az tarihçiye nasip olsa gerek.

Yavuz Selim
Karakışla
(1961-2016).

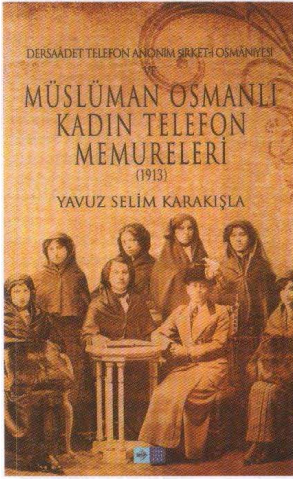
ZAFER TOPRAK

Yavuz Selim, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nün ilk öğrencilerinden biriydi. Seksenli yılların başıydı. Beşeri Bilimler Bölümü ayrıışmış, üniversite bünyesinde ayrı bir tarih bölümü kurulmuştu. Lisans eğitimini tamamlayan Yavuz Selim bölüm asistanı oldu. Amerika'da yürüttüğü doktora çalışmasının ardından tekrar yuvaya döndü. Yavuz Selim, Tarih Bölümü'nün büyüdüğü, serplendiği bir evrede bölüme katılmıştı. Tarih Bölümü bu evrede bölüm kuşattığı alanları genişletiyor, çok farklı tarihçilikleri bünyesinde topluyordu; belki de en

büyük kazancı bu denli farklı birlikimde tarihçileri aynı çatı altında bir araya getirmesiydi. Arkeolojiyi bünyesine aldı, Bizans'a uzandı. Uzakdoğu ilgi alanlarından birini oluşturdu. Sanat tarihinde yetkin kişileri bünyesine kattı. Zamanla çatısı altındaki her bir tarihçi ulusal ve uluslararası alanlarda ses getiren seçkin birer bilim insanı oldu. İşte Yavuz Selim Karakışla, Türkiye'de tek denebilecek, bu denli güçlü bir bölümün elemanıydı. Kısacası Tarih Bölümü hem zaman, hem mekân, hem de alan açılarından Türkiye'deki tarih bölümlerinden çok daha farklı bir yapılanma geçirdi. Bu tür bir dönüşüm bölüm içerisinde bilimsel "özgürlüğü" de en geniş

boyutlara taşıdı. Türkiye'de ilk kez tarihçilik Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde okutuldu. Toplumsal kuramla tarih arasındaki bağ, bölümün ana kaygılarından biri oldu. Yavuz Selim de bu denli çokyönlü arayış sürecinde kendine mikro-tarihi ve popüler tarihi seçti. Bu yazının ekinde yer alan söyleşi, söz konusu alanlara yönelişini ayrıntılarıyla ele alıyor 1950'lerin ve 1960'ların tarihçileri, biraz da Fransız Annales ekolünün ve İngiliz Marksist tarihçilerinin etkisi altında topluma yönelliler ve niceliksel yöntemlerle tarihi daha "bilimsel" kılmaya çalışması içerisine girdiler. Bu tür tarihçilik makro bir nitelik taşıyordu. Bireyden

çok toplum ve milyonlarca kişinin toplu yaşamı ön plandaydı. Topluma bir tür "teleskop"la bakılıyordu. 1970'lere gelindiğinde rüzgâr ters taraftan esmeye başladı. Dünya ekonomisi stagflasyonla karşılaşmış, II. Dünya Savaşı ertesi egemen olan "altın çağ" sona ermişti. Sosyal devlet sallantılı bir evreye girmişti. Birey daha bir ön plana çıkıyordu. Neoliberal görüşler bilimi de etkiler olmuştuk. Hayek 1974 yılında Nobel almıştı. Bu doğrultuda bilim insanları, bu arada kimi tarihçiler "teleskop"tan "mikroskop"a döndü; ama aynı zamanda tarihçiliğin sosyal boyutunu da yitirmediler. Keza tarihçilikte "anlatımcı" bir üslup yapısal

kaygılara üstün geldi. Tarihsel "öykü" popüler tarihi de besler oldu. Mikro-tarihin bir anda geniş yankı uyandırmasında özellikle iki tarihinin rolü oldu. Bunlar Emmanuel Le Roy Ladurie ve Carlo Ginzburg'du. İlki *Montaitto* adlı eseriyle 14. yüzyıl başında Güneybatı Fransa'da bulunan bir köyü ele alıyordu. Diğer *Peynir ve Kurtlar*'la 16. yüzyılda Kuzeydoğu İtalya'da yaşamış Menocchio adlı bir deşirmencinin kozmos anlayışını, düşünce dünyasını irdeliyordu. Ardından yüzlerce mikro-tarih örneği yazıldı. İşte Yavuz Selim'in tarihçiliği bu tür bir anlayışa yakındı. Anlatımsal yönü güçlü, olgu ağırlıklı, arşiv malzemesini uluorta yayınlamanın ötesinde ona anlam kazandırabilen bir tarihçiydi o. Yapısal tarihçiliği sorguladı. "Anlatım" ağırlıklı mikro-tarihçiliği tüm çalışmalarında yansıttı. Ama çalışmaları her zaman sorunsala dönüşürecek bir birikime sahipti. Çoğu tarihinin dönemin akımı olan kavramsal, yapısal tarihçiliğe yöneldiği bir evrede, mikro-tarihçilikten ödün vermedi. Mikro-tarihçiliğin en önemli darboğazlarından biri, kaynaklara ulaşım sorunu oldu. Bu da "ız sürücülüğü"nü gerektiriyordu. Yavuz Selim ız sürmesini bilen bir tarihçiydi. Bilginin son derece düzensiz olduğu bir ülkede için arkeolojisini keşfetmişti. Tabana yönelen, marjinali vurgulayan bir uzmandı.

Popüler üslubu olan ve bu vasfıyla tarihi kitlelere sevdiren bir tarihçiydi. Yavuz Selim akademik bir tarihçi kimliği olmasına karşın aynı zamanda bir zanaatkardı. Bu tür bir tarihçilik tabii yaşam tarzını da etkiledi. Türkiye'de zanaatkar tarihçi yirmi dört saatini bu işe tahsis eden kişiydi ve bu durum ona özgü bir yaşam tarzı gerektiriyordu. Mesleğe tutkusu sayesinde bu kaynağa ulaşma azmi her zaman Yavuz Selim'in tarihçilik anlayışında baş köşeyi işgal etti. Her zaman sahaf dostu oldu, sahaf rafı taradı. Yavuz Selim tarihçiliği bir tutkuya dönüştürebilmişti.

Bu vasfıyla kendi alanında seçkin bir konum elde etti. Her zaman tarihçi dostlarıyla birikimini paylaşmasını bildi. Tarihçiliğinin yanı sıra koleksiyonerliği sayesinde, bilginin doğru dürist derlenmediği ülkemizin kütüphanelerinde bulunmayan birçok risaleyi gün yüzüne çıkardı. Yavuz Selim çok az tarihinin cesaret ettiği, eskilerin deyimiyle "marjinal tarihçilik" denen, tabana özgü, Batı'daki terimiyle *history from below* anlayışını benimsemişti. Bu bir "zor zanaat" ı. Çoğu akademik tarihçi bu alanları dışlıyordu. Daha doğrusu bu tür bir tarihçiliğin getirisi

düşüktü, malzemesine ulaşmak ayrı bir beceri gerektiriyordu. Hele okuryazarlığın düşük olduğu Osmanlı'da kaynak kılığı "tabandan" tarihçiliğe ket vuruyordu. Yavuz Selim bu engelleri aşmayı bildi. Bu konularda doktora tezi yazdı, sayısız makale yayımladı. Toplumsal cinsiyet ve emek tarihçiliğinde Türkiye'de öncü işlevi görmüş çok az sayıdaki tarihçilerden biri olarak bilinegeli.

Yavuz Selim'in öncülük ettiği tarih alanlarından biri de "popüler tarihçilik"ti. Popüler tarihçilik akademik çevrelerde mesleki deformasyon sonucu çoğu kez burun kıvrılan bir yönelim oldu. Oysa kitlelere ulaşan, sokaktaki insana bilinc götüren tarihçilik buydu. Bu açıdan Yavuz Selim'in tarihçiliğini taçlandırın yön, popüler tarih alanında ses getiren çalışmaları oldu. Böylece Yavuz Selim, salt akademik kesime hitap etmekle yetinmedi; aynı zamanda popüler tarihin güçlü bir kalemi oldu. Salt üniversite çatısı altında kalmadı. Türkiye'de büyük bir boşluğu dolduran Tarih Vakfı'nın kurucuları arasında yer aldı, onun mütevelliisi oldu, muftağına önemli katkılarda bulundu.

Genç yaşta bu denli değerli bir meslektaşımızı yitirmiş olmak Tarih Vakfı, tarih camiası ve Boğaziçi Üniversitesi için son derece üzücü...

Yavuz Selim Karakışla Kimdir

1969 yılında İzmir'te dünyaya gelen Yavuz Selim Karakışla 1979'da Kadıköy Maarif Koleji'ni (Kadıköy Anadolu Lisesi) bitirdi. 1987 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nin Tarih Bölümü'nden mezun oldu. "Exile Days of Sultan Abdülhamid II in Salonika (1909-1912) and Confiscation of His Wealth / Sultan II. Abdülhamid'in Selanik'teki Sürgünlük Günleri (1909-1912) ve Servetinin Musadere Edilmesi" başlıklı teziyle, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Sosyal Tarih dalında yüksek lisans derecesi almaya hak kazandı. "Women, War and Work in the Ottoman Empire: Society for the Employment of Ottoman Muslim Women (1916-1923) /

Osmanlı İmparatorluğu'nda Savaş Yıllarında Çalışan Kadınlar: Kadınları Çalıştırma Cemiyeti-i İslamiyesi (1916-1923)" başlıklı doktora tezi 23 Şubat 2003 günü savunarak, State University of New York / Binghamton'un Tarih Bölümü'nden doktora derecesi aldı. Aynı yıl Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nin açmış olduğu Bankacılık ve Finans Tarihli Araştırma Yürüşmesinde "En İyi Doktora Tezi" dalında ödül kazandı. Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal ve iktisadi tarihi hakkındaki makaleleri çeşitli derlemelerde ve *Turkish Studies Association Bulletin*, *Tarih ve Toplum*, *Toplumsal Tarih*, *Popüler Tarih*, *Toplum ve Bilim*, *Virgöl*, *Simurg*,

Kebeker, *Müteferrika*, *NTV Tarih*, *Atlas Tarih*, *GEO*, *Aktüel* ve benzeri akademik ve popüler tarih dergilerinde yer aldı. Geçtiğimiz yıl Doğan Kitap tarafından çıkan üç yeni kitabı *Eski Zamanlar*, *Eski İnsanlar* ve *Osmanlı Toplumsal Tarihi üzerine Yazılar (1826-1926)*, *Eski Zamanlar*, *Eski Cemiyetler-Osmanlı Toplumsal Tarihi Çalışmaları (1904-1926)* ve *Eski Hayatlar*. *Eski Hatıralar-Osmanlı İmparatorluğu'nda Belgelerle Gündelik Hayat (1760-1923)* ile Osmanlı toplumunun günlük yaşamı ve toplumsal yönlerine ışık tutan Karakışla'nın kitapları, geniş bir okur kitlesine akademik kimlikle mikro-tarih ve popüler tarihe yaklaşımın özgün örneklerini verdi.

SULTANLARIN DEĞİL AŞÇILARIN, LİDERLERİN DEĞİL KÜÇÜK İNSANLARIN TARİHİ*

Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Karakışla, otorite tarafından önemsenmeyen, hatta neredeyse görülmez olan "marjinal" hayatların tarihini yazdı. Sultanların savaş zaferlerini nasıl kazandığı yerine, sultanın yanında sefere katılan aşçının yaşam serüvenini merak etti. Karakışla'yı, kendisiyle Şubat 2016'da yapılmış bir söyleşiyle anıyoruz.

SÖYLEŞİ: Ö. DUYGU DURGUN

Osmanlı üzerine çok sayıda yayınız var. Toplumun bugüne dek göz ardı ettiği "marjinal" denilebilecek insanları araştırıyor olmak mevcut tarihyazımına bakıldığında çalışmalarınız oldukça farklı bir yere koyuyor. Öncelikle "küçük insanların tarihi" diye tanımladığınız bu alana ilginiz nasıl başladı, sizden dinleyebilir miyiz? Ben Boğaziçi'ne Kimya Mühendisliği okumak üzere geldim. Ancak dersleri almaya başladığımda sonuç felaket oldu, zira sadece iki dersten başarılı olduğumu gördüm. Bunlardan biri Teknik Resim dersi idi, diğeri ise Engin Deniz Akarlı ve Selim Deringil'den seçmeli aldığımız tarih dersi idi. Mühendis

olamayacağımı anladığımda Tarih Bölümü'ne girdim. Bölümde Zafer Toprak hocayı rol model olarak aldım. Zafer Hoca etrafındaki öğrencileri iktisat tarihine yönlendiriyordu. Master'ı burada bitirip doktora başvurduğumda Zafer hocanın yönlendirmesiyle State University of New York / Binghamton'a Donald Quataert'in yanına gittim. İktisat tanısarlardı ve birbirlerinin çalışmalarını beğenirlerdi. Donald, bir iktisat tarihçisiydi ama emek ağırlıklı çalışırdı. Ben de Donald ile emek tarihi çalışacağım diye başladım ve sonunda onun ilgi alanlarına yöneldim. Bu da beni kadın tarihine, avam dediğimiz kesimin tarihine ilgilenecekti, emeğiyle yaşamak zorunda olan aşağı sınıfların tarihini çalışmaya yönlendirdi. Sonunda tarihçilerin gözünde kaybedilmiş olarak düşünülen, kadınlar, çocuklar, işçiler,

hamallar, hatta diğer marjinal sayılmış insanlarla ilgilenmeye karar verdim.

Şu anda üniversitenin web sayfasında kendimi tanıtan yazıda da belirttiğim gibi, benim alanım "History of Losers in the Ottoman Empire" (Osmanlı İmparatorluğu'nda Kaybedenlerin Tarihi). Aslında bu insanlar kaybeden değiller. Bu insanlar tarihçilerin ilgisizliği yüzünden kenarda köşede kalmış insanlar.

Türkiye'de tarih öğretiminde kuvaklar boyunca devam eden bir resmi söylem ve resmi tarih olgusu söz konusu. Resmi tarih bize liderleri ön planda tutan bir tarih algısını aşıladı. Bu sizce Türkiye'ye özgü mü bir durum mu?

Bu topraklarda Osmanlı'dan başlayarak tarihçilik vakantivis geleneğinden etkilenmiştir. Vakanüvis, yani tarihçi aslında

sultanın yanında olan bir devlet görevlisidir. Dolayısıyla vakaları kaydederek olan bitenleri sarayın gözünden aktarmasından daha doğal bir durum olamaz. Bu gelenek Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam etmiştir. Tek adam kültü bize Osmanlı'dan mirastır.

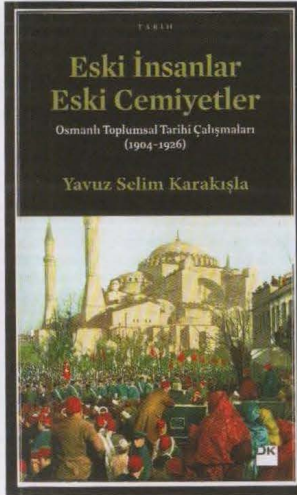
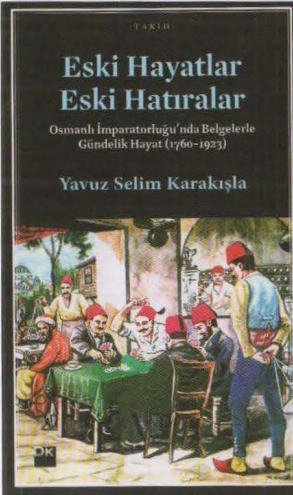
Bizde Orta Asya'dan kalma bir ataya tapırma kültürü vardır. Bir örnekle anlatayım: Türkiye Müslüman bir ülkedir, ama Kurban Bayramı veya Ramazan Bayramı'nın arife veya ilk gününde mezarlık ziyaretini yapan tek Müslüman toplum biziz. Bu da bizim Orta Asya'dan taşıdığımız bir gelenektir. Bu kültür bizim tarihçilik anlayışımızı da etkilemiştir.

Tarihî büyük adamlar yapar diye düşünüyoruz. Brecht'in meşhur şırlını Can Yücel çevirisiyle hatırlarsak; "Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethederken yanında bir aşçı olsun yok muydu?"

Ben, Yavuz Sultan Selim gibi sultanların değil, aşçıların peşine düşmeyi Mısır'ın fethedilmesinden daha kıymetli bulurum. Bu, tarihi yeni bir açılım getiren bir yaklaşımdır aynı zamanda. Devletin tarihini yaparak o toplumun tarihini anlattıklarını iddia etmiyor artık tarihçiler. Bunu artık toplumun bünyesi kabul etmiyor. Tarih, Osmanlı sultanlarının savaşları, barışları, aşkaları, meşklerinden ibaret değil.

Türkiye'de tarihin yeniden yazımında popüler kültür de çok etkili değil mi, özellikle televizyon dizilerini düşünecek olursak?

Tarihle romantizm arasında çok net bir bağlantı var. Tarihçilik ve tarih maalesef

İKİNCİ ULUSLARARASI PARA TARİHİ VE NUMİSMATİK KONGRESİ

Koç Üniversitesi Suna&İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) tarafından 5-8 Ocak 2017 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen "İkinci Uluslararası Para Tarihi ve Numismatik Kongresi". Lidyalılardan İslam devletlerine Akdeniz'in kültürel ve ekonomik çeşitliliğine dikkat çekmeyi hedefliyor.

SECOND INTERNATIONAL CONGRESS ON THE HISTORY OF MONEY AND NUMISMATICS IN THE MEDITERRANEAN WORLD
HİTİTİ ULUSLARARASI AKDENİZ DÜNYASINDA PARA TARİHİ VE NUMİSMATİK KONGRESİ
5-8 OCAK 2017 / 5-8 OCAK 2017
ANTALYA

Coğrafi kapsamı Akdeniz coğrafyasıyla sınırlı tutulan kongrenin amacı, Akdeniz dünyasına ilişkin para tarihi ve numismatik konularında çalışan bilim insanlarının bir araya getirilerek özgün araştırma sonuçlarının paylaşılması, Lidyalılardan İslam devletlerine Akdeniz'de şekillenen kültürel ve ekonomik çeşitliliğe dikkat çekilmesi ve bu alana bilimsel bir katkı sağlanması. Kongrede sunulacak bildirilerin konularını, para

kavramının oraya çıkışı ve en erken sikkelerden başlayarak Bizans Dönemi'nin sonuna kadar Akdeniz'e damgasını vurmuş kültürlerin para ve ekonomi tarihinin yanı sıra, bu coğrafyada üretilmiş veya dolaşım görmüş sikkeler ile pazar ekonomisinin işleminde ve değer belirlemede en önemli kamusal araçlardan biri olan ticaret ağırlıkları oluşturuyor. Düzenleme Kurulu'nu Engin Akyürek ve Oğuz Tekin'in oluşturduğu kongrenin

Bilim Kurulu üyeleri Michel Amandry, Stefan Heidemann, Lee Mordechai, Johannes Nolle, Gary Reger ve Oğuz Tekin.

5 Ocak günü kongrede Dijital Araçlar ve Ekonomi ve Sikkeler (Eski Yunan'dan Roma'ya) başlıklı iki panel yapılacak. İkinci panelin oturum konuları "Sikke Üretimi, Parasallaşma ve Sikke Kullanımı" ve "Defineler ve Tedavül Genel ve Yunanistan".

6 Ocak 2017 günü, Eski Yunan Numismatiği başlıklı panelde "En Erken Sikkeler", "Bilmeceler: Geç Arkaik ve Klasik Dönem Kent Sikkeleriyle İlgili Çözülmemiş Problemler",

"Hellenistik Dönem Sikkeleri" ve "Konitmarklar, Tekrar Darpli Sikkeler ve Ağırlıklar" konuşulacak. Erken İslam İmparatorluğu ve Parasal Bölgeleri panelinin oturumları

"Para Politikaları" ve "Parasallaşma"; "Orta Çağ'da Doğu Akdeniz'de Parasal Değişimler" panelinin oturumları "Bizans, Memluk ve Anadolu Selçukluları" ve "Bizans, Beylikler ve Osmanlı Sikkeleri".

7 Ocak 2017 günü Roma Eyalcilerinde Sikke Darbı başlıklı ilk panelde "Temel Çalışmalar: Korpus Hazırlamak ve Genel Değerlendirmeler", "Kimliği ve Yerel Tarihi Yansıtan İkonografi" ve "Özel Darp Dönemleri: Arkeoloji ve Numismatik (Eski Yunan Yerleşimlerinden İslami Yerleşimlere) başlıklı panelde "Arkeolojik Yerleşimler ve Sikkeleri" ele alınacak. Kongrenin son günü olan 8 Ocak'taki Akdeniz'de Geç Antik ve Orta Çağ Ekonomisi paneli ise "Bizans Ağırlıkları" ve "Para ve Dolaşım" başlıklı iki oturumdan oluşacak.

HARPUT'TA 165 YILLIK ERMENİCE KİTABE BULUNDU

Elazığ'ın Harput bölgesinde, Surp Garabet Kilisesi (Kızıl Kilise) kalıntılarının olduğu bölgede yapılan kazı esnasında, 165 yıllık Ermenice bir kitime bulundu. Kitabenin bir mazar taşı olduğu tahmin ediliyor. Elazığ Belediyesi bir süredir "Harput'un eşsiz tarihi dokusunu yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak" amacıyla bölgede çalışmalar yürütüyor. Bu kapsamda Surp Garabet Kilisesi'nde röleve, restitüsyon ve restorasyon çalışmaları yapılması da belediyenin

projeleri arasında dâhil edildi. Birinci derecede sit alanı olan bölgede çalışma yürütülmesi için Kasım ayında gerekli izinlerin alınmasının ardından, belediye tarafından kazı çalışmalarına başlandı. Aralık ayı ortalarında yapılan kazılar esnasında ise Box53 ebadında, 1851 tarihli bir Ermenice kırabe bulundu. Kitabenin üzerindeki yazıların çözülmesi için incelemelere başlandı. Bölgede başka mezar taşlarının da bulunması yüksek bir ihtimal. Öte yandan kilisenin kalıntılarının

bulunduğu alanda yapılan kazı çalışmalarında sütüncelere, sütun kaidelerine, giriş kapılarına ve mahzenlere de ulaşıldı ve çok sayıda süsleme ögesi bulundu. 1851 tarihli kitime, çalışmaların tamamlanmasının ardından, gerçekleştirilecek

restorasyonda kullanılmak üzere Elazığ Müzesi'nde koruma altına alınacak. Gerçekleştirilecek restorasyon çalışmalarının ardından tarihi yapının ayağa kaldırılması ve "Harput'un yaşayan turizm değerleri arasındaki yeri" alması" hedefleniyor.

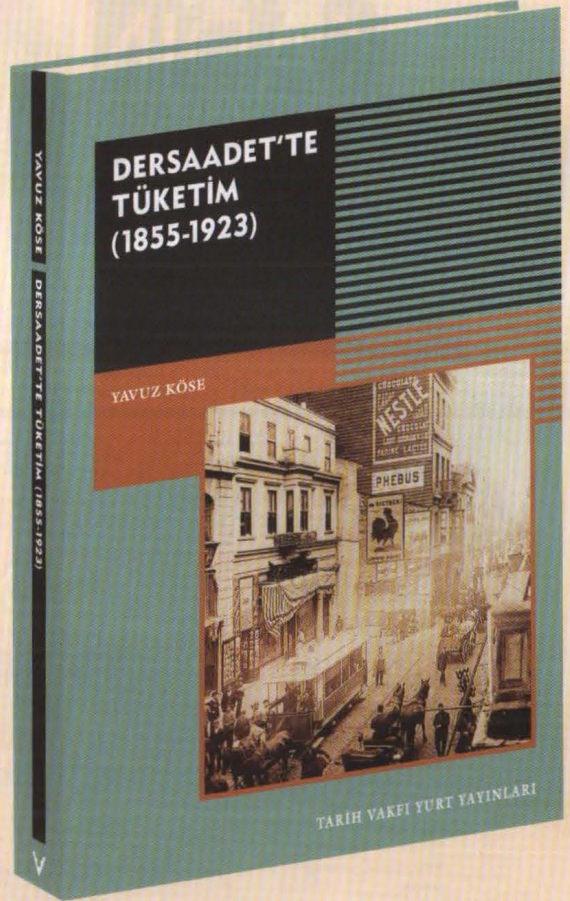
DERSAADETTE TÜKETİM (1855-1923)

Dünyamızı gittikçe artan bir biçimde kuşatan çöküşlü kuruluşlar ve ürettikleri ürünler "ilk küreselleşme dönemi" olarak da adlandırılan 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başladılar.

Yavuz Köse'nin ilk olarak Almanca yayınlanan (2010) çalışması Dersaadet'te Tüketim, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun kentsel diyebileceğimiz kesimlerinde varlık gösteren Singer, Nestle, Odol gibi dünya çapında etkin kuruluşların reklamlarının ve markalarının oynadığı rolü, oluşturdukları istihdam alanlarını ve toplum genelinde yarattıkları etkileri konu ediniyor.

Çalışmada Batılı kuruluşlar ve ürünleri ile Osmanlı tüketiciler arasındaki karşılıklı ilişki ele alınırken, ortaya çıkan "tüketim mekânı", yeni küresel dil ve sosyal davranış biçimleri, bunların mevcut geleneksel değerlerle çatışmaları da ele alınıyor. İncelenen dönemde Batı (Avrupa) devletlerinin ekonomik baskılığı, Osmanlı pazarlarının kitle üretimi mallara boğuluşu, yerel üretim farklılaşırken yabancı şirketlerin de yerel pazarlara uyum sağlaması ve tüketim alışkanlıklarındaki değişim diğer araştırma noktalarını oluşturuyor.

Köse'nin çalışması, nihai olarak, bu kuruluşların 19. yüzyılın son çeyreğinde bölgedeki insanların gündelik yaşamlarına hangi tarzda girdikleri, pratik yaşamlarını nasıl etkiledikleri ve dönüştürdükleri üzerinden, Osmanlı (tüketim) toplumunun 1855-1923 yılları arasında "karmasık ve çelişkilerle dolu" bir profiline çiziyor.

Online Satış: www.tarihvakfi.com

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Solankı Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

KADIN ESERLERİ KÜTÜPHANESİ'NDEN "KADIN HAYATLARINI YAZMAK" AJANDASI

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, "Kadın Hayatlarını Yazmak" temalı 2017 ajandasını yayımladı. Ajandada, kadınların hayatını anlatan; söylüşler, sözlü tarih görüntüleri, anılar ve özel arşiv belgeleri gibi farklı çalışmalara dayanılarak hazırlanmış 100 esere yer veriliyor.

2017 ajandasında eserleri ve biyografileri bulunan isimler, Türkiye tarihinin farklı dönemlerinde yaşamış ve her biri kendi özgün mücadelesini yürütmüş, farklı mesleklerden kadınlar. Aralarında avukat, doktor, suprano, ağır vasıta şoförü, tiyatro-sinema oyuncusu, balerin, dansçı, felsefeci, psikolog, yazar, edebiyatçı, seslendirme sanatçısı, adliye muhabiri, gökbilimci, dilbilimci, dinbilimci, gazeteci, astronom, Sümerolog, Türk müziği sanatçısı, şair, senarist,

sosyolog, arkeolog, siyasetçi, insan ve kadın hakları savunucusu, mimar, ressam, öğretmen ve çevirmenler bulunuyor. Roman ve öykü yazarı Fûrûzan, ağır vasıta şoförü Leyla Ağaçoğaran, şair Nilgün Marmara, Barış Derneği davasının tek kadın sanığı, ziraat mühendisi ve öğretmen Reha İsvan, "Kadın Hayatlarını Yazmak" temalı ajandaya hayatları ve mücadeleleri taşınan kadınlardan birkaçı.

ULUSLARARASI MÜBADELE SEMPOZYUMU

30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan mübadele anlaşmasının 94. yılı münasebetiyle 30 Ocak-1 Şubat 2017 tarihleri arasında Tekirdağ'da "Uluslararası Mübadele Sempozyumu" düzenleniyor.

Lozan Mübadilleri Vakfı, Azınlık Grupları Araştırma Merkezi, Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, Namık Kemal Üniversitesi ve Tekirdağ Kent Konseyi'nin ortak girişimiyle düzenlenen sempozyuma "Lozan Mübadelesi Yeni Hayat Mücadelesi" temalı çeşitli anma etkinlikleri de eşlik edecek.

Uluslararası Mübadele Sempozyumu'nda şu konular ele alınacak: Türk-Yunan nüfus mübadelesinin askeri, siyasal ve hukuki sonuçları; Türk-Yunan nüfus mübadelesinin sosyoeconomic etkileri; Türk-Yunan nüfus mübadelesi ve kültürel miras; mübadele kentleri ve Tekirdağ. Ayrıca

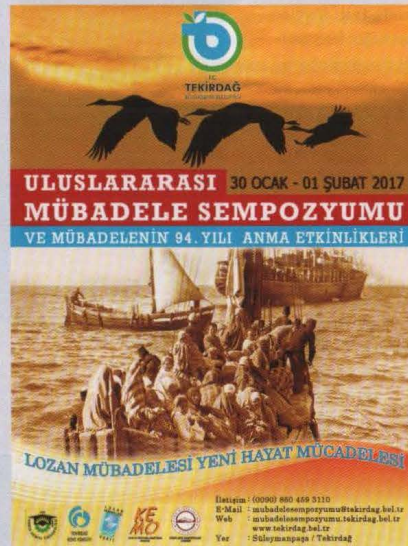
"Söz Mübadil Yakınları"nda" başlığı altında, yaşanmış

mübadele hikâyelerine yer verilecek. Bu oturumların yanı

sıra, yapılacak yuvarlak masa toplantısında

Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesinin Osmanlı İmparatorluğu döneminde gerçekleşen diğer göçlerden (Osmanlı-Sırp, Osmanlı-Bulgar, Bulgar-Yunan vb. göç anlaşmaları) farkı üzerine konuşulacak ve "Türk-Yunan nüfus mübadelesi yaşanmasaydı ne olurdu?" sorusuna yanıt aranacak.

Sempozyumun bilim kurulu Prof. Dr. Kemal Arı, Prof. Dr. Paschalis M. Kitromilides, Prof. Dr. Ensar Nişancı, Prof. Dr. Mehmet İhsan Soysal, Prof. Dr. Konstantinos Tsitselikis, Prof. Dr. Filiz Yenisehirlioglu, Prof. Dr. Elçin Macar, Prof. Dr. Giorgos Mavromatis, Dr. Vemund Aarbakke ve Dr. Lampros Baltaslıs'ten oluşuyor. Sempozyum hakkında ayrıntılı bilgi <http://mubadelesempozyumu.tekirdag.bel.tr/> adresinden edinilebilir.

TARİH VAKFI'NDAN HABERLER

SAADET ÖZEN VE SURAIYA FAROQHI, TARİH VAKFI'NIN KONUSU OLDU

Tarih Vakfı tarafından iki haftada bir düzenlenen Vangelis Kechriotis Perşembe Konuşmaları devam ediyor. Bu yıl "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yemek Tarihi" temasıyla düzenlenen etkinlikler kapsamında Aralık ayında Saadet Özen ve Suraiya Faroqhi vakfın konusu oldu.

8 Aralık Perşembe akşamı "Abur Cuburun Yerli Tarihi: Çikolata ve Kuruyemişin Bitmeyen Dönüşümü" başlıklı konuşmasında Saadet Özen, yaygın tüketilen "abur cubur"lar olan çikolata ve kuruyemişin Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden günümüze kadar olan tarihini ele aldı. Özen sunumunda bu ürünlerin üretim, satış ve tüketim dinamiklerinin dönemsel özelliklerinin yanı sıra, sağlık söylemiyle ilişkilendirilme biçimlerini ve bu gündalara olan düşkünlüğün nedenlerini öne çıkardı.

22 Aralık akşamı düzenlenen etkinliğin konusu ise Suraiya Faroqhi oldu. "Donerden Önce: 17. ve 18. Yüzyıllarda İstanbul'da Sokak Yemekleri" başlıklı konuşmasında Faroqhi, Osmanlı başkentinde 16. yüzyıldan beri hazır ve pişmiş yemek satan alan insanların bulunduğunu belirtirken, yemek dükkanlarının ve seyyar yiyecek tezgahlarının başlıca müşterilerinin İstanbul'da sınırlı bir süregeçiren tüccarlar, onların hizmetkârları, tekkelerde konaklamayan bekâr gezgin dervişler ve medrese öğrencileri içinde maddi durumu bir nebze

iyi olanlar olabileceğini ifade etti. Konuşmada ayrıca bu sokak mutfağında gayrimüslim aşçıların önemli bir payının olduğu, ancak özellikle 19. yüzyılda "nizamın bozulmasından" endişe edildiğinden buna yönelik siyasi müdahalelerin gerçekleşebildiği vurgulandı.

EMEK TARİHİ KONFERANSLARININ ÜÇÜNCÜSÜ YAPILACAK

2013 yılında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DISK), Tarih Vakfı ve Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı'nın (TÜSTAV) ortak

çabalarıyla ilki düzenlenen emek tarihi konferanslarının üçüncüsü 28-29 Ekim 2017 tarihlerinde düzenlenecek. İstanbul'da yapılacak olan konferansın teması, "Emek ve Cumhuriyet: Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi'ne Eleştirel Bakışlar, 1923-1980" olarak belirlendi.

Konferansın amaçları, Türkiye'de işçi sınıfı ve emek-sermaye mücadeleleri sorunsalını yeniden tarihyazıcılığının gündemine taşımak. Cumhuriyet tarihinin aşağıdan tarih perspektifiyle yeniden ele almak ve Türkiye emek ve işçi sınıfı tarihçiliğinden şimdiye kadar ortaya çıkan bilgi birikimini eleştirel bir çerçevede değerlendirmek. Konferansta Türkiye işçi sınıfı ve emek-sermaye mücadelelerinin ulus-devlet kuruluş ve oluşum süreci, uluslararası denge ve güç mücadeleleri, etnik, mezhepsel, dinsel bölünmeler ve toplumsal cinsiyet etrafında nasıl şekillendiği, Cumhuriyet tarihinin temel siyasal, sosyoekonomik ve ideolojik süreçlerinden nasıl etkilendiği ve bu süreçleri ne dereceye kadar belirleyebildiği gibi temaların tartışılması planlanıyor. Konferansta tebliğ sunmak isteyen adayların, 20 Mayıs 2017 tarihine

kadar, özgeçmişleriyle beraber, 250-500 kelimelik sunum özellerini emekkonferans2017@gmail.com adresine göndermeleri gerekiyor. Kabul edilen tebliğ önerileri 2017 Haziran ayı ortasında açıklanacak.

TARİH VAKFI ANKARA TARTIŞMALARI DEVAM EDİYOR

Tarih Vakfı Ankara Tartışmaları'na Aralık ayında üç ayrı etkinlikte devam edildi. Etkinliklerin ilki'nin konusu, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nden Murat Cankara oldu. Cankara, 2 Aralık'ta düzenlenen "Öteki'nin Dilinde Tanıklık Etmek: Ankara'da Bir Katolik Ermeni'nin 1915 Hatıratı" başlıklı konuşmasında, Reji memuru olarak çalışan Simon Arakelyan'ın 1921 yılında yayımlanan hatıralarını değerlendirdi.

16 Aralık'ta düzenlenen etkinlikte Başkent Üniversitesi'nden Umut Şumnu, "Hayalinizdeki Yuva": Türkiye'de ve Ankara'da İkrâmiye Evleri/Apartmanları" başlıklı sunumunda, 1940'lı yıllardan itibaren kooperatif örgütlenmeleriyle beraber Türkiye'deki konut kültürünün gelişiminde önemli bir rol oynayan ikrâmiye evlerini inceledi. 23 Aralık tarihinde düzenlenen "Eğlenirken Modernleşmek: Meyhaneden Balozca, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e İstanbul" başlıklı konuşmada ise Murat Can Kabagöz, Türkiye'deki modernleşme sürecinin gündelik hayata, özellikle de eğlence hayatına yansımalarını ele aldı.

BİRİ BİZİ GÖZETLEMİŞ: II. DÜNYA SAVAŞI TÜRKİYE'SİNDE İNGİLİZ İSTİHBARATI

EGEMEN B. BEZCİ

"Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan tek yol olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi, Türkiye'yi Avrupa'nın Doğu'daki ileri mevzi karakolu, boğaz yollarının koruyucusu ve Avrupa'dan Asya'ya doğru uzanan bir atlama taşı konuma getirmektedir." Bu sözlerle başlayan 1942 tarihli bir İngiliz istihbarat raporunun incelenmesi, II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye-İngiltere ilişkilerinde eksik kalan bir alanı tamamlamaya yardımcı oluyor.

Lazistan'da bir dağ evi.

Bütün resimler, metin dahil edilen istihbarat raporundan alınmıştır. Bkz. Naval Intelligence Division, *Geographical Handbook Series: Turkey*, c.1 (Oxford, H.M. Royal Navy, 1942), Resim 107

Modern dünyada istihbarat kurumsal bir devlet aygıtı olarak 19. yüzyıldan sonra yerini bulur. Devletlerin karar alma mekanizmasında istihbarat —yani kendilerine yabancı olan toplumlar ve ülkelerin askeri, toplumsal, ekonomik, siyasi, kültürel, vb. özellikleri hakkında çeşitli açık veya gizli kaynaklar kullanarak bilgi edinme— çabalarının izlerini Eski Ahit'e kadar sürebiliriz.¹ Tarihte izlediği yol

sonucunda istihbarat, 19. yüzyılın ortalarından itibaren kendi uzmanları, kurumsal yapısıyla birlikte tanımlanmış görev ve sorumlulukları doğrultusunda devlet aygıtı içindeki yerini aldı. Bu kadar önemli bir yer tutan faaliyeti dikkate almadan yazılan bir uluslararası ilişkiler tarihi, Cambridge Üniversitesi'nin duayen tarihçisi Christopher Andrew'in dediği gibi "eksik kalır".²

Fakat, istihbarat faaliyetinin doğasındaki gizlilik gereği konu üzerine yapılan araştırma için gerekli arşivlere ulaşmak ve aradaki bağlantıyı kurmak tarihyazımı açısından zor bir çalışma yöntemi gerektirir. Bu yazıda Türkiye'deki ve İngiltere'deki devlet arşivlerinden yararlanarak II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz istihbaratı tarafından Türkiye üzerine hazırlanan bir rapordaki oryantalist önyargıları ve bu önyargıların dönemin diplomatik karar alma mekanizmasına etkisini sorgulamaya çalışacağız.

UZMANLAŞMA VE ORYANTALİZM

II. Dünya Savaşı sürecinde artan bölgesel uzmanlaşma ihtiyacı istihbarat

dünyasına yeni uzmanlar kazandırmanın gerekliliğini ortaya çıkardı. Bu uzmanlaşmaya yol açan sebepler arasında savaşın Ortadoğu'ya sıçrayıp İngiliz savaş makinesini besleyen kolonilere giden yolu kapayacağı korkusu büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle İngiliz istihbaratı, savaşın bölgeye sıçraması ihtimalinde bölge halkları üzerinden ayaklanma ve sabotaj gibi örtülü faaliyetlerle "istenmeyen işgalcinin" ilerlemesini durdurmayı amaçladı. Bu noktada, istenen örtülü ve açık istihbarat operasyonlarını planlayabilmek üzere gerekli bilgileri edinebilmek için dönemin İngiliz Deniz Kuvvetleri'ne bağlı Donanma İstihbarat Başkanlığı, Türkiye'nin de dahil olduğu otuz bir ülke üzerine kapsamlı istihbarat raporları hazırladı.

Bu raporlarda ilgili ülkelerin demografik yapısı, kültürü, ekonomisi, iklim özellikleri, askeri altyapısı gibi İngiliz savaş planlaması için çok kritik öneme sahip bilgiler bulunuyordu. Doğal olarak bu raporların hazırlanması, o ülkeler üzerine uzmanlaşmış akademisyenlerin istihdam edilmesine yol açtı. Her ne kadar Oxford

Anadolu'da
kağıt
taşımacılığı.

Geographical
Handbook Series:
Turkey, Rcsim 109

ve Cambridge Üniversitelerinde görev alan, Prof. Frank Deberham'ın da dahil olduğu bazı akademisyenler, bölümlerinde üretilen bilgilerin gizli istihbarat faaliyetlerinde kullanılmasına karşı çıkışa da istihbarat görevlileri ortak çalışma anlaşması imzalayıp 1941 yılının Ocak ayından itibaren bu üniversitelerdeki ofislerde yer bulmaya başlamıştı. Merkezi bu kurumlarda bulunan ve NID5 olarak anılan bu istihbarat birimi ile üniversite arasındaki ortaklık ayrıca gerekli gördüğü takdirde CIA'nın sefeli olan OSS, İngiliz Savaş Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Chatham House'la da işbirliğine gidiyordu.³

II. Dünya Savaşı ile birlikte istihbarat servisleri ve dışişleri bakanlıklarında, Ortadoğu üzerine sadece misyonerlerin deneyimlerinden üretilen ya da antik dönem Yakındoğu'su üzerine çalışan akademisyenlerin ürettiği bilgileri kullanmaktan ziyade özel olarak Ortadoğu coğrafyası üzerine çalışan uzmanların yetiştirilmesi ihtiyacı doğdu.⁴ Bu ihtiyaç ve dolayısıyla bölge üzerine uzmanlaşan personelin yetiştirilmesi II. Dünya Savaşı döneminde olduğu gibi, Soğuk Savaş döneminde de devam etti.⁵ Bölge üzerine uzmanlaşan akademisyenler

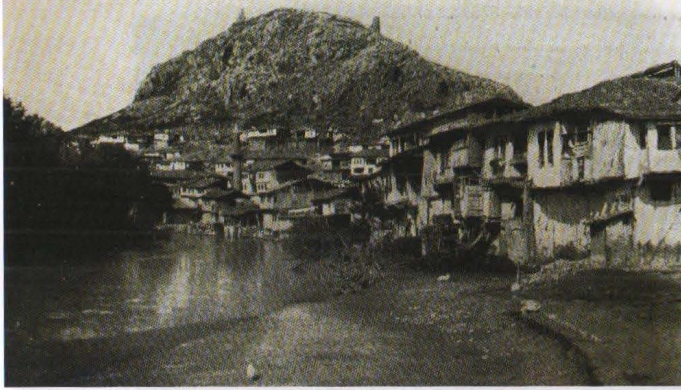
ve ürettikleri çalışmalar, karar alıcıların gittikçe daha fazla ilgisini çekiyordu. Başta H.A.R. Gibb'in çalışmaları olmak üzere içkin bir Ortadoğulu profili yaratan, mantık ve akılcılığın Arap/Müslüman dünyasında var olmadığını öne süren çalışmalar ise büyük etki yarattı.⁶ Gibb'in açtığı yolu izleyen başka bir şarkiyatçı Bernard Lewis de Ortadoğulu Müslüman toplumları Batılı toplumlardan son derece farklı olarak değişmeyen ve geleneksel toplumlar olarak tanımlayıp totaliter ve baskıcı rejimlere öz itibarıyla bir yakınlıkları olduğunu öne sürdü.⁷

Edward Said'e göre bu şarkiyatçı bakış açısı Batı'nın Doğulu toplumlara karşı yaklaşımında misyonervari bir tutum yaratarak Doğulu toplumları uygun değerler üzere eğitilmek için hazır topluluklar olarak görmesine yol açmıştı.⁸ Akademide üretilen bu tutum dışişleri bakanlıkları ve istihbarat servislerine, yine akademi üzerinden yayıldı. Örneğin Princeton Üniversitesi'nin Şark Dilleri ve Edebiyatları bölüm başkanı Phillip Hitti, ABD dışişleri, ordu ve istihbarat birimlerine Doğu toplumları üzerine özelleştirilmiş kurslar düzenledi. Ardından, sonraları ABD'nin

Türkiye büyükelçisi (1952-1953) olan ve Türkiye'nin NATO'ya girmesinde önemli bir rol oynayan George McGhee'ye danışmanlık yaptı.⁹

TARAFSIZLIK, KÜÇÜK BÜRO VE CASUSLAR

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye üzerine hazırlanan istihbarat raporları da yukarıda bahsedilen şarkiyatçı yaklaşımın önemli bir örneğini sunmaktadır. Özellikle Kasım 1940'ta İngiliz ve Türk istihbarat servisleri arasında yapılan bir anlaşmayla İstanbul'da çok özel bir statüde kurulan Küçük Büro (Anglo-Türkish Security Bureau) ile birlikte özellikle İngiliz askeri istihbaratı Türkiye'ye özel bir önem göstermeye başlamıştı. Ayrıca İngiltere'nin savaş zamanındaki örtülü savaş birimi SOE (Özel Operasyonlar Birimi) ile Türk istihbarat Örgütü Milli Emniyet Hizmetleri (MAH) arasında olası bir işgale karşı ayaklanma ve cephe gerisi sabotaj üniteleri oluşturmak için yapılan çalışmalar (çoğu SOE faaliyeti Türk birimlerine bildirilmeden gerçekleşmiştir) Türkiye üzerine istihbarat üretme ihtiyacını daha da kuvvetlendirdi. İstihbarat üretimine ek olarak, her ne kadar dönemin İngiliz Büyü-

**Tokat ilinin
Turhal ilçesi.**

Geographical
Handbook Series:
Turkey, Resim 86.

kelçisi SOE'nin faaliyetlerine temkinli yaklaşıp da SOE, Türkiye'nin olası işgaline karşı Adana, İzmir ve İstanbul (Tarabya) başta olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde gizli silah depoları ve sabotaj üniteleri oluşturdu.¹⁰ Her ne kadar SOE faaliyetlerini İngiliz dışişleri ve savaş bakanlıklarıyla koordineli bir şekilde yürütme talimatı olsa da, İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen Londra'yı uyarak Ankara'dan habersiz Türkiye içinde yürütülen sabotaj faaliyetlerinin açığa çıkması halinde bu durumun Türkiye'yi yanında tutmaya çalışan İngiltere'nin çıkarlarına balta vuracağını belirtti. Bu nedenle Büyükelçi, Londra'nın Türkiye'de Amerikan ve İngiliz istihbarat faaliyetlerini dizginlemesini istedi.¹¹

Öte yandan İngilizlerin Almanya, İtalya ve belli bir ölçekte Sovyetler'e karşı yürüttüğü askeri ve istihbari çalışmaların büyük bir bölümünde

Türkiye önemli bir yer tutmaktaydı. Bu nedenle Londra, savaşın Almanya, İtalya ya da Sovyetler Birliği üzerinden Türkiye'ye sıçramasının savaşın seyrini İngilizlerin aleyhine değiştirecek derecede büyük bir etki yapacağını tahmin etmekteydi. İster savaşın tarafı olsun, isterse de aktif tarafsızlığını sürdürsün Türkiye'yi İngiliz politikalarına uyumlu bir rota içerisinde tutmak Londra'nın en önemli hedeflerinden biriydi. Ankara ise kendi tehdit algısının oluşturduğu şekilde, hiç de yersiz olmayan bir tutumla, İngiltere'nin Sovyetler'le işbirliği pahasına Türkiye'nin ekonomisi ve güvenlik politikalarına zarar vereceğini düşünerek hem savaşın içinde olup hem de tek ülkeyi savaşın açık bir cephesi haline getirmeyen etkin ve karmaşık bir dış politika izledi.¹² Türkiye'nin savaş dönemi diplomasisinde İngilizlerle olan istihbarat ilişkisi de Ankara'nın etkin bir stratejisi olarak yer etmeye başladı.¹³

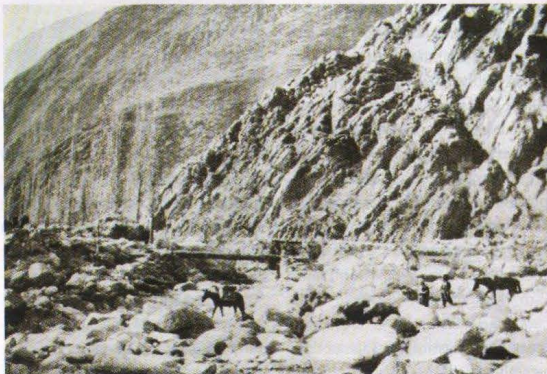
Bu karmaşık diplomasi ağı içerisinde İngiltere'nin olası bir "sürpriz"le karşı karşıya kalmaması için İngiliz askeri ve siyasi karar alma mekanizmasını besleyecek bilgileri elde etmek üzere Londra, Türkiye üzerinde gizli istihbarat çalışmalarını yoğunlaştırdı; özellikle Türkiye'nin savaş sürecinde tarafsız olması Ankara'nın Mihver devletleri ve tarafsız devletlerde diplomatik temsilciliklerini açık tutmasına olanak sağlıyordu. Dış temsilcilikler aracılığıyla Türk diplomatlar ve ataşemiliterler Ankara'ya İngiltere'nin ulaşması zor olan bilgileri raporluyordu. İngiltere ise hem Türkiye'nin politikaları üzerine gizli bilgileri elde etmek hem de diplomatik temsilciliklerden Ankara'ya gönderilen raporlara ulaşmak için Türk dışişlerinin kriptosistemini çözmeye yoğunlaştı. İngiliz istihbaratı bu işi en önemli hedeflerinden biri olarak tanımlıyordu. Savaş yılları boyunca Türkiye'nin hem ülke içinde hem de dış temsilcilikleri ile çeşitli düzeyde haberleşme imkânı sunan *Sakarya*, *Zafer*, *Çankaya*, *İsmet* ve *İnönü* kriptosistemleri İngiliz istihbaratının eline geçmişti.¹⁴ Fakat Türkiye'nin şansına olacak ki, sanılının aksine İngiliz Başbakanı Winston Churchill de Büyükelçi Hughessen de deşifre edilen yazışmalara, Türklerin karmaşık ve entrika dolu bir dış politika yürütmeyeceği önyargısıyla fazla önem vermiyordu.¹⁵ Bu oryantalist bakış açısı Churchill'in Ankara'nın dış politikasını şekillendiren öncelikleri ve tehdit algılarını göremeyecek Türkiye'yi istediği ölçüde İngiliz politikaları doğrultusunda yönlendirmemesine neden oldu. Büyükelçi Hughessen ise yine aynı oryantalist önyargı nedeniyle II. Dünya Savaşı'nın en büyük casusluk olayı Cicero'nun kurbanı olarak Alman istihbaratına çalışan Türk yaveri İlyas Bazna'nın büyükelçiliğin kasaşından gizli askeri ve diplomatik bilgileri çaldığını fark etmedi bile.¹⁶

İNGİLİZ İSTİHBARAT RAPORUNDA TÜRKİYE

İstihbarata sahip olma kapasitesi ile sahip olduğunuz gizli bilgiyi nasıl

**Asuri Tkuma
aşiretinin
Hakkari'deki
güzergâhı.**

Geographical
Handbook Series:
Turkey, Resim 93.

Askeri istihbarat biriminin direktörü J.H. Godfrey tarafından bildirildiği üzere, Oxford ve Cambridge Üniversitelerinden konusunda "uzman" akademisyenlere hazırlatılan bu rapor, o dönem İngiliz resmi aklının Türkiye'yi nasıl algıladığını gözler önüne seriyor. Özellikle raporda Türkiye'de yaşayan halkları ve yaşayışlarını değerlendiren kısımları ele almak o dönemki oryantalist algıyı gözler önüne serebilir.

değerlendirebildiğiniz farklı konulardır. Özellikle II. Dünya Savaşı'nda İngiliz istihbaratının Türkiye üzerine yürüttüğü faaliyetler ile bu faaliyetler sonucu elde edilen bilgilerin oryantalist önyargıyla nasıl köreldiği bunun en çarpıcı örnekler arasındadır. Bunu daha da açık bir şekilde göz önüne sermek için Nisan 1942 tarihli İngiliz istihbaratının Türkiye üzerine hazırlanan "Hizmete Özel" dereceli raporunu incelemek faydalı olabilir. Bu rapor Türkiye-İngiltere arasında özellikle 1942 yılından itibaren artış gösteren, istihbarat alanındaki ve askeri alandaki işbirliğinde rol sahibi İngiliz askeri ve sivil karar alıcı ve uygulayıcılara geniş kapsamlı bilgi verme amacıyla kullanıldı. Örnek vermek gerekirse, bu işbirliği İngilizler Türkiye'ye dinleme üsleri kurmasından⁷ sayıları yüzlerce olan İngiliz askeri personellerinin Mihver devletlerine fark ettirmeden Türk Silahlı Kuvvetleri ile birlikte savaş hazırlığı yapmasına kadar geniş bir yelpazedeki konuları içeriyordu.⁸ Bu nedenle ülkenin coğrafi, askeri, siyasi, kültürel ve sosyal bütün geniş çaplı bilgilerini içeren Türkiye raporu, İngiliz uygulayıcılar için sürekli başvurmaları gereken bir el kitabı niteliğindeydi.

Askeri istihbarat biriminin direktörü J.H. Godfrey tarafından bildirildiği üzere, Oxford ve Cambridge Üniversitelerinden konusunda "uzman" akademisyenlere hazırlatılan bu rapor, o dönem İngiliz resmi aklının Türkiye'yi nasıl algıladığını gözler önüne seriyor. Özellikle raporda Türkiye'de yaşayan halkları ve yaşayışlarını değerlendiren kısımları ele almak o dönemki oryantalist algıyı gözler önüne serebilir.

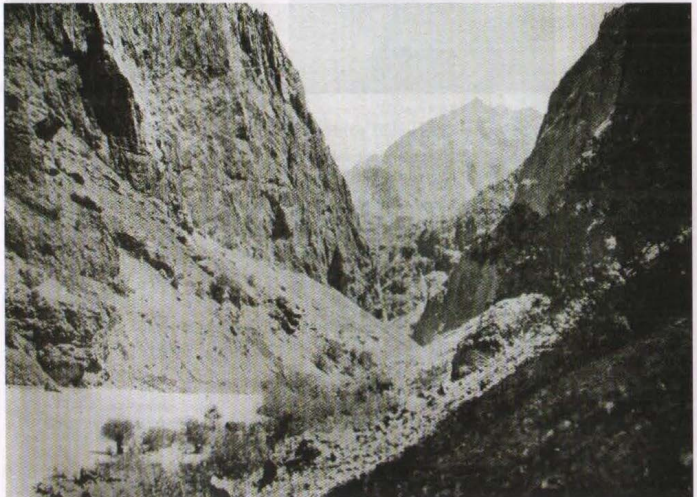
Raporda Türkiye'deki insani durum üzerine yapılan değerlendirmede Kemalist devrimlerin belli bir ölçüde başarılı olduğu fakat "İslamın etkisinin toplum üzerinden tamamen kalkması için" çok daha uzun sürelerin geçmesinin gerektiği belirtilmiş, özellikle toplumun büyük bir çoğunluğunu oluşturan kırsal kesim sakinlerinin Osmanlı'dan kalma değer yapıları ve alışkanlıklarını büyük ölçüde devam ettirdiği belirtilmiştir. Bu durumun bir yansıması olarak yapılan değerlendirmelerin en önemlilerinden biri de Türkiye toplumunun büyük bir çoğunluğunu "fatalist" olarak tanımlayıp, bu durumun Kemalist devrimlerin toplumu dönüştürme çabası önündeki en önemli engel olduğunun bildirilmesidir. Aynı gözlemi İngiliz Büyükelçi Knatchbull-Hugessen Türkiye'de her şeyin "yavaş yavaş" yürüdüğünü ve "kısmete" bırakıldığını söyleyerek tekrarlayacaktır.⁹ Buna karşılık is-

tihbarat raporuna göre Türkiye'de yaşayan Müslüman halkların karakteristik bir özelliği olarak öne sürülen fatalizmin, yani her şeyi "kısmet ve kadere" bağlama eğiliminin hızla değiştiği de vurgulanmaktadır.¹⁰ Ülkenin askeri yapısını da inceleyen rapor, Türklerin teknolojik eksikliğinin yanında mühimmat ve silah yönünden de zayıf oldukları anlarda bile kendilerinden üstün askeri kuvvetleri geri püskürtebilmelerinin nedenini, Kurtuluş Savaşı'nı örnek göstererek "Türklerin kalıtsal inatçılıklarıyla savaştığı" önerisiyle açıklamaktadır.

Raporda, Türkiye'de yaşayan başlıca halkların –Türkler, Kürtler ve Lazlar olmak üzere– yaşam tarzları, birbirleriyle ilişkileri, "antropolojik özellikleri", gelenekleri ve dış görünüşleri üzerine de değerlendirmeler bulunur. Özellikle, 1924 Anayasası'nda yapılan Türk tanımının yanlış yön-

Zap suyu üzerindeki Tal (günümüzdeki adıyla Oğul) vadisi. Hakkari.

Geographical Handbook Series: Turkey, Resim 46.

lendirici olduğunu vurgulayan rapor, dönemin Anadolu Türkünü Kafkas ile Akdeniz kökenli halkların karışık özelliklerini gösteren bir halk olarak tanımlamakla birlikte, aralarında düşük bir oranda kuzeyli özellikleri gösteren daha açık renkli saç ve tene sahip olanlarının bulunduğunu da belirtir.

Batı Anadolu'ya doğru —özellikle yaylalarda yerleşik olan topluluklar— arttığı da belirtilir. Kürtlerin ise Türklere göre ortalama boylarının daha uzun olduğu, Batı Kürtleri olarak tanımlanan Anadolu'da yaşayan Kürtlerin genellikle sarışın ve mavi gözlü olduğu ve kafatası yapılarının Türklere nazaran daha uzun ve dar

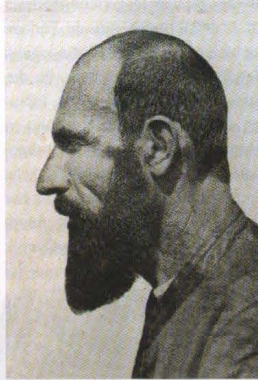
*Thalatha ba-ad-dunya fasad
Al Kurdi al Jurdi wa al jarad
(Bu dünyada üç fesat var,
Kürt, sıçan ve çekirge)*

Anadolu'da kalan Ermenilerin ise büyük çoğunluğunun millet sisteminin ortadan kaldırılmasından önce asimile olduğunu belirten rapor, Ermenilerin çok güçlü bir milliyetçilik duygusuna sahip olduğunu, bunun yanında zekâ ve çalışkanlığın ulusal karakterleri olduğunu da belirtir. Aynı ilginçlikte bir başka değerlendirme de Lazlar üzerine yapılır. Rapora göre Lazlar, genel olarak Trabzon, Rize ve Artvin bölgelerinde yaşamaktadır. Çoğunlukla hayvancılık ve tarımla geçinen Karadenizlilerin ülkenin yönetici sınıfı arasında düşük bir itibara sahip olduğu, halk arasında yaygın olarak bilinen "Laz akli kaz akli" söz öbeği örnek gösterilerek vurgulanır. Fakat, bu söylemin yerinde olmadığını belirten rapor yazarları, kendilerinin Lazları oldukça zeki ve misafirperver bulduklarını belirtir.

Raporun hazırlandığı tarihteki üretim ilişkileri, kırsal yapılara dayanan Türkiye'de kır yaşantısı, ekonomik ilişkiler ve dinadamlarının bu ilişkiler içindeki yeri de ilgi çekerek metinde yer edinmiştir. Özellikle üç çeşit kır emeği tanımlanır: kendi arazisini işleyen aileler, yarıcı usulü çalışanlar ve daha geniş toprağı olan ailelerin topraksız veya çok az topraklı köylü çalıştırması. Kır emeği içerisinde kadın emeğine vurgu yapan rapor, kadın-erkek emeği arasındaki oranı her 100 erkeğe karşı 62 kadın olarak değerlendirmiştir. Toprak ağaları üzerine önemli bir değerlendirme ise, geleneksel toprak ağalarının çoğunun —kendi yatırımlarıyla sonradan toprak edinenler dışında— ya Anadolu'nun fethine katılıp toprak edinenlerin soyundan ya da yine o dönemde İslama geçen toprak sahibi Bizans tebaasından olduğudur. Türklerin yine irki olarak fiskeyi, çesme ve suyu bir bereket sembolü olarak çok sevdiğini belirten rapor, bunların köy ve kasabaların merkezinde ve bazen de ev avlularının içinde bulunduğunu yazar. Ayrıca geleneksel

- 1) Neri aşiretinden Kürt
- 2) Ermeni rahip
- 3) Koçgiri aşireti Sivas bölgesinden Kürt
- 4) Kastamonu bölgesinden köylü Türk (saat yönünde).

Geographical
Handbook Series:
Turkey, Resim22-125.

Rapor, Türk toplumunun yüzde elli dördünün Ermenistan ve Kuzey İran'da görüldüğü gibi yüksek alınlı ve kafatasının arkasının düz olduğunu, yüzde elli sekizinin ise büyük ve kemerli buruna sahip olduğunu belirtir. Ayrıca Anadolu Türklerinin çoğunlukla kumral, koyu kahverengi saçlı olduğu; sakal ve bıyıklarının saçlarına göre daha açık renkte olduğu; vücutlarının kalın ve yapılı olduğu; yüzlerinde elmacık kemiklerinin çıkık ve çenelerinin geniş olduğu tarifi yapılır. Anadolu Türklerinin yaklaşık yüzde onunun sarışın veya kızıl saçlı olduğu, bu oranın

olduğu söylenir. Kürtlerin mevsimsel göçebe hayat tarzı ve bazen de fanatik İslam anlayışları nedeniyle İran ve Türkiye'deki yerleşik düzenlerle sürekli sıkıntı yaşadığını ve bu problemlerin devam edeceğini bildiren rapor, bölgede yan yana yaşayan Kürt ve Araplar arasında tarihsel bir çatışma olduğunu her iki dildeki "atasözleri"nden örnekler vererek açıklar:

*Ni hust arhaiwan, ni Arab
insan*

(Deve hayvan değildir, Arap ise insan değildir)

yerel ekonomi merkezlerinde –yani kasaba merkezlerinde– çoğunlukla bulunan yapılar şu şekilde sıralanır: pazaryeri, fiskeye ya da çeşme, cami, okul, misafirhane, imamin evi ve medresesi. İngiliz istihbaratının değerlendirmesine göre halkvevleri, bu geleneksel düzeni bozarak özellikle cami ve yerel imamin ekonomik ve sosyal hayata dahil olmasını kısıtlayan Kemalist devrimlerin "kendine yeten ve kendini yöneten halk" yaratma amacına hizmet eden en önemli girişimlerinden biridir; fakat, bu girişimin orta ya da kısa vadede başarılabileceği düşünülmemektedir.

SONUÇ YERİNE

İstihbarat çalışmalarında kabul edilen bir varsayıma göre, doğru istihbarat doğru politika için olmazsa olmazdır, fakat doğru istihbarat her zaman doğru karar alınmasını sağlamaz. İngiliz istihbaratının 1942 tarihli Türkiye raporu, ülke üzerine neredeyse en küçük ayrıntıya kadar bilgi sahibi olduğunu gösterir. Bu kadar geniş kapsamlı bilgi oryantalist değerlendirmelerle yoğrulunca ortaya çıkan önyargılar İngilizlerin yukarıda örneklerini verdiğimiz yanlış kararlar almalarına neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan erken Soğuk Savaş dönemine geçen süreçte istihbarat dünyasının analistlerinin oryantalist yorumlamalardan etkilenmeleri, kararlarını bu raporlara

göre belirleyen siyasetçi, asker, bürokrat ve diplomatların da aynı çerçeveden dünyaya bakmasına neden olur. Örneğin İngiliz diplomasısı Soğuk Savaş döneminde 1956 yılındaki Süveyş Krizi ile birlikte burun acısını çekmiş, İngiltere güvenlik ve dış politikası hâlâ etkisini hissettiren kalıcı bir hasar almıştır.

Amerikan istihbarat görevlisi Edward Snowden'in 2013 yılında başına sızdırdığı on binlerce istihbarat belgesinden öğrendik ki günümüzde bu istihbarat faaliyetlerini çok daha büyük ve geniş çapta, müttefikler bile birbirlerine karşı en geniş ve acı-

masız şekilde devam ettiriyor. Yine Snowden'in ifşasından, Türkiye'nin hâlâ gözetlenen ve hakkında bilgi toplanması gereken ülkelerin başlıcalarından biri konumunda olduğunu öğrendik. İnsan merak etmeden edemiyor: 1942 yılındaki raporlarında kendini gösteren oryantalist önyargılar bugün hazırlanan raporlarda acaba ne kadar mevcut? Daha da merak uyandırıcı ise Türkiye'nin diğer ülkeler üzerine hazırladığı raporlarda hangi önyargıların söz konusu olduğudur.

EGEMEN B. BEZCİ
STOCKHOLM ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYE ÇALIŞMALARI ENSTİTÜSÜ

Karadeniz kıyısı boyunca bulunan konut tipi.

Geographical Handbooks Series: Turkey. Resim 127.

DİPNOTLAR

1. İki önemli örnek için bkz. Eski Ahit, Sayılar, no. XlII ve Eski Ahit, Yeşu, no. II
2. Christopher M. Andrew, *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community* (Heinemann, 1985).
3. Hugh Clout ve Cyril Gosme, "The Naval Intelligence Handbooks: a monument in geographical writing", *Progress in Human Geography* 27/2 (2003): 156-157.
4. Matthew F. Jacobs, *Imagining the Middle East: The Building of an American Foreign Policy, 1918-1967* (Chapel Hill, 2011), s. 40-41. Ayrıca bkz. Douglas Little, *American orientalism: the United States and the Middle East since 1945* (Chapel Hill, 2008).
5. Jacobs, ağı. s. 235.
6. Zachary Lockman, *Contending Visions of the Middle East: the history and politics of Orientalism* (Cambridge, 2009), s. 108-109.
7. Lockman, ağı. s. 130-132.
8. Edward W. Said, *Orientalism* (New York, 1985), s. 292.
9. Jacobs, ağı. s. 42.
10. Saul Kelly, "A succession of crises: SOE in

- the Middle East, 1940-45", *Intelligence and National Security* 20/1 (2005): 132.
11. İngiliz Ulusal Arşivi: WO 201/1928: Ankara İngiliz Büyükelçiliği'nden İngiliz Dışişleri'ne Çok Gizli İbareli Telgraf, 22 Kasım 1943.
12. Selim Deringil'in *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011) isimli kitabı Türkiye'nin yürüttüğü bu karmaşık dış politikayı "etkin tarafsızlık" kavramı içerisinde son derece titizlikle ele almaktadır.
13. Türkiye'nin savaş dönemi istihbarat diplomasisini daha önce açığa çıkarmış arşiv belgeleriyle ele aldığım bir çalışma için bkz. Egemen B. Bezi, "Turkey's intelligence diplomacy during the Second World War", *Journal of Intelligence History* (2016): 1-16.
14. David Alvarez, "No immunity: Signals intelligence and the European neutrals, 1939-45", *Intelligence and National Security* 12/2 (1997): 28.
15. Christopher Baxter, "Forgeries and Spies: The Foreign Office and the 'Cicero' Case", *Intelligence and National Security* 23/6 (2008): 807-836. Ayrıca bkz. Nicholas Tamkin, "Diplomatic SIGINT and the British Official Mind during the Second World War: Soviet claims on Turkey, 1940-45", *Intelligence and National Security* 23/6 (2008): 749-766.
16. İlyas Bazna'nın anıları için bkz. Elyesa Bazna, *İ was Cicero* (Deli Pub., 1964).
17. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi: 30.181.2.94.36.19. 241-198: 2/15704: Bakanlar Kurulu: "İngiliz Subay S.N. Smith" Telsiz dinleme aletlerinin yerlerini tespit için vurdumudsa gelişmiş olan İngiliz Yüzbaşı S. N. Smith'in yasadık bölgelere girmesine izin verilmesi", 6 Mayıs 1947.
18. ATASE Genelkurmay Arşivi: İkinci Dünya Harbi: 1-112-3 "İngiliz Krallık Hava Kuvvetleri Ortadoğu Kumandanı S.N. Allison'dan Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay'a ÇOK GİZLİ İbareli mektup, 23 Ağustos 1944".
19. Hugh Knatchbull-Hugessen, *Diplomacy in Peace and War* (London: John Murray, 1949), s. 131.
20. Naval Intelligence Division, *Geographical Handbook Series: Turkey Vol. I* (H.M. Royal Navy: Oxford, 1942), s. 5.

NÂZİM HİKMET'İN 1933 YARGILAMALARI

ERDEN AKBULUT

1933 yılında Nâzım için üç ayrı dava açılmıştı. İlk ikisi, 1932 yılında yayımladığı Gece Gelen Telgraf adlı şiir kitabıyla ilgiliydi. Diğeri ise, idam cezası isteğini içeren TKP 1933 Davası'ydı. Gece Gelen Telgraf kitabıyla ilgili açılan davanın iddianamesi Nâzım'ın doğumunun 115. yıldönümünde ilk kez gün yüzüne çıkıyor.

Atilla Coşkun Siyasal Yaşamından Kesitlerle Nâzım'ın Davaları kitabında (Cem Yayınevi, İstanbul, 1989) haklı olarak şöyle yazıyor: "1930'lu yıllar, Nâzım'ın çileli yaşamının doruğa ulaştığı yıllardır. Polis sorgu

odaları, tutuklevleri, mahkemeler ve nihayet, on üç yılı aşkın mapusluk yaşamının ilk adımları ve diğerleri, hep bu dönemde gerçekleşmişti. Özellikle 1933 yılı yoğun soruşturmalarla geçti." (s. 67). Birçok belge-

nin bir araya getirilerek değerlendirildiği bu önemli çalışmada Atilla Coşkun'un göremediği bu yargılamaların iddianamelerinden biri 2017 yılında, Nâzım'ın doğumunun 115. yıldönümünde gün yüzüne çıkıyor.'

Gece Gelen Telgraf kitabıyla ilgili yargılama sürecini gazetelerden izleyen Atilla Coşkun, yargılamanın sonucunu da 30 Temmuz 1933 günlü Cumhuriyet gazetesinin "Nâzım Hikmet Bey altı ay üç gün hapse mahkûm oldu" başlıklı haberinden aktarıyor: "Komünistliği tahrik mahiyetinde görüldüğünden dolayı 'Gece Gelen Telgraf' isimli kitabın müellifi şair Nâzım Hikmet ve tâbî' Ali Beylerle ayrı kitabı sattığından dolayı Halit Bey aleyhine müddeiumumilik tarafından açılmış bulunan davaya dün de ikinci ceza mahkemesinde devam edilmiştir. Gizli bakılan bu dava bitmiş ve karar aleni olarak tefhim olunmuştur. Halit ve Ali Beyler beraat etmişler, Nâzım Hikmet Bey de altı ay üç gün hapis cezası ile tecziye edilmiştir." Nâzım Hikmet'in temyiz ettiği karar kesinleşmeden Cumhuriyet'in onuncu yılı için çıkarılan Af Kanunu ile dava düşmüştür.

Bu kitapta yayımlanan "Hiciv Vadi-sinde Bir Tecrübe-i Kalemiye" şiiriyle ilgili olarak ise, eski İstanbul milletvekili Süreyya (İlmen) Paşa, babası Rıza Paşa'ya hakaret edildiğini iddia ederek şikâyetle bulunmuş, savcılık da Rıza Paşa'nın "... namus ve hay-

Nâzım Hikmet Bursa Cezaevi'nde.

BÜArşive
Dokümantasyon
Merkezi.

siyetine dokunacak bir fiil isnad" edildiğini ileri sürerek Nâzım'ın bir yıldan beş yıla kadar hapisle cezalandırılmasını talep etmiştir. Mayıs ayında başlayan yargılama 27 Ağustos 1933'te tamamlanmış ve Nâzım bu davada da bir yıl hapis ve 200 lira ağır para cezası ile 500 lira tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir. Bu karar da kesinleşmeden yine Af Kanunu ile dava düşmüştür.

Nâzım Hikmet'in bu davalara tutuklu olarak katılmasına yol açan yargılaması ise, onun siyasal yaşamında belirleyici önemde bir döneme son veren Bursa'daki TKP 1933 Davası'dır. Bilindiği gibi,¹⁷ 17 Temmuz-1 Ağustos 1928 tarihleri arasında yapılan Komintern 6. Kongresi'ne Türkiye'den delege olarak katılan ve Nâzım Hikmet'in 1920'li yılların ilk yarısında KUTV'da (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi) arkadaşı olan İsmail (Laz İsmail, Marat) Türkiye'ye dönerken Nâzım Hikmet'i de beraberinde getirdi.¹⁸ Bu süreçte 1927 tutuklamalarıyla TKP büyük bir darbe yedi, Komintern'deki temsilcisi Dr. Şefik Hüsnü ve Merkez Komitesi üyeleri tutuklanarak hapis cezasına çarptırıldı, bunun üzerine oluşturulan "Muvakkat Merkez Komitesi" üyeleri de Mart 1929'da tutuklanarak Haziran 1929'da yargılanmaya başladı. Böylesi bir ortamda, uzun

zamandır Türkiye'de siyasi faaliyet yürütmek isteyen ve Komintern'de 6. Kongre'yle yükselen yeni "sol" dalgasının etkisinde bulunan Nâzım Hikmet, KUTV'da birlikte eğitim gördüğü veya eğitim verdiği, izleyen süreçte TKP Merkez Komitesi'nde ve Politbüro'da yer alacak bir dizi arkadaşıyla birlikte 1929 Haziran'ında İstanbul Pendik'teki Pavli adasında "TKP'yi ayağa kaldırmak" üzere, muhalefet kongresi veya Nâzım muhalefeti de denen bir konferans düzenledi.

O dönem KUTV'da eğitim görmüş ve Komintern'in yeni siyasetinden haberdar olan kadrolar, Türkiye'ye dönmüş ve o döneme kadar tırnak içinde "sağ siyaset"e karşı partiyi devrimciileştirmek üzere harekete geçmişlerdi.¹⁹ Dikkat çekici nokta şudur: 1931 yılıyla birlikte Türkiye'de Komintern merkezinden destek alan Muvakkat Merkez Komitesi adına TKP çalışması yürütecek düzenli bir örgütün kalmamasına karşılık, Nâzım Hikmet'in de içinde bulunduğu çevre, gerek İstanbul'da, gerekse taşrada yoğun bir örgütlenme ve yayın faaliyeti gerçekleştiriyordu. Kendilerinin "komünist grup" adını verdiği, yaygın olarak Nâzım muhalefeti-partisi adıyla anılan ekip, ülkede esas komünist faaliyeti yürüten partiydi. Bu süreçte, muhalefetten ayrılanların Merkez'in görüşüne katılması söz konusu olsa

da her iki ekibin yer yer iç içe geçerek çalışması, muhalefetin temel istemlerinden biri olan kongre toplanması talebinin yerine getirilerek, 1932'de TKP 2 Aktif Konferansı'nın Komintern görevlisi Greta'nın yönlendiriciliğinde İstanbul Defterdar'da yapılmasını ve geniş katılımlı bir Merkez Komitesi seçilmesini sağladı. Ne var ki konfe-

TKP 1933
Davası'nda
birlikte
yargılanan
Nâzım Hikmet
ve Nail V.
(Vahdeti),
Nâzım'ın kız
kardeşi ve
gelecekteki
eşi Piraye ile
beraber.

ransin hemen ardından yapılan ve Greta'nın da dâhil olduğu tutuklama nedeniyle, beklenen olumlu gelişme olmadı.

Nâzım Hikmet'in de içinde bulunduğu grubun faaliyetleri Mart 1933'teki tutuklamalarla ağır bir darbe aldı. Nâzım Hikmet'in de tutuklandığı ve

Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi⁶

İstanbul — Ankara Caddesi — No. 83
Posta kutusu: 175 — Telefon — 23922
7/8/932

Şair Nâzım Hikmet Bey'le Muallim Halit Kitaphanesi arasında bervech-i âti mukavele akdedilmiştir.

I — Nâzım Hikmet Bey tarihten itibaren bir sene zarfında tamamlayacağı dört eserini muallim Halit Kitaphanesi'ne satmıştır. Bunlar, Gece Gelen Telgraf isimli manzum eserle Merhumun Hanesi isimli piyes, Sınavna Kadısı Oğlu Bedrettin isimli manzum ve mensur eser ve küçük hikâyelerden müteşekkıl eserleridir.

II — Bu eserlerden manzumlar için formasına 25, manzum ve mensurlar için formasına 15, hikâyeler için 15 lira, piyes için 10 lira verilecektir.

III — Paranın tediyesi ve kitapların teslimi şu suretle olacaktır: Peşinen Nâzım Bey 25 lira almıştır. Bir kitabın formaları teslim edildikçe para da te-diye edilecektir. Böylece kitaplar da bedeli de bir senede tamamlanmış olacaktır.

IV — Muharrir her kitaptan 15 adet verilecek ve her kitap azamî 3000 basılacaktır.

V — Bu kitapların ikinci tabları yapılmak lâzım gelirse peşinen vermek şartı ile ₺ 25 tenzillâtla hesap edilecektir.

Pul üzerine Nâzım imzası 7/8/932
İl yazısı ile
Erenköy
Etem Efendi Caddesi No: 13

933/3169 İddianame

Matbuat Kanunu'nun "40'inci maddesine muhalif olarak (Gece Gelen Tefraf) namındaki eserle halkı komünistliğe tahrik ve teşvik etmekten suçlu olup, 18/3/933 tarihinde tevkif olunan Hikmet oğlu 33 yaşında Nâzım Bey ile, işbu eseri tab etmekten suçlu gayri mevkuf Ankara Matbaa-

sı sahibi Süleyman oğlu 50 yaşında Ali ve tevzi etmekten suçlu Mehmet oğlu Ahmet Beyler haklarında icra kılınan tahkikat evrakı mütalaa ve tetkik olundu:

Açtığımız davanın mevzuu Gece Gelen Telgraf 7 namındaki eserin mües-siridir.

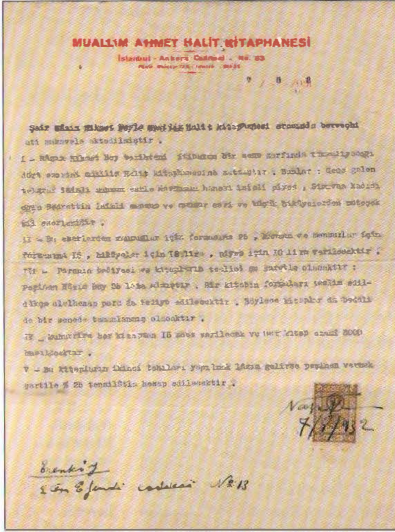
Her eserde aranması lâzım gelen mevzu ve gayeyi Nâzım Hikmet Bey'in devamına esas teşkil eden eserinde de aradığımız zaman, muhtelif mevzularından müteşekkıl işbu eserin yerleşen bir gayesini görürüz ki,

o da halkı, bilhassa amele sınıfını komünistliğe tahrik ve teşviktir. Muharririn kanunun pençesine yakayı anlatmağa çalıştığı maksat ve gayeyi eserin heyeti umumiyesinin tetkiki sırasında göze çarpan bentler ve cümlelerin delaletiyle anlamakta müşkülât çekilmez. Ezcümle kurtuluşun kızıl elinin Almany'a'nın üzerinde dolaştığı ve amele mahallerinde tak-ların dışarı fırlamak için yerlerinde tepindiklerini ve Avrupa'nın göbe-ğinde canlanacağını yazmıştır.

Bu ibaredeki kızıl el ve amele kelimele-riyle, Almany'a ve Avrupa'da komünist lehtarlarının muvaffakiyetlerini ilan suretiyle, halkı bu cihete teşvik ve meylettirmek gayesi istihdaf olun-maktadır.

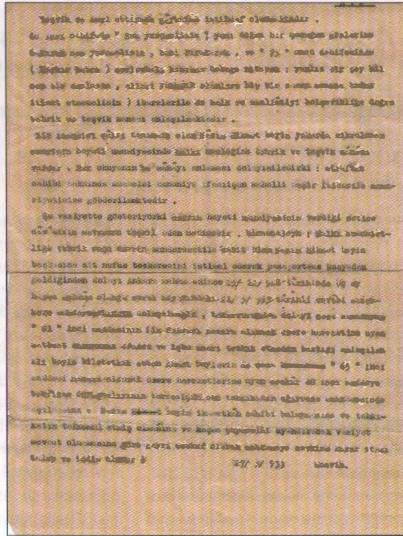
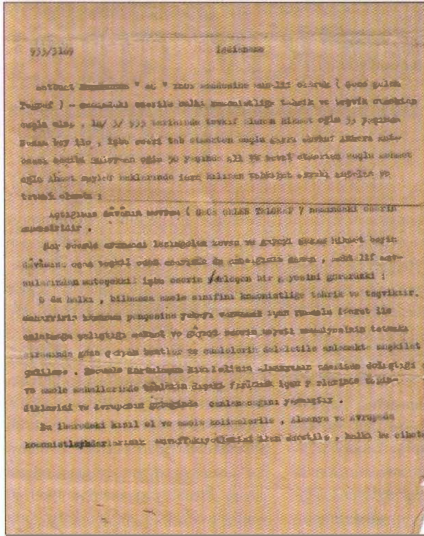
60'inci sahifede "Sen yürümelisin, yeni doğan bir çocuğun gözlerine bakarak sen yürümelisin, beni bırak-kar" ve 73'üncü sahifesinde (Hay-kır Bebek) serlevhalı kısımda bebeğe hitaben: "Yalnız bir şey bilsen, bir amelesin, elleri yumuşak olanlara hiçbir zaman sonuna kadar tımat etmemelisin" ibareleriyle de halk ve nesl-i atığı Bolşevikliğe doğru tahrik ve teşvik manası anlaşılmaktadır.

Bir komünist şairi tanınmış olan Nâzım Hikmet Bey'in yukarıda zikrolunan eserinin heyeti-i umumiyesin-de halkı meslegine tahrik ve teşvik manası vardır. Her okuyanın bu ma-nayı anlaması dolayısıylardır ki, et-raftan sahibi hakkında muamele ifası

Gece Gelen
Telgraf'la ilgili
telif sözleşmesi.

dört yıl hapis cezasına çarptırıldığı Bursa'daki TKP 1933 Davası'nda her iki grubun iç içe geçmiş faaliyeti sonu-nu ortak bir yargılamaya yapıldı ve Ağustos 1934'te tüm sanıklar 29 Ekim 1933'te çıkartılmış Af Kanunu çerçe-vesinde özgürlüklerine kavuştu. Bu arada 10. yıl Af Kanunu ile serbest kalan TKP yöneticileri bir genişletil-miş toplantı düzenledi ve 8-13 Mart 1934 tarihli TKP Yurtdışı Bürosu Ge-nişletilmiş Toplantı'sında 66 kişi-lık bir kara liste İK ve L büyük harf olmalı hazırlandı: Nâzım Hikmet de aralarında olmak üzere kırk beş kişi "Troçkist-polisçi muhalefet" olarak partiden ihraç edildi. Bu liste ilk kez Aralık 1935'te Orak-Çekiç gazetesinin 1. sayısında yayımlanmaya başlan-dıysa da, bu bilgiler Türkiye'ye ön-cesinden geldi. Daha açık bir deyişle, Ağustos 1934'te Nâzım Hikmet Bursa Cezaevi'nden salıverildiğinde artık ne birlikte olduğu bir siyasal grup vardı, ne de kendisi "resmen" TKP üyesiydi.

için mahallî neşir itibarıyla memuriyetimize gönderilmektedir.

Şu vaziyet de gösteriyor ki eserini heyet-i umumiyesinden verdiği netice davamızın mevzuunu teşkil eden neticedir. Binaenaleyh: Halkı komünistliğe tahrik suçu münderecatıyla sabit olan Nazım Hikmet Bey'in başkasına ait nüfus tezkeresini istimal ederek pasaportunu Rusya'dan geldiğinden dolayı Ankara mahkemesince 23/12/928 tarihinde üç ay hapse mahkûm olduğu evrak meyanındaki 21/3/933 tarihli cevabı müzekkere münderecatından anlaşılmakla, te-

kerrüründen dolayı Ceza Kanunu'nun 8'inci maddesinin ilk fıkrası nazara alınmak üzere haraketine uyan Matbuat Kanunu'nun 40'inci ve işbu eseri tetkik etmeden bastığı anlaşılmalı Ali Bey'le bilatlık satan Ahmet Bey'lerin de ceza kanununun "65"inci maddesi nazara alınmak üzere hareketlerine uyan mezkûr 40'inci maddeye tevfi kanunî duruşmalarının icrası için son tahkikatın ağır ceza mahkemesinde açılmasına ve Nazım Bey'in ikametgâh sahibi bulunmasına ve tahkikatın tekemmül etmiş olmasına ve kaçma şüphesini uyandıracak vaziyet mevcut olmamasına göre gayri

mekvuf olarak mahkemeye sevkine karar itası talep ve iddia olunur.

27/3/933 Muavin

[El yazısı ile]

Nişantaşı Valikonağı Caddesi
Sadakat Apartmanı 1 no'da sakin
kitapçı Muallim Ahmet Halit Bey'e
Bu iddianamaya muhalefetiniz
varsanız 3 gün içinde bildirmeye davet
ederim.

27-3-933

T.C. İstanbul Beşinci Müstantıtlığı
Mührü
İmza

DİPNOTLAR

- 1 Gece Gelen Telgraf kitabıyla ilgili telif sözleşmesi ve bu kitapla ilgili açılan dava ve iddianamesini Murat Morova sayesinde ulaştığımız Ali Özdamar'ın izniyle aktarıyorum. Kendilerine teşekkür ediyorum
- 2 Bu konuda Toplumsal Tarih dergisinin Temmuz 2016 tarihli 271. sayısında yayımlanan "Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler" başlıklı yazıma bakılabilir.
- 3 Bu konuda İsmail Bilen'in 1934'te sunduğu raporda özetlediği niteliğinde, aynı zamanda Nazım'ın Moskova'daki TKP yöneticileriyle ilişkilerindeki sorunları gösteren ilginç bir not vardır: "İ. Nazım'ın buradan Türkiye'ye göndermek için buradaki S.K. [Sarıncı Komite-Merkez Komitesi] azalarına danışmadın, onların da reylerini sormadan Komintern'den karar almadın. Nazım'ın gidip gitmemesini ortaya koyup konuşmak aykırı bir teklif olamazdı. Bilakis Nazım gibi bir unsuru Türkiye'ye gimesi hususunda herhalde S.K. azalarının fikrini, reyini almak doğru idi. Burada küçük burjuva imtazsızlığıdır. Gerçi ben onu bir grupluluk zehniyeti ile göndermiyordum. Ondan istediğinden

yolumu düşünüyordum. Bu görüşümü, bu düşüncemi diğer S.K. azalarının da bimesi lâzımdı. Filvaki ondan Türkiye'de yazı sahâsından istifadeye koyuldu. Kendisine bir hâcra idaresi bile vermedik. Bu ciheti o zaman Komintern'e de söylemişim. Fakat ne olursa olsun meselemin konuluğu zarfı ve hallediği şekli firka formalitesine uygun değildi...". İTÜSTAV Komintern Arşivi, Doküman 1, CD 28, Klasör: 36-36. Belge no: 391-422 (Eski Türkçe)

4 Ayrıntılı bilgi için bkz. Erden Akbulut,

Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet

(İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2002), s. 144-161.

5 Nazım Hikmet ve bir grup TKP'linin

muhalefetinin "Troçkîci-polis" olarak

niyelemesi, o sıralar uluslararası komünist

harekette yaygın "düşman" algısı bakımından

anlaşılır. Troçkîciler 1920'li yılların

ortalarından itibaren Komintern çevrelerinde

yaygın ve ağır bir suçlamadır ve bu çevrelerin

Sovyetler Birliği'ne karşı emperyalist

devletler ve onların gizli servisleriyle

işbirliği içinde oldukları bir genel kabuldür

[ben kabuldü olarak kullanıyorum, değilse

"kabuldü" olmalı. Troçkîcileri Nazım'a

yakıştırmam/yaptırdırmamı maddi bir zemini

de yok değildir. Birincisi KUTV'da Ahmet

Cevad Emre'nin öğretmeni, Nazım Hikmet, Şeyket Süreyya Aydemir ve Vâli Nurettin'in (manevi ale) öğrencisi olduğu dönemde, Lenin ile Troçki arasında sendikaların sosyalist devletteki rolü üzerine yürütülen tartışma, TKP kurju'unda/grubunda da ele alınmış ve görüşlerin daha net ortaya konabilmesi için münazara ekpleri oluşturulmuştur. İşte bu çerçevede Troçki'nin sendikaların rolüne ilgili görüşlerini sergileyip savunmak da Nazım'ın da içinde yer aldığı manevi ailesine düşmüştür. Ayrıca 1924'te Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye dönen Nazım Hikmet, izlenimlerini 13 Kanunuevvel İsrakîl 1924'ten itibaren Son Telgraf gazetesinde tefrika etmiştir İvcel Demirel'in transkripsiyonu için bkz. Erden Akbulut, sge, s. 202-265). Bu yazı dışında Troçki, 1931 Ekim Devrimi'nin önderlerinden biri olarak övülmüştür. "Polis"lik ise her türulakuma ve başarısızlıkta partinin değeri su ya da kışın polisi çözüldüğün/ışığı yapıtının ve hatalı olduğunu düşünmesi gerekencisi oluşturmuştur.

6 Her iki belgede, okuma kolaylığı ve anlaşılabilirlik gözetilerek daktilo metindeki yazım ve noktalama hataları düzeltilmiştir.

Antik Numismatik

OĞUZ TEKİN

Numismatik, tarihin en önemli yardımcı disiplinlerinden biridir ve aynı zamanda önemli bir veri/bilgi kaynağıdır. İçerisinde tarihi olduğu tüm çalışmalarda bu kaynağın doğru bir şekilde kullanımı kuşkusuz söz konusu çalışmaları zenginleştirecektir. Ancak, birçok çalışmada numismatiğin göz ardı edildiği de yalın bir gerçekliktir. Öte yandan numismatik her dönemde ve her daim tarihe yeterince kaynak oluşturmaz. Tarih boyunca çeşitli devletlerce basılan sikkelerde, bazen dönemin modası gereği, oldukça sade ve değişmeyen tasvirler veya yazılar yer almıştır. Eğer genelleme yapacak olursak Eski Yunan ve Roma sikkeleri, Bizans sikkeleriyle veya İslami sikkelerle karşılaştırılacak kadar zengin bir içeriğe sahiptir. Öyle ki Antik Çağ tarihini sadece sikkelerden yararlanarak bile yazmanın (veya okumanın) mümkün olabileceği iddia edilebilir. İçerisinde sikkelerin kullanılmadığı bir Antik Çağ tarihinin ne denli kuru ve eksik bir tarihi yansıttığı veya en azından "görerek" okumanın keyfini vermeyeceği açıktır. Tarih ve numismatik arasındaki sıkı ilişkiye Roma İmparatorluğu'nu örnek gösterebiliriz. Augustus'tan başlayarak Geç Antik Çağ içlerine kadar basılan sikkelerin ön yüzleri, kronolojik silsileyi takip ederek imparatorların portreleri isimleri ve unvanlarıyla kaplıdır. Arka yüzlerde ise devletin tanrıları, tanrıçaları, yapıları, mitolojik figürleri, mobilyalar, eşyalar, dinsel objeler, kişiler vb betimlenmiştir. Daha önceye gidersek, Eski Yunan dünyasındaki şehir devletlerinin sikkeleri de özellikle Klasik ve Hellenistik dönemlerin tarihi için fevkalade zengin bir kaynak oluşturmaktadır. Bu şehir devletlerinin Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında yaşarken bastıkları sikkelerin de onların Klasik ve Hellenistik dönemlerdeki örneklerinden aşağı kalır tarafı yoktur.

Numismatiğin önemli bir bilgi kaynağı olduğunu öne çıkarmak, gerek tarih ve arkeoloji çalışmalarında gerekse popüler alanda bu konuya dikkat çekmek için derginin yeni yıldıki ilk sayısının

bazı sayfalarını bu konuya ayırdık. Dossyanın, Koç Üniversitesi Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi tarafından 5-8 Ocak 2017'de Antalya'da düzenlenecek olan "İkinci Uluslararası Akdeniz Dünyasında Para Tarihi ve Numismatik Kongresi"yle eş zamanlı yayımlanıyor olması da hoş bir tesadüftür. Dossya yazıları Arkaik Dönem'den başlayarak Roma İmparatorluğu'nun içlerine kadar uzanmaktadır. Koray Konuk, sikkelerin icadına ilişkin açıklamaların aslında net ve kesinlikten uzak olduğuna değinerek Lydia Krallığı'nın, kendi topraklarından akıp giden Paktolos Çayı'ndaki elektronu nasıl sikkeye dönüştürdüğünü anlatıyor. Doğu toplumlarında Karun ya da Harun olarak ün yapan Lydia Kralı Kroisos da zenginliğini bu elektrona borçluydu. Sikke bir kere icat edildikten sonra İonia bölgesindeki kent devletleri tarafından hızla benimsendi ve yayıldı. Bu nedenle sikkenin bir ödeme aracı olarak benimsenmesinde bu kent devletlerinin rolü çok büyük oldu. Oya Yağız, Karadeniz kıyısında yer alan ve ismi günümüze kadar neredeyse hiç değişmeden gelen Sinope sikkelerini ele alıyor. Kentin tarihini Arkaik Çağ sonundan Roma İmparatorluğu'nun içlerine kadar bastığı sikkelerden izlemek mümkün. Klasik Dönem'de Persler ve Atinalılarla ilişkilerinin yanı sıra Roma İmparatorluğu Dönemi'ndeki siyasal değişimler de sikkelerine yansımıştır. Dınçer Savaş Lenger, Hellenistik Çağ'a damgasını vuran Büyük İskender'i ve sikkelerini işliyor. İskender'in fethettiği ülkeler arttıkça o bölgelerdeki sikke ihtiyacı da artıyor ve yeni darphaneler kuruluyordu. İskender'in Herakles ve Zeus'a olan saygısı ve tanrısal nitelikleri sikkelerine de yansımıştır. Bir yandan askerlere yapılan ödemeler, vergiler ve devlet harcamaları, öte yandan günlük alışveriş ve ticaret, İskender dönemi sikkelerinin hacmini de belirlemişti. Devasa bir "İmparatorluğun" topraklarında basılan altın, gümüş ve bronz sikkeler bugün dünyanın pek çok koleksiyonunda bulunmaktadır. Kent isimlerindeki değişiklikler Antik Çağ'da görülen bir durumdur. Krallar veya im-

paratorlar ele geçirdikleri kentlere ya kendi adlarını veya aile üyelerinden birinin adını verebiliyordu. Erdal Ünal, günümüzde Denizli sınırları içinde yer alan antik Eumeneia kentinin adının Marcus Antonius'un eşinin adına izafeten Fulvia olarak değiştirildiğini kentin sikkeleri üzerindeki kontrmarklar yoluyla irdeliyor. Hüseyin Köker, günümüzde Göller Bölgesi olarak da adlandırılan Isparta-Burdur ve civarında yer alan Roma kolonilerini ele alıyor. Romalıların veteran askerleri yerleştirerek oluşturduğu kolonilerin statüleri kuşkusuz diğer Yunan kent devletlerinininkinden farklıydı. Koloni kentlerinin sikkelerinin Latince yazılı olması da ayırt edilmelerinde önemli bir kriterdir. Pisidia'da yer alan Antiokheia, Kremna, Komama, Olbasa, Parlais gibi kolonilerin sikkeleri üzerindeki lejandlar ve tasvirler bir Roma kolonisinin siyasal ve sosyal yaşamını yansıtan en güzel örneklerdir. Ahmet Tolga Tek, Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Küçük Asya'da yüzlerce kent uzun süre sikke darbını sürdürürken, Lykia'nın neredeyse sadece MS 3. yüzyılda İmparator III. Gordianus zamanında sikke basmasını nedenini irdeliyor. Depremle sikke basımı arasında bir ilişki olabilir mi sorusuna cevap arıyor. Aliye Erol Özdizbay, bugün Manavgat sınırları içinde bulunan ve Antik Çağ'da Pisidia, Pamphylia-Kilikia sınırlarının kesiştiği bir bölgede yer aldığından dolayı tartışmalara konu olan Lyrbe'nin kısa tarihini sikkelerin ışığında ele alıyor. Kalıntıları nispeten ayakta kalan agorasıyla gerçekten etkileyici olan bu kent, Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Marcus Aurelius'tan Gallienus'a değin —bazı kesintilerle— sikke darbını sürdürmüştür. İlginc sikkeler tasvirleri arasında, kökeni Roma İmparatorluğu öncesine kadar giden ve yerel bir kültü işaret eden *baitylos* ve ağaç kompozisyonu yer almaktadır.

Keyifli okumalar ve güzel bir yeni yıl dileğiyle...

LYRBE VE SİKKELERİ

ALİYE EROL-ÖZDİZBAY

Lyrbe kenti Roma İmparatorluk Dönemi'nde sikke darbına başlamış. İmparator Marcus Aurelius'tan Gallienus'a kadar aralıklarla sikke basımını sürdürmüştür. III. Gordianus, Valerianus ve Gallienus dönemlerinde kentin sikkelerinde yoğunluk gözlemlenmektedir. Sikke tipi olarak Zeus, Apollon, Hades, Herakles, Ares, Athena, Dionysos, Helios, Hekate, Nike, Tykhe gibi çok çeşitli tanrı ve tanrıçalar kullanılmıştır.

Antalya'nın Manavgat ilçesi Bucak-Şihlar köyü yakınlarında yer alan Lyrbe kenti hakkındaki yazılı kaynaklar oldukça sınırlıdır.¹ Antik Çağ'da Pisidia-Pamphylia-Kilikia sınırında yer alan Lyrbe'nin² ait olduğu bölge ve adına dair tartışmalar vardır. Kentin kalıntılarını ziyaret eden ilk modern araştırmacılar, Akdeniz kıyısındaki limanlar ve aralarındaki mesafeler ile deniz yolu güzergâhlarının anlatıldığı *Stadiasmus Maris Magni*³ isimli eserden hareketle burayı Seleukeia olarak adlandırmıştır.⁴ Bean ve Mitford ise kente yaptıkları seyahatlerinde rastladıkları eksik bir yazıtı tamamlayarak, İmparator

Claudius'un Lycia-Pamphylia eyaletini yeniden düzenlemesinin ardından kentin adının Klaudioseleukeia olarak değiştirilmiş olabileceğini öne sürmüştür.⁵ Robert buna karşı çıkmış, bu isim değişikliğine ilişkin herhangi bir kaynak olmadığını ve yazıtta sözü edilen kentin Pisidia'daki Klaudioseleukeia olabileceğini söylemiştir.⁶ L. Robert, Seleukeia'nın da denizle ilişkili başka bir yerde aranması gerektiğini belirterek, burası için sikkelerinden bilinen ancak lokalize edilmemiş olan Lyrbe'nin adını anmıştır.⁷ Bölgede yüzey araştırmaları yapan Nollé buradaki kalıntıların Seleukeia'ya değil Lyrbe'ye

ait olduğunu iddia etmiştir. Seleukeia adı *Stadiasmus Maris Magni*'ye dayanılarak verildiği için deniz kıyısından uzakta Şihlar'daki Roma ve Bizans dönemlerine ait kalıntıların bulunduğu bu kente su yoluyla ulaşılamadığından burasının söz konusu antik kaynakta geçen Seleukeia olmayacağını, Lyrbe olması gerektiğini belirtmiştir.⁸

Hellenistik Dönem'de Küçük Asya'nın güneyinde (özellikle Pamphylia ve Kilikia'da) kurulan Attaleia, Ptolemais, Arsinoe gibi Seleukeia kenti de stratejik açıdan önemli bir konumda ve deniz kıyısında kurulmuş olmalı-

Agoranın kuzey kapısı ve ekseletra.

(<https://followinghadrian.com/2017/04/29/explore-seleukeia-lyrbe-images-from-the-long-entire-city-of-pamphylia/>)

Valerianus
(MS 253-260)
sikkesinde
değer işareti
IA = II assaria.

(CNG EA 310, 257)

dir.⁹ Bu sebeple Nollé kenti kıyıda, Side'nin 15 km batısında, Peri Irmağının ağzında lokalize etmiştir.¹⁰ Yeni kurulan kentler genellikle Hellenistik Dönem'de parlak bir dönem yaşar ve zamanla önemini yitirirlerdi. Seleukeia, Ptolemais ve Arsinoe kentlerinin Roma İmparatorluk Dönemi'nde sikke basmamış olması da bunu kanıtlar niteliktedir.¹¹

Lyrbe, burada bulunan Grekçe-Sidece çift dilli yazıtından da anlaşılacağı gibi yerel Anadolu kökenli geleneğe sahip bir kent olmalıdır.¹² Grekçe yazıtta "Termesoslü (?) Sidis'in (oğlu) Euempolos adadı" yazmaktadır. Yazıtı inceleyen Darga'ya göre "Sidis", bu bölgede MÖ 2. binyılda yaşamış olan Luvilerin baştanrısı Sandas'ın adından türetilmiş bir isim olmalıdır.¹³ Kentin sikkelerindeki Baitylos

ve ağaç betimi de erken dönemlere ait bir külte işaret eder.¹⁴

Lyrbe'nin komşusu Side ile yakın ilişki içinde olduğu düşünülmektedir. Side, Lyrbe için bir liman kentidir, buna karşılık Lyrbeliler de kuzeye Toros Dağları'na uzanan yolların güvenlik ve kontrolünü sağlamıştır. Side'nin su yolları, Lyrbe territoriumundan geçmektedir.¹⁵ Geç Antik Çağ'da Lyrbe psikoposunun Pampyphlia Side metropolitine bağlı olduğu kilise kaynaklarından bilinmektedir.¹⁶ Side'den MS 3. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta Side'nin Phoibeios agonlarına katılan ve zafer kazanan Lyrbeli bir güreşçiden söz edilmektedir.¹⁷

Yine kentin Side ile ilişkisini göstermesi açısından bir papirüsten söz edilebilir. Herakleopolis Magna'dan

bir papirüste İmparator Decius zamanında gerçekleşen bir köle satış anlaşması yazılıdır. 13 yaşlarında Pontoslu köle Carus'u M. Aurelius Nemesianus'un satın aldığı belirtilmektedir. Yazıtta geçen hieresus Theas Rhomes unvanlı demiourgostan dolayı bu alışverişin Side ile bağlantılı olabileceği ileri sürülmüştür. Nollé'nin eksik kısımları tamamlama önerisine göre köle Lyrbe'de el değiştirmiş olmalıdır. Mısır ticaretinin önemli bir limanı ve Küçük Asya'nın güney kıyılarındaki köle ticaretinin merkezi olan Side'den Lyrbe'ye gelen bir Mısırlı burada Pontoslu köleyi satın almış olmalıdır.¹⁸

Roma İmparatorluk Dönemi'nde önemli ve gelişkin bir kent olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılan Lyrbe'de 1972-1979 yılları arasında Prof. Dr. Jale İnan tarafından kuruma kazıları yapılmıştır. Lyrbe, güneye bakan bir yamaç üzerine kurulmuştur. Kent surları yalnızca güney yönüne inşa edilmiş ve kente giriş bu sur üzerinde iki kuleyle korunan bir kapıdan sağlanmıştır. Lyrbe agorası, Anadolu'da günümüze ulaşmış en iyi durumdaki ve görkemli agoralardan biridir. Hellenistik Dönem'e ait evreler de saptanan, dört tarafı Dor düzeninde bir portico ile çevrili agora MS 1. yüzyıla, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilir.¹⁹ Agoranın doğusunda ve batısında galeri ve dükkanlar sıralanırken kuzeyinde tabanı Orpheus mozaığıyla süslü eksestra ve kütüphane yapısı bulunur. Kütüphanenin tabanı, merkezde Homeros, İlias ve Odyssea personifikasyonunun yer aldığı Yedi Bilgeler Mozaığı ile kaplıdır.²⁰ Agora dışında tapınak, hamam gibi yapılar da iyi durumda günümüze ulaşmıştır.²¹ Ayrıca kentte MS 5. yüzyıla ait mezarlık ve bazilika da görülmektedir.

Lyrbe kenti Roma İmparatorluk Dönemi'nde sikke basımına başlamış, İmparator Marcus Aurelius'tan (161-180) Gallienus'a (253-268) kadar aralıklarla sikke basımını sürdürmüştür. III. Gordianus, Valerianus ve Gallienus dönemlerinde kentin sikkelerinde yoğunluk gözlemlenmektedir. Kentin ethnikonu sikkeler

Trebonianus
Gallus
(MS 251-253)
sikkesinde
oturan Zeus,
asa ve simşek
demedi tutuyor,
ayaklarının
dibinde kartal.

(RPC Online 9, 876)

Salonina
(Gallienus'un
eşi) sikkesinde
Herakles betimi.

(RPC Online 9, 1173)

üzerinde ΑΥΡΒΕΙΤΩΝ olarak geçer. Valerianus ve Gallienus döneminde basılan bazı sikkeler üzerinde değer işaretleri de görülmektedir. Kent, sikke tipi olarak Zeus, Apollon, Hades, Herakles, Ares, Athena, Dionysos, Helios, Hekate, Nike, Tykhe gibi çok çeşitli tanrı ve tanrıçaları kullanmıştır.

Lyrbe'nin Severus Alexander, III. Gordianus, Valerianus ve Salomina döneminde basılmış bazı sikke serileri üzerinde iki masa arasında bir ağaç ile birlikte betimlenmiş batylos görülmektedir. Sami dilinde "tanrının evi" anlamına gelen "beth-el" sözcüğünden gelen "Batylos" eski Yakındoğu uygarlıklarından Romalılara değin tüm Akdeniz dünyasında görülme ve tanrının anıkonik sembolü olarak kabul edilen bir kült taşıdır.²⁴ Lyrbe sikkelerindeki batylos betimi kente erken dönemlere ait yerel bir kültün varlığına işaret eder.

Yunan dünyasında pek yaygın olmayan Ares kültünün Küçük Asya'da yoğunluk gösterdiği sikke betimlemelerinden ve çeşitli kabartmalardan anlaşılmaktadır. Lyrbe sikkelerinde görülen Ares betiminin benzerine Küçük Asya kentlerinden Metropolis (Ionia), Oinoanda, Kyanea ve Podalia (Lykia), Ariassos ve Olbassa

(Pisidia), Syedra ve Laertes (Kilikia) ve Savatra (Lykaonia) sikkelerinde rastlanmaktadır.²⁵

Lyrbe'nin Side ile olan yakın ilişkilerine yukarıda değinilmişti. Bu durum iki kentin ortak kullandığı sikke kalıplarından da anlaşılmaktadır.²⁶ Ayrıca III. Gordianus dönemi Lyrbe sikkeleri üzerinde kısa khitonlu, elinde phiale ve asa tutan Side Apollonu'nun betimlendiği görülmektedir.²⁷ Bazı serilerde Apollon lir çalarken betimlenmiştir.²⁸

Kentin sikkeleri üzerinde çok sayıda tanrı ve tanrıçanın betimlendiği görülmektedir, fakat bunlar içinde sadece Herakles bazı serilerde iki sütunlu tapınak içinde betimlenmiştir.²⁹ Bu sikke tipi kente bir Herakles Tapınağı'nın varlığına işaret ediyor olabilir.

Lyrbe sikkelerinde, tamamı tanrı, tanrıça ve mitolojik figürlerden oluşan on beşten fazla farklı tipin kullanıldığı görülmektedir. Bu çeşitlilik kent halkının dini inanç ve kültür açısından zenginliğini gözler önüne sermektedir. Kentte ileride yapılacak araştırmaya ve kazı çalışmalarına yeni buluntularla kent sikkelerinin de daha iyi anlaşılmasına olanak verecek, aynı zamanda kentin tarihine önemli katkılar sağlayacaktır.

ALİVE EROL-ÖZDİRAY
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ESKİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

Salomina
(Gallienus'un
eşi) sikkesinde
batylos ve ağaç
betimi.

(CNG Trion VII, 776).

III. Gordianus
(MS 238-244)
sikkesinde lir
çalın Apollon
betimi.

(CNG 93, 894).

DİPNOTLAR

- 1 Lyrbe'den söz eden antik kaynaklar şunlardır: Ptolemaios 5.5.8; Dionysios Periegetes 858; Hierokles 682, 4.
- 2 W. Ruge, "Lyrbe", RE 26 (1927), s. 2498; W. Mayer "Seleukeia [a]", DNP (1900), s. 337.
- 3 Karl Müller (ed) "Anonymi Stadiasmus Maris Magni", Geographi Graeci Minores, c. 1 (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), s. 216-217.
- 4 Jale İnan, "Tosolar da Bir Antik Kent-Eine Antike Stadt im Taurusgebirge: Lyrbe (7?-Seleukeia (2), haz. Nege Atik-Nezih Bağgelgen (İstanbul: Arkoloji ve Sanat Yayınları, 1998), s. 15 ve 153; dipnot 9; G.E. Bean ve T.B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia* in 1962 and 1963 (Vienna, 1965), s. 4.
- 5 Age, s. 6; George E. Bean ve Terence B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia* in 1964 and 1965 (Vienna 1970), s. 18-19. Son yıllarda yapılan çalışmalarda Lykia Pamphylia eyaletinin yerinden düzenlenmesinin imparator Claudius değil Vespasianus döneminde söz konusu olduğu düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent İplikçiçioğlu, "Die Provinz Lycia unter Galba und die Gründung der Doppelprovinz Lycia et Pamphylia unter Vespasian", *Anz Wien* 143.5 (2008), s. 5-23; Mustafa Adak ve Mark Wilson, "Das Vespasianus monument: von Döşeme und die Gründung der Doppelprovinz Lycia et Pamphylia", *Gephyria* 9 (2020), s. 1-40; Ayşem Özdirabay, "Ferg'nin MS 1-2. yüzyıllardaki gelişimi", *Adalya Ek Yayın Dizisi* 10, 2012, s. 16 vd.
- 6 Louis Robert, *Documents de L'Asie Mineure*

- 7 Meridionale, *Inscriptions, Monnaies et Géographie* (Cenevre-Paris: Librairie, 1966), s. 60-61.
- 8 Age, s. 62.
- 9 Johannes Nolle, "Forschungen in Selgeund Ostpamphylien", T.C. Kültür Bakanlığı VI. Araştırma Sonuçları Sempozyumu 1988, s. 257-258.
- 9 Age, s. 258.
- 10 Johannes Nolle, *Side im Altertum. Geschichte und Zeugnisse Band II*, IK 43, Bonn, 1993, s. 21 vd.
- 11 Nolle, "Forschungen...", s. 259.
- 12 Aynı yerde: Claude Bréhaut-Günther Neumann, "Die Griechische-Seitliche bilingue von Seleukeia", *Kadmos* 27, 1988: 35-43.
- 13 Muhibbe Darga, "Seleukeia Grekçe-Sidece Çift Dilli (Bilingue) Yazıtı", *Anadolu Araştırmaları IX* (1983): 402.
- 14 Nolle, "Forschungen...", s. 259; Henry C. Lindgren ve Frank L. Kovacs, *Ancient Bronze Coins of Asia Minor and the Levant from the Lindgren Collection*, 1986, s. 1536; *Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland. Pfälzer Münzsammlungen, Kism 4: Pamphylien* (Münch, 1993).
- 15 893-894; *Sylloge Nummorum Graecorum Switzerland. I. Levante-Cilicia* (Zürich, 1986), 268, 290; *Sylloge Nummorum Graecorum Copenhagen: The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum Supplement. Acquisitions 1942-1996*, 2002, 579.
- 15 Nolle, "Forschungen...", s. 259.
- 16 Nolle, *Pamphyliische Studien*, *Chron* 16 (1986): 207; dipnot 55.

- 17 Nolle, *Side im Altertum. Geschichte und Zeugnisse Band II*, IK 44 (Bonn, 2001), s. 434. aynı no. 124.
- 18 Nolle, "Pamphyliische...", s. 207-208.
- 19 İnan, age, s. 37.
- 20 Age, s. 86 vd.
- 21 Kentin yapılarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. age, s. 16 vd.
- 22 Ayrıntılı bilgi için bkz. Şehnem Yaman, "Eski Yakındoğu'da Anıkonik Tapınma İşaret Eden Bir Kültür Nesnesi Olarak Batylos", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarih Bilim Dalı, İstanbul, 2013.
- 23 Richard Ashion, "The Coinage of Oinoanda", NC 2005, s. 76.
- 24 Konrad Kraft, *Das System der Kaiserzeitlichen Münzprägung in Kleinasien* (Berlin 1972), s. 82 vd.; harita 22-23.
- 25 *Sylloge Nummorum Graecorum France 3. Bibliothèque Nationale. Cabinet des Médailles* (Paris 1991), 505-506; SNG Pfälzer, Bsp; *Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland. Sammlung Hans von Aulock*, c. 3 (Berlin, 1964), 5699.
- 26 SNG von Aulock, s. 5700. *Sylloge Nummorum Graecorum Copenhagen. The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum Part 33: Lyconia-Cilicia*, 1956, 162; SNG Pfälzer, Bsp; Lindgren-Kovacs, 538.
- 27 Roman Provincial Coinage Online, 9. Trajan Deceus to Urianus Antoninus (<http://rpc.asmus.org.uk/search/advanced/?v=search-search>).

ANADOLU'NUN İLK SİKKELERİ (MÖ YAK. 640-540)

KORAY KONUK

Sikkenin bir değer ölçüsü olarak icadının gerçek nedenleri hâlâ gölgededir, zira işlevlerini ve amaçlarını tam olarak anlayabilmemizi sağlayacak bulgular çok azdır. Yalnızca ticareti kolaylaştırmak amacıyla icat edilmiş olmaları kuşkuludur. Sikkelerin işlevlerine dair tezler, devletin ödeme yapma ihtiyacından, vergilerin ödenmesi için resmi bir yöntem oluşturmaya ya da insanların sırf zenginliklerini sergilemek için bu değerli metali hediye olarak vermelerine kadar uzanmaktadır.

Paralel çizgi yüzeyli darp yeri bilinmeyen elektron tritesl.

Thomas Kaplan koleksiyonu

Ticarette takasla başlayan ve çeşitli malların para olarak kullanılmasıyla süren uzun bir gelişme döneminin ardından ilk sikkeler Batı Anadolu'da, son verilere ve araştırmalara göre MÖ 7. yüzyıl ortalarına doğru darp edildi.¹ Anadolu'da ve Yakındoğu'nun kimi bölgelerinde değerli metallerin ticari amaçlarla kullanılması ve ödemelerin yapılmasında genel geçer araç olması, sikkenin kullanılmaya başlamasından çok önceye dayanır. Bu dönemlerde altın ve gümüşten yapılmış teller ve halkalar kolayca gerekli sayıda bölünüyör ya da altın ve gümüş, dönemin standart ağırlık birimlerine tekabül eden külçeler halinde dökülerek kullanılıyordu. Sikkenin kullanılmaya başlamasıyla, yetkili bir idare –genellikle devlet– tarafından değerli metallerin belirli bir birim sisteminin standartlarına göre tartılmasına geçildi. Bu yeni uygulamada sikkeler resmi bir işaret

damgalanıyor, böylelikle yetkili mercinin egemenlik alanındaki değerleri güvence altına alınmış oluyordu.

İlk sikkeler, başkenti Batı Anadolu'daki Sardes (Sart) kenti olan Lydia Krallığı'nda basıldı. Sikke darı komuşu bölgelerde, özellikle Lydia'nın kontrolü altındaki İonia'da hızla benimsenip yayıldı. Lydia'lının dili ve gelenekleri konusunda pek fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak, Herodotos'a göre ilk dükkânları açan bu Batı Anadolu halkının ticarete özel bir yatkınlığı olduğu anlaşıyor. Yaklaşık MÖ 610'dan 560'a kadar hüküm süren Kral Alyattes'in hükümdarlığında Lydia Krallığı gelişti, zenginleşti ve İzmir gibi önemli İonia kentlerini de yağmalayıp denetimi altına alarak, bölgedeki en güçlü devlet haline geldi.² Alyattes'in en önemli askeri başarısı ise, işgalci Kimmerler Halys Irmağı'nın (Kızılırmak) öte

yanına sürebilmesi idi. Sikke kullanımının başlaması ve hızla İonia kentlerine de yayılması, büyük bir ihtimalle Alyattes'in hükümdarlığı döneminde gerçekleşmişti.

İlk sikkelerin önemli bir ortak özelliği, elektrondan darp edilmeleri idi. Elektron, altın, gümüş ve eser miktarda bazı başka mineralleri içeren bir alaşımdı. Soluk sarı renginden ötürü bu alaşıma Hellencede, aslında "kehribar" anlamına gelen elektron adı verildi. Herodotos, saf altını elektrondan ayırmak için, "beyaz altın" terimini kullanır. Elektron özellikle Lydia'nın başkenti Sardes'in içinden geçen Hermos (Gediz Çayı) ve Paktolos (Sart Çayı) gibi nehirlerin alüvyonlarında toz veya ufak külçeler halinde mevcuttu.³ Lydia kralları, büyük ölçüde tekellerindeki elektronu, aynı ağırlıktaki parçaların üzerine bir betim koyarak sikkeye dönüştürdüler.

Düz bir yüzeyi olan ya da ön yüzünde ("tura" yüzü) basit kazımlar bulunan bazı elektron sikkeler bir yana bırakılacak olursa, erken sikkelerin en belirgin özelliği "tip" adı verilen betimlerdir. Yabani, evcil, fantastik türden çeşitli hayvanlar, canavarlar, tanrılar, mitolojik karakterler, kutsal ya da cismani nesneler bu sikkelerin ön yüzlerini donatır. Günümüze kadar ulaşmış sikkelerde yüze yakın değişik betim saptanmıştır. Sikke darp edilir-

ken, seçilen tip önce bir kalıba oyulur, sonra bu kalıbın üzerine yerleştirilen belirli ağırlıkta bir elektron pulunun üzerine denk gelen zimbaya (kalınca basit bir kare çivi) çekiçe vurulurdu. Böylelikle, sikkenin önyüzündeki tip kabartma olarak çıkar, arka yüzünde istampanın bıraktığı zimba izi adı verilen bir ya da birkaç çukur iz bulunurdu. Sikkeyi basan, sikkenin ön yüzünde tanıtıcı belli başlı bir tip kullanırdı. Sardes sikkelerinin tanıtıcı tipi hayvanlar âleminin kralı aslandı. Aslan sembolü Lydia hanedanıyla da yakından bağlantılıydı. Çoğunlukla aslanın yalnızca başı betimlenmişti, ama bazen de gövdenin üst kısmına (protom) ya da aslan pençesine rastlanırdı. Nadiren rastlanan yaban domuzu başı darp edilmiş Lydia sikkelerini de Sardes'e atfetmek gerekir. Ionia'da, atırbüsyonu yapılabilen en erken sikkelerde görülen belli başlı tipler şunlardır: Ephesos'ta geyik ya da arı; Phokaia'da (Foça) fok balığı; Miletos'ta uzanmış bir aslan ya da aslan başı; Samos Adası'nda cepheden aslan başı, düzensiz kazıma çizgiler, kuş ya da boğa protomu; Khios (Sakız) Adası'nda oturan Sfenks; Kyzikos'ta ton balığı. Phokaia'da basılan sikkelerde, Hellenedeki karşılığı *phoke* olan fokun küşanılması, şehrin adıyla yapılmış bir sözcük oyunudur. Kuşkusuz, Ionia'da lejandlı (yazılı) örneklerinin bulunamayışı nedeniyle basım yerleri belirlenemeyen başka sikkeler de vardır. Sikkelerin pek azının üzerinde lejand bulunmaktadı ve Lydia'dan lejandlı nadir bir Lydia tritesi büyük bir olasılıkla *Walwet* şeklinde kral Alyattes'in adını taşımaktadır.⁴ Buna benzer başka bir trite farklı bir lejand taşır ve Lydia kralı Gyges'in adıyla ilişkilendirilmiştir.⁵ Sikke darbında bir devlet tekelini olmadığı, bazı zengin bireylerin, örneğin bankerler ya da varlıklı tüccarların da kendi sikkelerini basmalarına izin verildiğini bilmiyoruz. Boyları ve biçimleri farklılık gösterse de, erken elektron sikkeler titiz bir ağırlık sistemine göre basılırdı. Sikkenin birimleri staterden (Lydia-Miletos sisteminde 14,15 g.) yarım stater, üçte bir, altıda bir, on ikide bir, yirmi dörtte bir, kırk sekizde bir, doksan altıda bir ve yüz doksan ikide bir (yaklaşık

"Ben Phanes'in
işaretiyim"
lejandlı Ephesos
elektron stateri.

K. Konuk-C. Lorber,
White Gold, Revealing
the World's Earliest
Coins, Kudüs, 2012, 34

Ahtapot yiyen
fok balığı
betimlili Phokaia
(Foça) elektron
stateri.

K. Konuk-C. Lorber,
White Gold, Revealing
the World's Earliest
Coins, Kudüs, 2012, 40.

Oturan aslan
betimlili Miletos
elektron stateri.

K. Konuk-C. Lorber,
White Gold, Revealing
the World's Earliest
Coins, Kudüs, 2012, 18.

0,08 g.) kadar uzanan bir yelpaze oluşturdurdu.

Bu para birimlerinin belirli ve tutarlı ağırlıklarda basılmaları, sabit değerleri olduğunu düşündürmektedir. Ancak, külçe değerleri farklı olabilir, çünkü aynı ağırlıktaki sikkelerin içinde farklı oranlarda –daha değerli– altın ve –daha az değerli– gümüş bulunabilir. Ionia basımı sikkelere göre Lydia basımı sikkeler altın-gümüş oranları daha tutarlı ve kesinlikle insan eliyle yapılmış bir alaşımdan üretilmiştir. Yapılan analizler, bazı Ionia basımı sikkelerde, daha yüksek oranda altın içeren doğal elektro-

nun ayarı düşürülmeden kullanıldığını göstermektedir. Doğal halinde, altındaki altın ve gümüş oranları da büyük farklılıklar gösterebilir. Paktolos'tan elde edilen altında gümüş oranı genellikle %17-30 olduğu halde, elektron Lydia sikkeleri %55 altın, %45 gümüş ve eser miktarda bakır içermektedir. Bu alaşımı elde etmenin en akla yakın yöntemi, doğal elektrona, istenen orana ulaşana dek gümüş eklemektir. Bu da, Paktolos ve Hermos'tan çıkarılan beyaz altının ayarının bilerek düşürüldüğünü göstermektedir. Desen basmakta kullanılan kalıp aynı zamanda sikkelere sabit bir resmi değer de biçme-

Cepheden
aslan başı
Samos (Sisam
adası) elektron
hektesi.

K. Konuk-C. Lorber,
White Gold, Revealing
the World's Earliest
Coins, Kudüs, 2012, 44

İki aslan başı arası Wäwet lejandlı Sardes elektron hektesi.

SNG Turkey 1.
The Mithras
Kayhan Collection
(haz. K. Konuk),
İstanbul, 2002, 1012.

ludur ki, herkesin kabul ettiği bir kurdan el değiştirebilirler. Lydia basımı elektron sikkelerin takas değerinin %70 oranında altına eşdeğer olduğu yolunda kanıtlanmaktadır. Bu, onların %55 oranında altın içeren doğal maden değerlerinden yüksektir. Sikkeleri basan yetkili, elektronu sikkeye dönüştürürken aynı zamanda değerini yükseltmekte ve böylelikle kâr sağlamaktadır. Sikke haline gelmiş metalin değerinin de yükselmesi, sikkelerin icadının temel nedeni bile olabilir. Böylece, ta en başından itibaren, elektron sikkelerin, kendi öz değerlerinin yanı sıra nominal değerlerini ve takas değerlerini yükselten bir imtiaz değeri bulunmaktadır. İlk elektron sikkelerin, küçük günlük pazar alışverişlerinde kullanılmak için fazlasıyla yüksek bir değerlerinin olduğunu da unutmamalıyız. Bir tahmine göre, en yaygın sikke birimi olan tritel (1/3 stater), 16 koyun değerindeydi. Bu, neresinden bakılırsa

bakılın, hangi ölçüye vurulursa vurulsun, "dünya kadar para" demektir. Sikkelerin bir değer ölçüsü olarak icadının gerçek nedenleri hâlâ gölgededir, zira işlevlerini ve amaçlarını tam olarak anlayabilmemizi sağlayacak bulgular hâlâ çok azdır. Yalnızca ticareti kolaylaştırmak amacıyla icat edilmiş olmaları kuşkuludur. İşlevlerine dair tezler, devletin memurlara ya da tüccarlara ödeme yapma ihtiyacından, vergilerin ödenmesi için resmi bir yöntem oluşturmaya ya da insanların sırf zenginliklerini sergilemek için bu değerli metali hediye olarak vermelerine kadar uzanmaktadır.

Günümüze ulaşan sikkelerin büyük çoğunluğu birçok sikkeden oluşan, define dediğimiz gömülü toplu bulunulardan ibarettir. En erken elektron sikkeleri içeren definelerinden biri, British Museum'un 1904-1905 yıllarındaki Ephesos Artemis Tapınağı ka-

zıları sırasında gün ışığına çıkarılan küçük bir kabin içinde bulunmuştur. Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri olarak kabul edilen bu tapınağın temelinde gömülü 74 sikkelerin hemen yanı başında bulunan 19 sikkelik bir definedir bu. Çoğunlukla Lydia kraliyet sikkelerinden oluşan bu buluntular, İonia'nın bilinmeyen darp yerlerinden de birçok sikke örnekleri içermektedir. Sikkelerin tamamı bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunmaktadır.⁶

Lydia kralları zengin elektron (veya altın) yataklarına sahipti. Bu müthiş servet bir dizi söylence ve efsanenin doğmasına da yol açmıştır. Paktoles Çayı'ndaki elektronun varlığı, ünlü Phryg kralı Midas'a atfedilir. Midas avlanırken yakaladığı Silenos'a merhametli davranınca, Dionysos onu ödüllendirmek için diğinesi yerine getireceğini söyler. Kral dokunduğu her şeyin altın olmasını diler, ancak yemeği de altına dönüşünce açlıktan ölmeye tehlikesiyle yüz yüze gelir ve hatasının farkına varır. Dionysos, Midas'ı affeder ve Paktoles Çayı'nda yıkanmasını söyleyerek onu bu lanetten kurtarır. Efsaneye göre, Paktoles Çayı'nın alüvyonlarındaki altın işte bu yıkanmanın sonucunda ortaya çıkmıştır. Lydia'lılar, Paktoles Çayı'nın alüvyonlarında bulunan elektronu çıkarmak için, Kafkasyalı bir aşiret olan Svanlarla (Soanes) aynı yöntemi kullanmış olabilir. Strabon, bu aşiretin yağlı koyun postlarını suya daldırarak, dağlardaki altını aşağılara taşıyan çağlayanlardan nasılsı altın elde ettiklerini anlatır. İason ve altın post efsanesinin kaynağında da alüvyal altını elde etmekte kullanılan bu yöntem bulunabilir.

Yarım yüzyıl kadar bir süre boyunca, sikke basımında yalnızca elektron kullanıldı. Maden değeri değişken olduğu ve Lydia dışında nadiren doğal halde bulunduğu için, elektron sikkeleri basımı eski dünyanın her yanına yayılmadı. Elektron sikkeleri aslında yöresel bir olgu olarak kaldı. Ama MÖ 6. yüzyılın ortalarına doğru, Lydia'nın son ve en ünlü hükümdarı Kroisos (Karun) (MÖ 561-545), olağanüstü bir yeniliğe imzasını attı.

İki aslan başı arası Kukaüm lejandlı Sardes elektron tritisi (Sağdaki aslan başı pul dışından kaldığından görünmüyor).

Efes Arkeoloji Müzesi.

İnsan başlı darp yeri bilinmeyen elektron ufak para birimi.

İstanbul Arkeoloji Müzesi

Bu yeniliğin, sikke basımının bütün eski dünyaya yayılmasında önemli bir etkisi olacaktı. Herodotos bu olguyu, "Bildiğimiz kadarıyla, onlar İlydialılar, altın ve gümüşten basılmış sikkeleri dolaşıma çıkaran ve perakende satışı başlatan ilk halktır" sözleriyle anlatır.⁷

Kroisos, elektron sikkelerin yerine, Sardes'te saf gümüş ve saf altından basılan bir para sistemi getirdi. Elektron sikkelerde kullanılan çeşitli tiplerin yerini hem altın hem de gümüş sikkelerin bütün birimlerinde kullanılan tek bir tip aldı: sikkenin önyüzüne basılan karşılıklı aslan ve boğa protomları. Sikkenin arka yüzüne, biri diğerinden biraz daha küçük iki kare zimba iziyle (çukurluk) darp ediliyordu. Daha küçük birimlerde ise arka yüzde yalnızca bir kare zimba izi bulunuyordu. Temel para birimi olan staterlerin ağırlığı yaklaşık 14.15 g. elektrondan, yaklaşık 10.90 g. altına düşürüldü. Bu yeni sikkeye, Herodotos gibi eski yazarlar Kroiseid adını verir. Altın sikkeler daha sonra yaklaşık 8.10 gramlık daha da düşük bir ağırlık sisteminde basılmaya başlandı. Aynı zamanda, yine yaklaşık 10.90 gramlık saf gümüş sikkelerin ve her iki madenden daha küçük birimlerde sikkelerin basımına geçildi. Yeni sikkelerin ağırlık biriminin, eski elektron sikkelerle takasların kolaylaştırarak şekilde belirlediği düşünülmektedir. Altın ve gümüş arasında o dönemde geçerli olan pariteye göre (1:13), yaklaşık 14.15 gramlık bir elektron stater, 10.90 gramlık altın bir staterle eşdeğerliydi. Sardes'te elektronu saf altın ve saf gümüşe ayırtırmak için kurulmuş bir atölyenin bulunması ve kazıyı yapanların bu atölyeyi yaklaşık MÖ 560-550'ye tarihlendirmesi, bize sikke basımında kullanılan saf metallerin nasıl elde

edildiğini anlamamıza yardımcı olacak şekilde ışık tutmaktadır. Atölyede bulunan altın parçacıklarıyla Kroisos'a atfedilen sikkelerin analizi aynı sonuçları vermektedir. Bu atölyenin Kroisos'un yetkisiyle çalıştığı ve elde edilen saf altın ve gümüşün bir kısmının para basımında kullanıldığı öne sürülebilir.

Aslan ile boğa betimli Sardes darpli, Kroisos'un saf gümüş stateri.

SNG Turkey 1, The Muhammed Kayhan Collection (İzaz, K. Konuk), İstanbul, 2002, 1018.

Aslan ile boğa betimli Sardes darpli, Kroisos'un saf altın stateri.

K. Konuk-C. Lörber, White Gold, Revealing the World's Earliest Coins, Kütüphane, 2012, 25.

Kroisos böylelikle tarihte bilinen ilk bimetalizm uygulamasını gerçekleştirmiş oluyordu. Bimetalizm kısaca, devletin altınla gümüş arasındaki pariteyi belirlediği para sistemi olarak tanımlanabilir. Bu reform Lydia Krallığı'nın tarihinde en zengin ve en güçlü olduğu döneme denk gelir. Kroisos atalarının başladığı işleri tamamladı. Anadolu şehirlerine boyun eğdirmişti. Ege adalarını da hâkimiyeti altına almayı hayal etmişti ama deniz gücünün olmaması nedeniyle, fethetmek yerine İonia'nın ada halklarıyla dostluk kurmayı yeğlemek zorunda kaldı. Zenginliğiyle derinden etkilediği Hellen komşularıyla iyi ilişkilerini sürdürdü. Hayal edilemeyecek kadar zengindi; üstelik kutsal yerlere karşı eli alabildiğine açtı:

elektron külçelerin hâlâ kullanılmakta olduğunun göstergesidir. Kroisos, Delphoi'a aynı boyda (muhtemelen hepsi aynı kalıpta dökülmüş) 177 tuğla şeklinde külçe armağan etmişti. Bu akil almaz armağanın dört tanesi "arıtılmış" (saf) altındandı ve her biri iki buçuk talent (eski bir ağırlık ölçüsü) çekiyordu. Geri kalanlar, her biri iki talent ağırlığında elektron külçelerdi. Bu açıklamalardan, bu beyaz altın külçelerinin $\frac{7}{10}$ oranında altın içerdiğini hesaplayabiliriz. Kroisos'un Delphoi'a (Delfi) gösterdiği cömertliğe şaşmamak elde değil; çünkü armağanın toplamı yaklaşık altı buçuk ton saf altın ediyordu.

KORAY KONUK

CNRS-INSTITUT AUSONIUS, BORDEAUX MONTAIGNE UNIVERSİTESİ

DİPNOTLAR

- 1 Michael Kerschner ve Koray Konuk, "Electrum Coins and their Archaeological Context: The Case of the Artemision of Ephesos", Hasm Gitler, Koray Konuk vd. (der.), White Gold, Revealing the World's Earliest Coins, International Congress at Israel Museum, Jerusalem, 23-26 June 2012, baskıda.
- 2 Son zamanlarda Lydia krallığının kronolojisi bazı bilim insanları tarafından daha erken döneme alınmak istenmektedir; bkz. Alexander Dale, "WALWET and KUKALIM: Lydian coin legends, dynastic succession, and the chronology of Mermaid kings", Kadmos

54/1 (2015): 151-166; Robert W. Wallace, "Redating Croesus: Herodotean Chronologies, and the Dates of the Earliest Coinages", JHS 136 (2016), baskıda.

- 3 Ancak San Çayı'ndan elde edilen bazı altın numunelerin üzerinde yapılan yeni analizler sonucu söz konusu numunelerin saf altın oldukları ortaya çıkmıştır. Bkz. Nick Cahill, Jill Harl vd., "Preliminary Analysis of Electrum Coins and Natural Gold from Sardis", Gitler-Konuk, a.g.e.
- 4 Alyattes'in MÖ yaklaşık 610-560 yılları arası kral olduğu varsayılıyor, ancak 2 neolu dipnotta belirtildiği gibi bu kronolojiyi 20 ile 30 yıl arası daha erken bir döneme taşımak

isteyen bilim insanları mevcuttur. Buna göre Walwet lejandı sikkeler MÖ yaklaşık 640'lı yıllarda basılmış olabilir.

- 5 Bu örnek Artemision tapınağı kazılarında bulunmuştur. Kükülm olarak okunan Lydie lejandı için daha erken dönemde hüküm sürmüş kral Gyges ile bir soy bağlantısı kurulmak istendiği yorumları yapılmıştır, bkz. Dale, a.g.m. s. 151-166.
- 6 Artemision sikke buluntuları yeni bir çalışmada arkeolojik kontekstleriyle beraber tekrar incelenip daha güvenilir bir kronolojiye yerleştirilirdi. bkz. Kerschner-Konuk, a.g.m.
- 7 Herodotus'un Tarihi, I, 94.

SİNOPE (SİNOP) SİKKELERİ

OYA YAĞIZ

Sinope kentinin tarihi, sikkelerinin kronolojik anlatımıyla aktarılabilir. Efsanevi kurucuları, mitolojik öyküleri, kentte tapınım gören tanrılar/kültler, artık var olmayan yapılara ait betimler, Sinope'ye özel eralar/tarihler sikkelerde işlenmiş olan konular arasında yer alır. Bu makalede, kentin tarihiyle bütünleşen Sinope sikkeleri, sikke kataloglarından alınan örneklerle tanıtılmaya çalışılacaktır.

MÖ 490-425.
Ön yüz:
Kartal başı, sola.
Arka yüz:
İkili incus.
AR Drahmi

BMC Pontus, p. 95. 3

Antik Çağ'da Pontus Euksenius (Kardeniz) kıyısında kurulmuş olan çift limanlı Sinope/Sinopeus (Sinop) kenti bu elverişli konumu sayesinde Pontus bölgesi kıyı şeridinde yer alan belki de en önemli antik yerleşimdir. Kentin ticari ilişkilerinin Khersonesos'dan (Kırım) Fenike'ye kadar çok geniş bir coğrafyaya ulaşmış olduğunu bu bölgelerde yapılan kazılarda ele geçen Sinope ticari amphoralarından anlamak mümkündür. Sinope sikkelerinin ise Mısır'dan

İran'a, Kırım'dan Ön Asya'ya kadar birçok bölgede ele geçmiş olan definelere² yer alması gene kentin önemini ortaya çıkaran önemli kanıtlar arasındadır.

Arkaik Çağ'dan başlayarak MS 3. yüzyıl sonlarına kadar kesintisiz darp edilmiş olan Sinope sikkeleri kentin tarihini belgeleyen bir arşiv oluşturanın yanı sıra nümismatik çalışmalarının hemen tüm dönem ve alanlarını kapsayan bütüncül bir

kaynak oluşturmaktadır. Kentin tarihi, sikkelerinin kronolojik anlatımıyla aktarılabilir. Efsanevi kurucuları, mitolojik öyküleri, kentte tapınım gören tanrılar/kültler, artık var olmayan yapılara ait betimler, Sinope'ye özel eralar/tarihler sikkelerde işlenmiş olan konular arasında yer alır. Sinope sikkelerinin darbi, diğer tüm Roma İmparatorluk Dönemi şehir sikkelerinde olduğu gibi, MS 3. yüzyılın sonlarına doğru son bulur. Geç Antik Çağ ve Bizans Dönemi'nde ki Pontus ve Paphlagonia bölgelerindeki sikke dolaşımını ise MSGSÜ Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Gülgün Köroğlu tarafından yürütülen Sinop Balatlar kilise kazılarında ele geçen sikkeler aracılığıyla anlamak mümkündür. Kazı sikkeleri ile ilgili çalışmalar kazıların beşinci yılı anısına çıkacak olan kitapta yer almaktadır. *Toplumsal Tarih dergi-*

MÖ V/IV. yüzyıl
Ön yüz:
Sphendone'li
Sinope başı;
önde aplustre
(gemi süsü).
Arka yüz: ΣΙΝΩ
Yunus üzerinde
deniz kartalı;
magistrat
(memur) adı
AR Drahmi.

SNG von Aulock
Pontus, 211-13.

sinin bu sayısında, kentin tarihiyle bütünleşen Sinope sikkeleri, sikke kataloglarından alınan örneklerle tanıtılmaya çalışılacaktır.

Sinope adının, kentin bir Yunan kolonisi olarak kuruluşundan önceki evreye ait olduğu düşünülmektedir.¹ Epigrafik verilere ve antik kaynaklara dayanarak, Yunan kolonistlerden önce burada yaşayan halkın Asur kökenli olduğu düşünülmektedir. Sinope'nin kuruluşuna ait önemli bilgiler Strabon (Strab.XII.3.11),² Plutarkhos (Plut. Luc. XXXIII.4-5), en kapsamlı olarak da Pseudo Skymnus³ tarafından aktarılmaktadır. İlk kuruluş aşamasında, kentin kurucusu (*Ktistes/oikistes*) olarak adı geçen Thessali'li Autolykos'un,⁴ lason ile birlikte Altın Post'u aramaya gittiği Kolkhis dönüşü Sinope'yi "Suriyeli-lerden aldığı"⁵ öğreniyoruz. Bu anlatım, Yunan kolonizasyonu öncesinde Sinope'de yaşayan halk (Leukosyroi/Beyaz Suriyeliler) ile ilgili bilgi vermektedir. Bir sonraki kuruluş aşaması ile ilgili yazılanlarda ise bu kez Miletosluların adı geçmektedir.

Antik kaynaklarda Miletos kökenli Habrondas'in (Habron), Kimmerlerin saldırısından öldüğü bilgisi yer almaktadır. Kimmerlerden sonraki aşamada kent bu kez, Miletos'tan sürülen Koos ve Kretines adı kişiler tarafından yeniden kurulmuştur. Kimmerlerin bölgeyi istilasından önce, Miletoslular tarafından olasılıkla ticaret amaçlı kurulmuş küçük bir kıyı yerleşimi olan Sinope, kurduktan kısa bir süre sonra Kerasos (Giresun), Trapezous (Trabzon), Kotyora (Ordu) kolonilerini kurmuştur. Eusebios'un Sinope kolonisi Trapezus'un kuruluşu için verdiği MÖ 756 tarihi referans olarak alınarak, Sinope'nin de bu tarihten önce kurulmuş olduğu kabul edilmektedir. Kentin Miletoslular tarafından ikinci kez kolonize edilmesi ile ilgili olarak ise MÖ 630/629 tarihi verilmektedir.⁶

MÖ 6. yüzyılda diğer Paphlagonia bölgesi kentleri gibi, önce Lydialıların, ardından tüm Küçük Asya kentleri gibi Perslerin yönetimine giren Sinope'nin, I. Darius (MÖ 522-485)

zamanında oluşturulan 23 satraplık bölgesinden biri olan Daskleion satraplığına bağlı olduğu söylenebilir.

SINOPE SIKKELERİ (MÖ 6. YÜZYIL-MS 3. YÜZYIL)

Sinope'nin sikkelerle paralellik gösteren tarihi MÖ 6. yüzyıl sonlarından başlayarak izlenebilir. Sikkelerde görülen bazı semboller, kentin daha erken evrelerine ait göndermeler olarak kabul edilebilir. Erken örneklerde yer alan arkaik üsluptaki haliaetos (deniz kartalı) ve delphinios (yunus balığı) betimlerinin aynı zamanda Istria ve Olbia sikkelerinde de görüldüğünü, bu kentlerin kurucusu olan Miletos'ta tapınım gören Apollon Delphinios ve Hellespontus'ta

kutsanan Zeus Ourios (Arr. *Periplus* XII. 2-3)⁷ kültlerine işaret ettiği ve bu kentlerin ortak kültürlerini vurguladığı düşünülmektedir. Henüz bir yazıt⁸ taşımayan ve drahmi biriminde darp edilen bu sikkelerde kullanılan Aegina⁹ ağırlık ölçüsü Arkaik Çağ'da aynı zamanda birçok Ege kentinin de kullandığı bir ölçüdür. Sinope'nin kendi kurduğu Kotyora, Kerasos, Trapezous gibi kolonilerinde ve Miletos'un Pontus Euxenius'ta kurmuş olduğu diğer kardeş kolonilerde de bu ölçünün kullanılması olması dışında sikke tiplerindeki benzerlik, bu etki alanının geniş bir coğrafyaya yayıldığını göstermektedir.

5. yüzyılda Sinope, Pers egemenliğinden çok etkilenmemiş gözükmemektedir. Plutarkhos tarafından 5. yüzyıl sonlarına doğru şehrin Perikles'in yardımıyla, Timesilaos adlı, kenti kötü yöneten bir tirandan kurtulduğu ve bu tarihten sonra, 600 günlük Atinalıların Perikles'in bir kararname-

siyle Sinope'ye yerleştiği aktarılmaktadır (Plut. Per. XX. 1-2).

Sinope'nin 5. yüzyıla tarihlenen sikkelerinde yer almaya başlayan Amazon/Nymphe Sinope betimi¹⁰ kentteki idarenin MÖ 5.-4. yüzyıllar arasında darp ettiği sikkelerinin değişmez ön yüz tipini oluşturacaktır. Sinopeli ilk serilerde kentin ethnikonu (ΣΙΝΩ) görülmeye başlar ve Sinope, sade ve süs taşımayan bir ikonografide betimlenir. Nymphe Sinope, İrmak tanrısı Asopos ile Metope'nin ya da Ares ile Aegina'nın kızı olarak geç-

mektedir.¹¹ Sinope'nin ön yüzde yer almaya başlamasından sonra arka yüze taşınan kartal, Zeus-Sinope mitosuna,¹² yunus balığı ise Apollon Delphinios'a – en erken örneklerde olduğu gibi – gönderme yapmakla birlikte daha sonraları, Sinope'nin başlıca gelir kaynağı olan bu balıktan elde edilen ihracat ürünlerine işaret ediyor olmalıdır.¹³

Atinalıların kentten ayrılmasından sonrasına tarihlenen sikke serisinde, Sinope bu kez kolye ve küpeli betimlenmekte ve başının önünde bir aplustre¹⁴ yer almaktadır. Bu sembol, kente 12 gemilik bir filoyla gelecek daha sonra buraya yerleşen Atinalı-

MÖ IV. yüzyıl
(Datames 370-360)

Ön yüz:
Sphendone'li
Sinope başı.
Arka yüz:
AATAMA
Yunus üzerinde
deniz kartalı;
monogramlar.
AR Drahmi.

Recueil Lev. XXIV, 25

MÖ IV. yüzyıl
(Ariarathes
333-322)

Ön yüz:
Sphendone'li
Sinope başı.
Arka yüz:
Aramice satrap
adı. Yunus
üzerinde kartal.
AR Drahmi.

Recueil Lev. XXV, 10

MÖ III. yüzyıl
Ön yüz: Sur taçı
Sinope kenti
baş; Helios başı
kontrmarkı.
Arka yüz:
ΣΙΝΩΠΙΕΣΝ
Arkaik Apollon
heykeli,
tripod; Athena
kontrmarkı;
solda
monogram.
AR Tetradrahmi.

Recueil Lev. XXV, 32

MÖ II/I. yüzyıl
(VI. Mithridates
dönemi/120-63)
Ön yüz: Athena
Parthenos başı.
Arka
yüz: ΣΙΝΩΠΗΣ
Perseus ve
Gorgo
AE (31).

SGN von Aulok
Pontus, 228

MÖ II/I. yüzyıl
(VI. Mithridates
dönemi/120-63)
Ön yüz: Perseus
baş (VI.
Mithridates ?).
Arka yüz:
ΣΙΝΩΠΗΣ
Dioskur
başlıkları,
yıldızlar
ve bereket
boyunu.
AE (17).

SGN von Aulok
Pontus, 231.

Augustus
(MÖ 31-MS 14)
Ön yüz: CIF AV
XXV (- MÖ 10)
Augustus başı.
Arka yüz: EX
D D Gaius
and Lucius'un
(Augustus'un
torunları) başları,
yan yana.
AE (21).

Recueil Lev. XXVI,
35, RPC I, 218.

ların geri dönüşüne gönderme yapıyor olmalıdır.

Paphlagonia kentleri ve yerel haneler, başlangıçta Pers Büyük Kralı'na asker yardımını yaparak vergi (tribut) ödeyerek katkıda bulundukları halde, 4. yüzyılda bu yükümlülüklerini yerine getirmeyerek, başkaldırdılar. Büyük Kral, bu durumun diğer Yunan kentlerinde bir bağımsızlık hareketinin başlamasına yol açacağını düşünerek Kapadokya satrapı Datames'i bu isyanı bastırmakla görevlendirdi. Datames'in Sinope saldırısı sırasında savaşacak yeterince erkek bulunmayan kentte kadınların erkek kılığına girerek kent surlarında göründükleri, Sinope ile ilgili anlatılan öykülerden birinde dillendirilmektedir.¹⁷ Satrapın bir süre sonra Büyük Kral'dan bağımsız olarak kenti kendi adına ele geçirdiği anlaşılmaktadır (MÖ 362). Bu durum sikkelere de yansımış, Sinope'de bu dönemde Datames kendi adına sikkeler darp etmiştir. Bu sikkelerin en belirgin özelliği ise kent etnikonu yerine satrapın adının (ΔΑΤΑ) yunanca yazıl-

mış olmasıdır. Bu tarihten sonra III. Aleksandros'un gelişine kadar sürecek olan Pers satraplarının yönetimleri sırasında aynı tip sikkelerde Aramice satrap isimleri yer alacaktır.

III. Aleksandros'un seferi sırasında (MÖ 334-330) Sinope, Darius'a bağlıydı ve sakinleri "Persler tarafından yönetilmiş olanlar" şeklinde tanımlanıyordu.¹⁸ Bu tarihten sonra Ariarathe adlı isyan etmiş olan bir satrapa, onun ölümünden (MÖ 322) sonra ise ilk nesil Diadoklara bağlı hale geldi.

3. yüzyılın son çeyreğinde Sinope, Rhodos'un müttefiki oldu ve Rhodos'un yardımıyla Pontus Krallığı'nın ilk saldırılarını atlatabildi (MÖ 220). Kısa bir süre daha bağımsızlığını koruyan kentte Sinope bu kez sur taçlı şehir tanrıçası olarak yer alıyor ve çeşitli tanrıların arkaik heykelleri sikkelerin arka yüzlerini süslüyordu. Ayrıca bazı serilerde, dönemsel bir özellik olan, ikinci bir damga,¹⁹ monogram²⁰ ya da semboller yer almaya başladı. Ancak MÖ 183'te Pharnakes'in kenti ele geçirmesi üzerine Pontus Krallığı'nın başkenti Amaseia'dan Sinope'ye taşındı ve Pontus kralları burada göçmülmeye başladı.²¹ VI. Mithridates Eupator'un doğduğu ve onun önem verdiği bir kent olan Sinope'de özellikle onun döneminde büyük boy bronz sikkeler darp edildi. Pontus krallarının soylarını bağladıkları Perseus, Dioskurlar gibi mitolojik figürler sikkelerde görülen yeni betimlerdir.²² Sayısal olarak en çok sikkelerin ve sikke serisinin Hellenistik çağda üretildiği görülmektedir

MÖ 70 yılında kent prokonsul Lucullus tarafından ele geçirildi, tahrip edildi ve yakıldı. MÖ 46'da, Zela'da

Caesar'a yenilen VI. Mithridates'in oğlu II. Pharnakes, Sinope'ye sığındı, kenti işgal etti ve bir süre sonra Domitius Calvinus'a devretmek zorunda kaldı.

Caesar daha hayattayken ya da ölümünden hemen sonra (MÖ 45-44) Sinope'ye Romalı kolonistler geldi ve yerli halkla kaynaşarak burada bir Roma Kolonisi kurdular. Koloninin adı MÖ 45'ten başlayarak COLONIA FELIX IVLIA SINOPE (CIF) olarak değişecekti. Bu tarihten sonra Sinope, bölgesinde ve hatta tüm Küçük Asya kentleri arasında, bronz madeninden olmak koşuluyla Roma lejandlı sikke darp eden az sayıda kent arasında yer alacaktı. Bu ayrıcalıklı durum, kentin Roma'nın *jus italicum*'undan yararlanan kentler arasında girdiğini göstermektedir. Özellikle Iulius Claudius'tan dönemine sikkelerde koloni kuruluşuyla ilgili sahnelerin yer alması, kentte yaşayan Roma vatandaşlarının kendi kimliklerini vurgulamak istemeleri şeklinde açıklanabilir. Era (tarih) taşımayan sikkelerde kentin geçmişiyile ilgili kişi ve betimler yer alırken, Roma kolonisi olduktan sonra sikkeler tarihlenmeye başlar. Koloninin kuruluş tarihi (MÖ 45) eyalet sikkelerinde Sinope erasının başlangıcı kabul edilerek tarihlendirme yapılır. Sikkeler üzerinde betimlenen tanrıların çeşitliliği artar.

Severuslar döneminde bu kez, Lucullus'un Sinope'yi fethettiği MÖ 70 yılı era olarak esas alınmaya başlamıştır. Sinope'nin Severuslar dönemi sikkelerinde yeni ve ilginç sikke tipleri de görülmeye başlar. Örneğin I. Ptolemaios'tan beri kentte tapınımlı olduğu bilinen Serapis kültüne gönderme yapan arka yüz betimlerinin Septimius Severus, Caracalla ve Geta'nın sikkelerinde sıklıkla kullanıldığı görülür. Roma İmparatorluk Dönemi'nde hemen her imparatorun Sinope sikke repertuarında temsil edildiği görülmektedir. Ancak sikke sayısı olarak üretimin yeterli olduğu da söylenemez. Roma kolonisi Sinope, önce Bithynia-Pontus eyaletine, daha sonra Diokletia-

nus zamanında ise Pontus Galatia'sına bağlanmıştı.

MS 3. yüzyıl sonlarına doğru Roma İmparatorluğu'nun çöküş sürecinin başlamasıyla birlikte, Küçük Asya kentlerinin Principatus döneminin ilk üç yüzyılında darp ettikleri, ön yüzlerinde Roma imparatorunun portresinin yer aldığı, Yunanca yazılı bronz sikkelerinin üretimi de son bulmuştur. Az sayıdaki Roma kolonisinden

birli olan ve diğer Küçük Asya kentlerinden farklı olarak Latince yazıtlı sikkelerin darp edildiği Sinope için de durum aynıdır. Geç Antik Çağ ve Erken Bizans dönemlerinde artık tüm eyaletlerde yalnızca imparatorluğun yazıtları artırılan resmi darphanelerinde üretilen sikkeler dolaşımdadır. Bunlar arasında şube (*officinae*) sayısı on biri bulan Konstantinopolis en yoğun sikke üretimini olduğu darphanedir. Ayrıca Kyzikos, Herakleia,

Nikomedia ve Antiokheia darphaneleri de bu dönemde imparatorluğun Küçük Asya topraklarında kalan coğrafyada sikke darp eden merkezler arasındadır. Sinop Balatlar kazısı sikkeler buluntuları arasında, katalogda tanımlan sikkelerden başka, Geç Antik Dönem ve Erken Bizans dönemine ait sikkeler yoğun olarak yer almaktadır.

OYA YAĞIZ

MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ

**Yarı otonom
Ön yüz:** Diogenes başı,
sağa.
Arka yüz: CIF,
defne çelengi
içerisinde.
AE (13) (Sol üst).

Rec. Suppl. P.1. RPC
(on line) III, 1230.

**Hadrianus (117-
138)**
Ön yüz: IMP
CAES TRAI
HADRIANVS
AVGVSTVS Defne
çelengli ve
zırlı Hadrianus
büstü, sağa.
Arka yüz:
CIF ANN CL
XVIII Roma,
cepheden, sağ
elinde asa, sol
eli ile sunak
üzerindeki
kalkan tutuyor.
AE (19) (Sağ üst).

Recueil Lev. XXVII, 20;
RPC (on line) III, 1221.

**Aelius Caesar
(136-7)**
Ön yüz: L AELIVS
CAESAR Aelius
başlı.
Arka yüz: CIF
ANN CLXXXII
Arkaal stilde
sakallı Dionysos
başlı.
AE (27) (Sol alt).

Recueil Lev. XXVII, 21;
RPC (on line) III, 1229.

**Antoninus Pius
(138-61)**
Ön yüz: IMP
ANTONINO
AVG P
Defne çelengli
Antoninus Pius
başlı.
Arka yüz: CIF S
AN CCIII
Başında modius
(bugday ölçeği)
ile Serapis,
kline'ye (sedir)
uzanmış, kâse
ve asa tutuyor.
AE (27) (Sağ alt).

Recueil Lev. XXVII, 23;
RPC (on line) IV, 4915.

DİPNOTLAR

- 1 Sinope amphora damgalanının belirgin özelliklerinden biri, bir yıl için görevli olan astynomosların (yöneticilerin) bu unvanlarının adlarıyla birlikte damga yazıtında yer almasıdır.
- 2 Margaret Thompson, Otto Mørkholm ve Colin M. Kraay tarafından yayınlanan *An Inventory of Greek Coin Hoards (IGCH)* isimli eserde (New York, 1979) Sinope sikkelerinin yer aldığı defnelerden örnekler mevcuttur. Mısır (IGCH 1645, 1650), İran (IGCH 790), Gürcistan (IGCH 1022), Kırım (IGCH 1142), Ön Asya (IGCH 504).
- 3 David M. Robinson, Sinope'nin Syros'un annesi olduğunu, Syros'un ise Suriye'ye adını verdiğini, kentin erken evrelerinde (M.O. 1100) Asur etkisinin olduğunu söylemektedir. Bkz. David M. Robinson, "Ancient Sinope", *The American Journal of Philology* (AJP) XXVII, 2 (1906), 125-153, s. 146.
- 4 Bu mükalede yararlanılan ve metin içinde kısaltma halinde referans verilen antik kaynaklar şunlardır: Arr. Periplus Adriaticus, Periplus Ponti Euxini; Hdt. (Herodotus, *Historiae*); Plut. (Plutarkhos, *Boi Parallelo*); Strab. (Strabon, *Geographika*).
- 5 Pseudo Skymnos adı anonim yazarın eserini *Cad Nicomedem Regem* Aubrey Diller. kitabında bir bölüm (6. bölüm) ayrılarak yorumlanmıştır. Bkz. Aubrey Diller, *The Tradition of the Minor Greek Geographers* Lancaster Pa: Lancaster Press, 1952, 195 vd.
- 6 Antik kaynaklar, Autolykos'un Sinope'de "bir tanrı gibi saygı gördüğü"nü ve Hellenistik Dönem sonunda Halkı kutsadığını, Lucullus Sinope'yi ele geçirdiğinde ise onun Stenelis adı ünlü heykeltıraş tarafından yapılmış olan heykeli ülkesine götürdüğünü aktarmaktadır. Bkz. Strab. xii, 3, 11, 546. Autolykos'un kente bir kehanet merkezi

- olduğu ve kehanetlerini kutsal heykeli aracılığı Sinopelilere bildirdiği Apianos tarafından da aktarılmaktadır. Bkz. Murat Arslan, *Mithridates VI Eupator. Roma'nın Büyük Düşmanı* (İstanbul: Ödün Yayıncılık, 2007), s. 387, dipnot 175.
- 7 Robinson, *op. cit.* s. 146.
- 8 Arr. s. 148, dipnot 3 ve s. 149.
- 9 Nuran Sahin, *Zeus'un Anadolu Kralları* (İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, 2001), s. 139.
- 10 Otonom Yunan kent sikkeleri üzerinde görülen yazıt, kent isminin çoğul genitifus formunun tamamı ya da kısaltılmış biçimidir (etikon) ve o kentin halkını ifade eder. Sinope'nin, ön yüzde kartal başı ve yunus balığı betimli taşıyan bu ilk sikkeleri yazıtıdır. Bkz. BMC Pontus (Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung Ilana von Aulock. Pentus. Paphlagonien, Bithynien Berlin, 1957), 196-7.
- 11 Aegina ölçüsünün ana birimi olan stater, 12,2 gram ağırlığındadır. Kita Yunanistan ve adalar, Arkaik Dönem'de en erken sikke darp eden kentlerin kullandıkları bir ağırlik ölçüsüdür.
- 12 En erken evrede, olasılıkla mitolojik versiyonda Sinope bir nymphae olarak geçer. Nymphae Sinope'nin daha sonra Amazon Sinope'ye dönüştüğünü ise evvarda nympha adı taşıyabilecek bir akarsuyun olmasına bağlanabilir. Asopos'un kızı nympha Sinope zamanında burada Leukosyrtler yaşıyordu. Leukosyrtler olarak adlandırılan halk, Thessallia'da Autolykos, Philogios ve Delleion kentlerinin yerlerinden sürüldü. Strabon (XII, 3, 10).
- 13 Metope ve Aegina, Arkadia'da bulunan Lardon ırmak tansının yirmi kızından ikisidir. Bkz. Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü: Yunan ve Roma* (İstanbul: Kabaalç Yayınları 1997), s. 103.

- 14 Sinope'nin adı Zeus, Apolon ya da ırmak tanrı Halys ile birlikte farklı mitoslarda geçmektedir. Bkz. Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004), s. 272; Grimal, *op. cit.* s. 737.
- 15 Sinope'de yunus balığının karacigerinden bir tür ilaç ürettiği, ayrıca balığın yağından da yararlanıldığı ve bu ürünlerin ticaretinin yapıldığı antik kaynaklarda geçmektedir. Bkz. Robinson, *op. cit.* s. 140.
- 16 Aplustre ya da aphlaston, balık kuyruğu şeklindeki gemi arkası süsüdür.
- 17 D. Braund bu öyküyü Aeneas Tacticus (XL, 4-5) adlı antik yazardan aktarmaktadır. Bkz. David Braund, "Myth and Ritual at Sinope: From Diogenes the Cynic to Sanape The Amazon", *Sinope. The Results of Fifteen Years of Research. Proceedings of the International Symposium, 7-9 Mayıs 2009, Sinop (Leiden-Boston, 2012)* s. 21.
- 18 Arslan, *op. cit.* s. 114.
- 19 Konitmark ikinci damga; bir sikke serisini yeniden dolaşıma sokmak için vurulan damga.
- 20 Sikke darp etmekten sorumlu magistratların (memurların) adlarının tek bir harf görünümlünde kısaltılmış biçimi.
- 21 Arslan, *op. cit.* s. 115.
- 22 V. Mithridates'in egemenlik alanına giren birçok Paphlagonia, Bithynia, Mysia kent, kendi etnik coğrafyasını kullanarak aynı tip sikkeler darp etmiştir.
- 23 SNG von Aulock Pontus, dışında metrinde yer alan kataloğu: BMC Pontus (Itrilish Museum Catalogues of Greek Coins. Pontus, Bithynia and the Kingdom of Bosphorus, W. Wroth, London, 1889); Recueil (W.H. Waddington, E. Babelon, Th. Reinach, Recueil Général des Monnaies Grecques d'Asie Mineure I. Pont et Paphlagonia, Paris, 1935); RPC on line (Roman Provincial Coinage on line, rpn.ashmolean.org.uk).

BÜYÜK İSKENDER VE SİKKELERİ

DİNÇER SAVAŞ LENDER

Büyük İskender'in bastırdığı gümüş sikkelerde Makedonlar için en önemli iki figür olan Herakles ve Zeus karışımıza çıkar. İskender'in de dahil olduğu Argeadlar sülalesinin Herakles'e kadar uzanması ön yüz tercihinde belirleyici olmuştur. Herakles'in Hellenler tarafından sevilen bir kahraman oluşu batıda. Tarsos'taki Sandan ve Fenikelilerin en büyük tanrılarında Melkart ile olan yakın benzerliği de doğuda bu sikkelerin benimsenmesini kolaylaştırmıştır.

Babası II. Philippos'un ölümünün ardından tahta çıkan Büyük İskender (III. Aleksandros) MÖ 336-323 yılları arasında, hüküm sürdüğü on üç yıl boyunca sadece ülkesinin kaderini değiştirmekle kalmadı, aynı zamanda antik dünyanın geleceğine şekil veren kişi oldu. Otuz iki yıla sığan kısa ömrü boyunca attığı adımlarla, sonraları Hellenistik olarak adlandırılacak olan parlak dönemin planlayıcısı ve mimarı olarak tarihe adını yazdırdı.

Aristoteles'in eğitiminden geçmiş, parlak ve karizmatik İskender, tahta

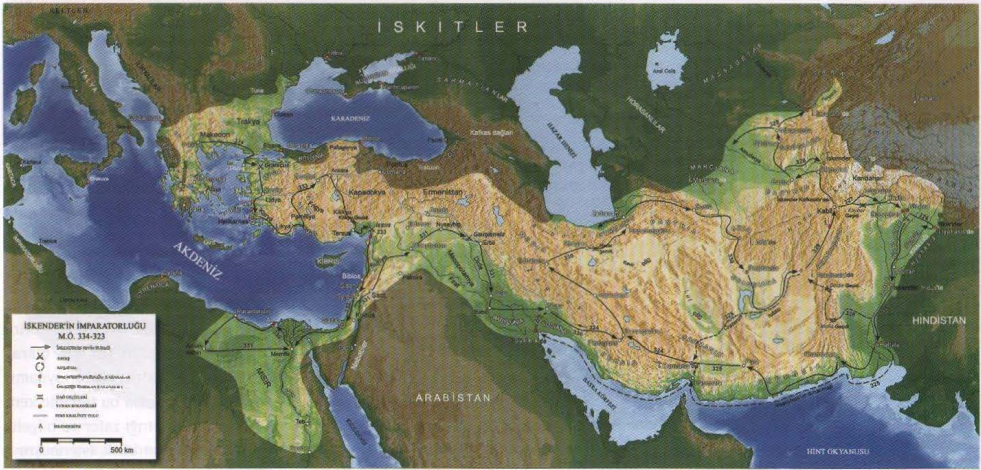
çıktıktan sonra önce iç karışıklıkları ve Balkanlar'da patlak veren isyanları bastırdı, ardından da Korinthos Birliği'nin de desteğini alarak Pers İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla sonuçlanacak olan Asya seferine girişti. Büyük İskender, hükümdarlığının ilk iki yılında, babası II. Philippos döneminde uygulanan sikke politikasını takip etmişti. Bu politikayı uygulamadaki amacı her şeyden önce kendi iktidarını meşrulaştırmak, II. Philippos'un dostlarına ve mütefiklerine güven vermek ve Balkan yarımadasındaki yerel halklarla olan ticari ilişkileri sekteye uğratmamak-

tı. Bu yüzden bir yandan babasının sikkelerini basmaya devam edecek (*posthumus*), diğer yandan kendi adını taşıyan gümüş tetradrahmleri tedavüle sürecekti. MÖ 336-334 yılları arasında bastığı bu sikkeler II. Philippos sikkelerinin ağırlık birimindeydi ve ikonografya tercihi hem babasının hem de ondan önceki kralların severek kullandığı, ön yüzde Zeus başı, arka yüzde şimşek demeti üzerinde duran kartal imgeleriydi.

İskender MÖ 334 baharında Asya seferine eldeki imkânlarla başladı. Çabuk gelen Granikos zaferi ve ardı sıra

Büyük İskender.

kısa zamanda Batı Küçük Asya'nın fethi neticesinde ele geçirilen Pers hazineleri ordunun işeşi ve diğer harcamalar için kullanılacaktı.¹ Ordu için bir diğer kaynak da fethedilen kentlerden alınan vergilerdi.² İskender, kentlerin ödemelerini Pers kralı sikkeleri olan dareikos ya da siglos ile yapmalarına karşı çıkmıyordu. Bu da, var olan Pers finansal sisteminin bütünüyle ortadan kaldırılmasının amaçlanmadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Küçük Asya'daki ilerleyiş ve krallığın hâkimiyeti altına alınan toprakların giderek genişlemesi neticesinde İskender kendi adını ve tiplerini taşıyan yeni sikkelere ihtiyaç duymaya başlamıştı.³ İskender'in, MÖ 333 yılı sonbaharında Perslerin bozgunuyla sonuçlanan Issos muharebesi sonrasında Tarsos'taki darphanede basılacak olan yeni gümüş sikkeleri çok sonraları dünya tarihinin en güçlü paralarından biri olarak kabul edilecekti. Temel birimi tetradrahmi olan bu sikkelerin ön yüzünde Aslan postlu Herakles başı, arka yüzünde tahtta oturan Zeus tasviri yer almaktaydı.

MÖ 332 Temmuz'unda Pers kralına bağlı kalan, güçlü donanmasıyla bölgenin en büyük gücü konumundaki Tyr kentinin ele geçirilmesi en az Issos muharebesi kadar önemlidir. Bu ada kentini sahili doldurarak karadan kuşatıp fethetmesi sonrası

İskender kendi adına, ön yüzünde Athena başı, arka yüzünde stylis ve çelenk taşıyan Nike bulunan altın staterler bastıracaktı. Bu yeni sikke de ilk olarak Tarsos'ta darp edildi. Kısa zaman sonra bugünkü Lübnan sahillerindeki Sidon ve Tyr⁴ darp-haneleri ve ardı sıra Antipatros idaresindeki Makedonya'daki darphaneler İskender'in hem altın hem de gümüş sikkelerini basmaya başladı.

İmparatorluğun sınırları genişlediği müddetçe darphane sayısının da arttığı görülmektedir. İskender'in hayata gözlerini yumacağı MÖ 323 yılında ön yüzünde Athena başı, arka yüzünde zafer tanrıçası Nike tasvirli altın ve ön yüzünde Herakles başı, arka yüzünde tahtta oturan Zeus tasvirli gümüş sikkelerden basan yirmi yedi darphane bulunuyordu.⁵ Bunlar Makedonya'da Aigeai⁶, Amphipolis,

Pella⁷, Küçük Asya'da Abydos⁸, Lamp-sakos, Sardeis, Magnesia, Miletos, Side⁹, Nagidos ve Tarsos; Kıbrıs'ta Salamis, Amathous, Kition, Kourion, Paphos, Suriye Filistin sahillerinde Sidon, Tyr, Arados, Byblos, Karne; Doğuda Babylon ve Susa ile Mısır'daki Memphis darphaneleriydi.

MÖ 333/332'de piyasaya öncekinden farklı bir ağırlık sisteminde ve yeni ikonografıyla sikke sürülmesi,¹⁰ üzerinde çalışılmış, planlanmış bir projenin sonucuydu; İskender bir yandan yeni Makedon kralı sikkeleri aracılığıyla elde edilen hâkimiyeti vurgulamaya çalışıyor, diğer yandan kontrol altına alınan topraklarda standart bir para sistemi tesis ederek kendi finansal sistemini inşa etmeyi deniyordu.¹¹ Uygulanan kararlarda hâkimiyet altına alınan coğrafyaların sosyoekonomik ve sosyokültürel

İskender'in imparatorluğu.

Büyük İskender'in Tarsos darbu postumus altın stateri.

Fritz Rudolf Künker, GmbH H& Co KG - Auction 280 (16 Eylül 2016), Lot: 167.

**Mazarinos'un
Tarsos darbi
gümüş stateri.**

ZarjeTönung, vz.
ExGornyMösch
169, 2007, 169
exGornyMösch
2000, 359
GornyMösch
Gressener
Münzhandlung
Auction 241
(in Ekim 2016),
Lot: 261.

**Atina kentinin
gümüş
tetradrahmi.**

Ex Schweizerischer
Bank vereinn FPL 33,
Sonbahar 1976, 42
Nomos AG "Nobles
6 (ao Kasim 2016)
Lot: 421

yapısının göz önünde tutulduğu göz-
leniyordu.

Bu yenileşme hareketi içerisinde, II. Philippos döneminde gümüş sikkeler için kullanılan Khalkidike ağırlık sisteminde değişikliğe gidildi ve dönemin altın sikkelerinde kullanılan Attika ağırlık sistemi benimsendi.⁸ Bunun sebebi devrin en genel geçer parası olan, Atina kentinin Attika ağırlık sisteminde basılmış gümüş sikkelerinin Akdeniz havzasındaki hâkimiyetine son verilerek istenmesiydi. Gerçekten de kısa zamanda Iskender'in ön yüzünde aslan postlu Herakles başı, arka yüzünde tahta-tahta oturan kartal ve asa tutan Zeus tasvirli gümüş sikkeleri, ön yüzünde Athena başı, arka yüzünde baykuş bulunan Atina gümüş sikkelerin yerini alacaktı.⁹

Seçilen ikonografyaya gelecek olursak, gümüş sikkelerde Makedonlar için en önemli iki figür olan Herakles ve Zeus karşımıza çıkar. Iskender'in de dahil olduğu Argeadlar süallesinin Herakles'e kadar uzanması ön yüz

tercinde belirleyici olmuştur. Dahası Herakles'in Hellenler tarafından sevilen bir kahraman oluşu batıda, Tarsos'taki Sandan ve Fenikelilerin en büyük tanrılarından Melkart ile olan yakın benzerliği ise doğuda bu sikkelerin benimsenmesini kolaylaştırmıştır.

Aynı durum arka yüzde yer alan Zeus için de geçerlidir. Olympos tanrılarının başı sadece Makedonlar için değil tüm Hellenler için de en önemli tanrı konumundadır. Pers idaresinde Tarsos'ta Mazaios tarafından basılan sikkelerin arka yüzündeki Baal gibi tahta bir elinde kartal, diğer elinde asa tutarak resmedilmesinden dolayı doğuda Zeus Baal ile özdeşleştirilecek ve benimsenmesi daha kolay olacaktır.

Altın sikkeler için tercih edilen tipler ise Makedon kralı darp ikonografyası için bir yeniliktir. Tip olarak ön yüze miğferli Athena başı, arka yüze elinde çelenk ve stylis tutan Nike seçilmesinin sebepleri konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Makedonya'da Pella kentinde Athena Alkidemos olarak tapınım gördüğü bilinen Athena, her şeyden önce Hellen dünyasının en önemli tanrıçalarındandır; imajı Akdeniz havzasında Iskender öncesi dönem en önemli sikkesi olan Atina tetradrahmilerinin ön yüz tipi olduğundan doğu dünyasında da tanınmakta ve bilinmektedir. Iskender'in Asya seferinin başında lllion'daki tapınağını ziyaret ettiği Athena'nın zaferlerinde kendisine yardımcı olduğuna duyduğu inanç da tanrıçanın Korint miğferli başının ön yüz tipi olarak seçilmesinde önemli rol oynamış olmalıdır. Olasılıkla bu tercihle kendisinin temsil ettiği zafer ve bilgelik nitelikleri yansıtılmak istenmiştir.¹⁰ Bunun yanı sıra söz konusu seçimin Hellenlere dönük Pan-Hellenik bir propaganda olduğu, Atina kentiyle kurulan bağlantılar nedeniyle de politik bir alt metin içerdiği düşünülmektedir.¹¹

Arka yüzde yer alan, ayakta duran ve bir eliyle çelenk, diğer eliyle stylis tutan Nike tasvirine gelecek olursak, bu tercih konusunda çok farklı görüşler dile getirilmiştir. Önceleri seçilen tipin Hellenlerin MÖ 480'de Persler karşısında kazandıkları Salamis deniz muharebesine bir gönderme olduğu düşünülmüştür. Bir başka görüş ise seçimin Iskender'in Çanakkale Boğazı'ndan Asya'ya geçişiyle alakalı olduğudur. Fakat en akla yakın olan açıklama Tyr kentinin ele geçirilmesiyle alakalı olmalıdır. Zira Fenike diyarının en büyük ve en güçlü donanmasına sahip olan Tyr kentinin düşmesi bir bakıma Pers donanmasının da devre dışı bırakılması manasına gelmektedir. Her ne kadar Iskender dâhiyane bir fikirle, ele geçmez adayı denizi doldurarak karadan fethetse de, başarıda aynı zamanda Autophrades komutasındaki Pers donanmasını terk ederek Makedonların yanında gemileriyle kuşatmaya katılan Arados, Byblos ve Kıbrıs krallarının katkısı büyüktür. Perslerin Akdeniz'deki deniz hâkimiyetine son veren Tyr kentinin alınışı imparatorluğa giden yolda alınan en önemli virajlardan biri olmuştur.

Büyük İskender'in Amphipolis darbı tetradrahmisi.

Emporium Hamburg, Auction 77 (7 Kasım 2016), lot 84

İskender yukarıda bahsi geçen altın ve gümüş sikkeler dışında farklı ikonografya ve birimlerde de sikke basacaktır.¹⁴ Ön yüzünde Athena başı, arka yüzünde Herakles'in atribüleri silah olarak kullandığı sopası ve yay olan altın sikkeler Makedonya'daki Lampsakos darphanesinde, ön yüzünde Herakles başı ve arka yüzünde sopa ve yay bulunanlar Kıbrıs'daki Salamis darphanesinde, ön yüzünde Athena başı, arka yüzünde şimşek demeti bulunanlar ise yine Amphipolis darphanesinde basıldı. Bu serilerde ortak özellik sadece 1 stater'in dörtte biri ve sekizde biri ağırlığında basılmış olmalarıdır.

Gümüşlerde de benzer bir durum söz konusudur. Ön yüzünde Herakles başı, arka yüzünde sadak, yay ve lobut bulunanlar Babylonia'da, ön yüzlerinde Herakles başı, arka yüzlerinde kartal veya şimşek demeti bulunan iki farklı seri ise Amphipolis'te

Büyük İskender'in Salamis darbı altın stateri.

Stack's Bowers and Porterio "Augustus 2016 ANA Auction (10 Ağustos 2016) Lot: 20095.

darp edilmiştir. Sikkeler drahmı ve drahminin alt birimleri halinde basılmıştır.

Gündelik kullanım için, özellikle de askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak adına basılan bronz sikkelere gelecek olursak, bu noktada karşımıza yedi farklı tipte bronz sikke serisi çıkmaktadır. Değersiz madenden basıldıkları için sikkelerin birimleri bir (AE), yarım (½ AE) ve çeyrek (¼ AE) olarak adlandırılmıştır.¹⁵ Sikkelerin ön ve arka yüz tipleri Makedon kralı sik-

ke ikonografyasına uygun olarak seçilmişti: Herakles ve atribüleri, Herakles başı-kartal, Apollon başı-şimşek demeti, Makedon kalkanı-Makedon miğferi, İskender başı-Pegasus protomu ve genç erkek başı-atlı. Bu sikkelerin ikonografya seçiminde de Hellen tanrıları ve onlarla ilintili atribüleri, Panhellenik ve askeri unsurlarla birleştirilerek kullanıldığını görmek mümkündür.

**DİNÇER SAĞAS LENDER
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
EKİKAÇ TARİHİ ANABİLİM DALI**

DİPNOTLAR

- 1 Georges Le Rider, *Alexandre Le Grand: Monnaie, finances et politique* (Paris, 2003), s. 110-112.
- 2 Alfred R. Bellinger, *Essays on the coinage of Alexander the Great* (New York: American Numismatic Society, 1963), s. 47-48.
- 3 Aş. s. 52.
- 4 Ake darphanesine atfedilen sikkelerin Tyr darphanesine ait olduğu görüşü için bkz. André Lemaire, "Le monnayage de Tyr et celui d'Alko dans la deuxième moitié du IV^eème siècle avant J.-C.", *RM* 6/18 (1976), s. 11-24.
- 5 Kimi darphaneler ve darba başlama tarihleri konusunda şüpheler olmakla birlikte sayı konusunda şüphe yok bilim dünyasında fikir birliği bulunmaktadır.
- 6 Büyük İskender'in sikke reformunun tarihi konusunda farklı görüşler için bkz. Bellinger.

- 7 aşı, s. 9-11; Orestes H. Zervos, "The earliest coins of Alexander the Great, 1. Notes on a book by Gerhard Kleiner", *NC* 1982, s. 166-179; Martin J. Price, "The Earliest Coins of Alexander the Great 2. Alexander's Reform of the Macedonian Coinage", *NC* 142, 1982, s. 188-189, 180-190; Hyla A. Troxell, *Studies in the Macedonian coinage of Alexander the Great*, *ANSNS* 31 (New York, 1997): 89-90.
- 8 Margaret Thompson, "The Coinage of Philip II and Alexander III", *Macedonia and Greece in late classical and early Hellenistic times* National Gallery of Art, *Studies in the history of art*, c. 10 (Washington, 1982), s. 119, 112-121.
- 9 Edward T. Newell, *Reattribution of Certain Tetradrachma of Alexander the Great* (New York, 1912), s. 28.
- 10 Bellinger, aşı, s. 79-80; Andrew Meadows,

- "The Spread of Coins in the Hellenistic World", Peter Bernholz, Roland Vaubel (ed.), *Explaining Monetary and Financial Innovation, Financial and Monetary Policy Studies* 39, Cham 2014, s. 170, 169-194.
- 10 Martin J. Price, *The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus*, *A British Museum Catalogue I-II* (1990): 29.
- 11 S. Perlman, "The coins of Philip II and Alexander the Great: and their pan-Hellenic propaganda", *NC* 5 (1965): 65, 57-67.
- 12 Fabrice Delrieux, "La monnaie et la guerre dans l'Antiquité classique: le cas des émissions d'Alexandre le Grand entre 333 et 323 A.C.", *Patrice Brun* (ed.), *Guerres et sociétés dans les mondes grecs* (190-322), collection "Questions d'Histoire", série "Histoire grecque" (Paris: Editions du Temps, 1999), s. 295, 29-317.
- 13 Martin J. Price, aşı, s. 31, 39.

FULVIA LEJANDLI EUMENIA SİKKELERİ

ERDAL ÜNAL

MÖ 42'de Octavius ve Marcus Antonius'un birliklerinin Philippi'de muhaliף Brutus ve Cassius'u yenmesinin ardından Octavius Roma'ya dönerken Marcus Antonius doğuya yönelmişti. MÖ 42'yi 41'e başlanan kısta Marcus Antonius, Ephesos üzerinden Anadolu'ya geçti. Yukarı Menderes Vadisi kentlerinden Eumeneia'nın adı da karısı Fulvia'nın onuruna Fulvia olarak değiştirildi; ancak bu değişiklik uzun süre devam etmeyecekti. Bu yazı, şehrin geçirdiği isim değişikliğini iki farklı kontrmark üzerinden tartışmaktadır.

19 mm, 7.94 g.
Classical
Numismatic
Group, Triton
XIII, lot 302,
05.01.2010.

Eumeneia (Denizli/Işıkli) kentinin ismi, MÖ 2. yüzyıl ortalarından itibaren basmaya başladığı bronz sikkelerinde EYMENEΩN şeklinde görünür. Kent, Hellenistik Dönem'de bu etnikonta altı farklı tipte sikke basmıştır. MÖ 42/41 yıllarında basılan, görevli Zmertorigos

Philonidos'un ismini taşıyan üç tip ve birimde ise kent ismi olarak Fulvia (ΦΟΥΛΩΙΑΝΩΝ) görülür.¹ Fulvia ismini taşıyan sikkelerin Eumeneia ile ilişkilendirilmesi, üzerinde ismi yer alan görevli Zmertorigos Philonidos'un İmparator Tiberius döneminde Eumeneia sikkelerinde adı geçen Valerios Zmertorix ile akılabilecekleri varsayımı üzerinden değerlendirilmektedir. Bununla birlikte 1970'li yıllarda Eumeneia civarında, bölge kentlerinin sikkeleriyle birlikte Fulvia lejandlı bir sikkenin kaydedilmiş olması da bu teoriyi güçlendirmektedir.²

Zmertorigos Philonidos ismiyle basılan üç tipten iki büyük birim Fulvia ismi taşıırken, en küçük birimde yalnızca görevli ismi bulunmaktadır. İki büyük birimin ön yüzlerinde sırtında kanatlarıyla Nike biçiminde tasvir edilen Fulvia büstü yer alır. Sikkelerdeki kadın başı, Roma ve Lyon'da basılan gümüş denarius ve quinariuslarla yer alan Fulvia portreleriyle aynı kişiye aittir. Fulvia portresiyle şehir sikkesi basan başka kent bilinmemektedir. Eumeneia örneği ve diğer gümüş örnekler, Roma sikkelerinde görülen ilk yaşayan kadın portreleridir.

19 mm, 7.10 g.
British Museum,
1900 7.5.40.

Fulvia etnikonu ile Eumeneia'da basılan büyük birimin arka yüzünde elinde kalkan ve mızrağıyla sola ilerleyen Athena yer alır; lejand, sağda ΦΟΥΛΟΒΙΑΝΩΝ, sol kısımda ise iki satır olarak ΖΜΕΡΤΟΡΙΟΣ ΘΙΑΣΝΙΔΟΥ şeklindedir. Orta birimde çelenk içinde üç satır halinde ΦΟΥΛΟΒΙΑΝΩΝ ΖΜΕΡΤΟΡΙ lejandi vardır; küçük birimin ön yüzünde Apollon başı, arka yüzünde ise üzüm salkımı ve iki yanda ΖΜΕΡΤΟΡΙΟΣ lejandi bulunur.

Fulvia/Athena tipli büyük birime ait çeşitli müze ve özel koleksiyonlardan kaydedilen elli sekiz örnekten üçünde tek kontrmark, sekizinde ise iki farklı kontrmark kaydedilmiştir. Tek kontrmark (kmk. 1) görülen üç sikkeden ikisinde kent ismi olan Fulvia ibaresi silinmemiştir. Bununla birlikte iki kez kontrmarklanan (kmk. 1 ve 2) sekiz sikkeden arka yüzlerindeki kent ismi silinmiştir. Kmk. 1'in uygulandığı sikkelerin tamamında kmk.2'nin yer alması, fakat kmk. 2'nin yer aldığı sikkelerin tamamında kmk. 1'in bulunması, sikkelere önce kmk. 1'in (Philonidos monogramı), ardından da kmk. 2'nin (Eumeneia monogramı) uygulandığını gösterir. Kontrmarkların kronolojik sırasına dair diğer bir bulgu da kmk. 1'in genellikle sikke pulu üzerindeki boş alana, yani başın ön kısmına uygulanmış olması, kmk. 2'nin ise başka boş alan kalmadığı için başın üzerine vurulmuş olmasıdır. Sikkelerde görülen kontrmarklardan ilki olasılıkla ΘΙΑΣΝΙΔΟΥ'un, (örneğin sağ alt köşedeki sikkede bulunun arkasındaki kmk.) ikincisi ise ΕΥΜΕΝΕΩΝ'un (örneğin sağ alt köşedeki sikkede başın üzerindeki kmk.) monogram biçimindedir.³

Fulvia/Çelenk tipli orta birimden sekiz adet kaydedilmiş olup bunlardan ikisi kontrmarklanmıştır. İyi durumda olmayan örnekteki monogram olasılıkla büyük birimde yer alan

kmk. 1 ile aynıdır. Bu gruptaki sikkelerde kent ismi de silinmemiştir. En küçük birim ise kent ismi barındırmadığından kontrmarklanmamıştır.

Elimizde en fazla örneği olan büyük birim için süreç şöyle işlenmiştir: Kentin adının değişmesinin ardından Galat kökenli Zmertorigos Philonidos ismi taşıyan sikke piyasaya sürülmesinin ardından toplanarak Philonidos monogramıyla kontrmarklanıp yeniden piyasaya

başlatılmış fakat başarılı olamamıştır. Perisune savaşının ardından Sikyon'a sürgün edilmiş ve MÖ 40 yılında sürgünde ölmüştür. Olasılıkla Fulvia'nın sürgün edilmesinin ardından kent yeniden Eumeneia adını kullanmaya başlamıştır. Kmk. 2 dışında kentin adının tekrar Eumeneia olarak değiştiğine dair yegâne bulgu Augustus dönemi sikkeleridir. Kent Eumeneia ismi ile Roma İmparatorluk Dönemi'nde yaklaşık altmış farklı tipte sikke basmıştır.

20 mm. 7,93 g.
Classical
Numismatic
Group, Mail Bid
Sale 78, lot 1335,
14.05.2008.

Patrick Vilemur
Koleksiyonu.

15 mm. 5,09 g.
Classical
Numismatic
Group, Mail Bid
Sale 78, lot 1336,
14.05.2008.

Patrick Vilemur
Koleksiyonu.

sürülmüştür. Nitekim kaydedilen örnekler göre sikkelerin yaklaşık yüzde 20'si (11/58) kontrmarklanmış, piyasaya sürülen sikkelerden yüzde 70'i (8/11) tekrar toplanmış, bu sikkeler daha sonra hem arka yüzdeki Fulvia isminin silinmesiyle hem de Eumeneia monogramıyla damgalanmak suretiyle yeniden piyasaya sürülmüştür.

Marcus Antonius'un Anadolu'ya geçtiği yıl, karısı Fulvia, Octavius'a karşı Roma yakınlarında bir ayaklanma

16 mm. 2,74 g.
Classical
Numismatic
Group, Mail
Bid Sale 127,
ID: 258669,
13.04.2009;
Lindgren I,
A950A.

19 mm. 7,43 g.
Classical
Numismatic
Group, Mail Bid
Sale 70, lot 635,
25.03.2009.

DİPNOTLAR

1. Andrew Burnett, Michel Amandry ve Pere Pau Ripollès, *Roman Provincial Coinage. Volume 1: From the Death of Caesar to the Death of Vitellius 44 BC AD 69* (Londra-Paris: British Museum Press & Bibliothèque nationale, 1992), s. 508.
2. Thomas Drew-Bear, *Nouvelles Inscriptions*

3. de Phrygie (Zutphen: Terra, 1978), s. 64, din. 80.
4. Barclay V. Head, *British Museum Catalogue of the Greek Coins of Phrygia* (Londra: Longmans Green Co., 1906), s. 213 din.
5. Müzayed kataloğu, *Classical Numismatic Group, Mail Bid Sale 78, 14.05.2008, lot 1336*
6. Karl Strobel, "The Galatians in the Roman

Empire: historical tradition and ethnic identity in Hellenistic and Roman Asia Minor", *Ton Derks, Nicu Roymans (ed.), The Role and Power of Tradition: Ethnic Constructs in Antiquity, Archaeological Studies*, Sayı 13 (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009), s. 137, din. 136.

ERDAL ÜNAL
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
KLASİK ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

PISIDIA BÖLGESİ ROMA KOLONİLERİ VE SİKKELERİ

HÜSEYİN KÖKER

Eskiçağda Pisidia olarak bilinen bölgedeki Roma kolonileri arasında, Roma İmparatorluk Dönemi öncesinde sikke basmayan tek kent Olbasa'dır. Bu dönem için Antiokheia, Komama ve Kremna önemli miktarlarda bronz sikke emisyonuna sahipken, Parlais oldukça küçük bir emisyon miktarına sahiptir.

Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Pisidia Kentleri ve Via Sebaste.

Bugün Göller Bölgesi olarak adlandırılan ve eskiçağda Pisidia olarak bilinen bölge çağlar boyunca, dağlık bir yapıya sahip olması sebebiyle, çeşitli devlet ve imparatorlukların tam anlamıyla siyasi bir hâkimiyet kurmakta zorlandığı bir coğrafya olmuştur. Bu nedenle de, özellikle Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte, İmparator Augustus'un emriyle bu bölgeye özel bazı düzenlemeler yapılmıştır.

Augustus, Antonius'un emriyle Pisidia'nın da kontrolünü sağlayan Galatia Kralı Amyntas'ın (MÖ 39-25) ölümünün ardından bölgedeki Roma kontrolünü sağlamlaştırmak amacıyla burada yeni düzenlemeler yapmıştı: Roma için problem olmaya devam eden bölgeyi doğrudan kontrol edebilmek için Galatia eyaletini (*Provincia Galatia*) oluşturmuş, Pisidia ve çevresinde askeri nitelikli koloniler kurmuş (Res Gestae, 28.1) ve bölge-

nin sıkı kontrol altında tutulması, yeni kurulan koloniler arasındaki iletişimin kolaylıkla sağlanması ve Pisidia'daki yol sisteminin geliştirilmesi için MÖ 6 yılında, eyalet valilerinden Cornutus Aquila'ya *Via Sebaste*'yi inşa ettirmişti.

Hellenistik Dönem'den beri bölgenin önemli kentleri arasında sayılan Antiokheia ve Kremna ile bunlara nazaran daha küçük olan Komama, Olbasa

Antiochia.
Severus
Alexander
(MS 222-235).
Öy. Imp. büstü
sağa. IMP
CAES SEVER
ALEXANDER
Ay. Çift süren
kolonist sağa.
ANTIOCH COL
CAES; kesimde,
SR.

Numismatik Naumann.
Auc.23, lot 612
(5Ekin 2014).

Komama.
Antoninus Pius
(MS 138-161).
Öy. Imp. büstü
sağa. IMP
CAESAR IANTOL
NINVM Ay. Çift
süren kolonist
sola. COL AVG
COMAMENORVM.

CNG Auc. 169, lot 105
(25 Temmuz 2007).

ve Parlais bölgede koloni olarak seçilen diğer kentlerdir. Bu kentlerin koloni olarak tesis edilmesi aynı zamanda değil, farklı tarihlerde söz konusu oldu. Nitekim Antiochia ve Kremna, bölgede koloni olarak tesis edilen ilk kentler olmakla birlikte, ilki için MÖ 25, ikincisi için de MÖ 26-5 yılları arasında bir tarih verilmekte, bu ikisinin dışında kalan diğer koloniler olan Komama, Olbasa ve Parlais'in tesis yılı olarak ise, Via Sebaste'nin inşa edildiği ve Homanadlar ayaklanmasının gerçekleştiği MÖ 6 yılı kabul edilmektedir. Roma kolonisi olmalarının ardından yeni unvanlarıyla birlikte bu beş kentin isimleri de değişmiş; Antiochia, *Colonia Caesarea*; Komama, *Colonia Iulia Augusta Prima Fida Comama/Comamenorum*; Kremna, *Colonia Iulia Augusta Felix Cremna/Cremnensium*; Olbasa, *Colonia Iulia Augusta Olbasa*; Parlais, *Colonia Iulia Augusta Parlais* şeklini almıştır. Bu beş koloni arasında Antiochia önemli bir yere sahiptir. Kent *Caesarea* unvanıyla onurlandırılmakla birlikte, *Ius Italicum* (İtalya yasa/hak) hakkı verilmiş, böylece kentte doğanlar Roma vatandaşları olma hakkına sahip olurlar, kent ayrıcalıklı bir konum da kazanmış ve başkent statüsüne yükseltilmişti. Antiochia, Kremna ve Parlais konumları itibarıyla askeri niteliklikten, Komama ve Olbasa ovada ve kaymak noktalarında bulunmalarından dolayı daha çok Roma kültürünün hızlı bir şekilde bölgeye yayılmasını amaçlayan bir düşünceyle koloni olarak

seçilmiş olmalıdır. Nitekim Pisidia ile Isauria sınırında yaşayan ve MÖ 6 yılında ayaklanan Homanadların ve MS 278 yılında Lydius liderliğinde ayaklanan Isaurialı eşkıyaların bölgeyi tehdit etmesi buradaki askeri varlığın ne derece önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Pisidia Roma kolonileri arasında Roma İmparatorluk Dönemi öncesinde (Geç Hellenistik Dönem / MÖ 1. yüzyıl) sikke basmayan tek kent Olbasa'dır. Bu dönem için Antiochia, Komama ve Kremna önemli miktarlarda bronz sikke emisyonuna sahipken, Parlais oldukça küçük bir emisyon miktarına sahipti. Koloni olmalarının ardından Antiochia haricindekiler darp faaliyetlerine uzun bir süre ara vermişti. Antiochia, Augustus (MÖ 27-MS 14)-II. Claudius (MS 268-270); Kremna, Hadrianus (MS 117-138)-Aurelianus (MS 270-75); Komama, Antoninus Pius (MS 138-161)-Herennius Etruscus (MS 250-51); Olbasa Antoninus

Pius (MS 138-161)-Volusianus (251-53) ve Parlais, Antoninus Pius (MS 138-161)-Elagabalus (218-220) dönemlerinde sikke bastırmıştır.

Birer eyalet sikkesi olmakla birlikte Romakoloni sikkelerini eyalet sikkelerinden ayıran en önemli özelliklerinin başında, ön ve arka yüzlerde yer alan lejantların eyalet sikkelerinde Grekçe, koloni sikkelerinde ise Latince olması gelmektedir. Bu tercih, onların artık birer Yunan kenti olmadığına vurgu yapmaktadır. Böylece artık birer Roma kolonisi olan bu kentler, bu dönemde darp ettirdikleri sikkeleri üzerinde de Latince olarak yeni unvanlarını kullanmıştır. Ancak, MS 3. yüzyıl ortalarından itibaren lejantlarda Grekçe harfler kullanılmaya başlanmıştır ve bu da kolonilerdeki yerel unsurların yeniden canlandığını ve artık koloni olma bincinin unutulmaya başlandığını göstermektedir. Burada diğerlerinden farklı olarak Parlais'in koloni unvanını, sikke darbi Antoninus Pius dö-

Kremna
(MS 117-138).
Hadrianus. Öy.
İmp. büstü sağa.
HADRIANVS
AVGVSTVS
Ay. Yan yana
üç lejyon
standartı. COL
CREMNENS.

Auktionshaus H
D. Rauch GmbH.
SummerAuc. 2013, Lot
638 (16 Eylül 2013)

neminde başlamış olmasına rağmen ancak Marcus Aurelius döneminde kullandığını belirtmek gerekir. Birdiğer özellik, sadece koloni sikkelerinde görülen özel bir arka yüz tipi olan çift süren kolonist (bazen imparator ya da rahip olarak da tanımlanır) betimidir. Bu arka yüz tipi, Roma'nın kuruluş efsanesinde Romulus'un, beyaz renkli bir boğa ve bir ineğin çektiği sabanla kentin sınırlarının belirlenmesi ritüeline, dolayısıyla da bu geleneğe göre koloni olarak seçilen

kentin de sınırlarının belirlenmesi ritüeline gönderme yapmaktadır. Öyle ki, koloni olarak yeniden tesis edilen bu kentlerin ilk sikke serilerinin arka yüz tipi olarak bu tipin kullanılmış olduğu düşünülebilir. Koloni sikkelerinde görülen ikinci önemli arka yüz tipi ise lejyon standardı betimidir. Bu tip, kolonilerin bölgeyi kontrol altına almayı amaçlayan askeri karakterini yansıtmaktadır. Legion VII ve V Gallica'dan (sonradan Macedonia) veteranların yerleş-

tirildiği Antiokheia'nın sikkelerinde lejyon standardı tipinin yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında çift süren kolonist ile kurt ve ikizler tipleri de sıklıkla kullanılmış diğer tiplerdir. Bu iki tip Komama ve Kremna sikkelerinde de sıklıkla görülürken, Olbasa ve Parlais kentlerinde bu durum farklıdır. Bunlardan ilki çift süren kolonist tipini yalnız Antoninus Pius döneminde kullanırken lejyon standardı tipini hiç kullanmamış, ikincisi ise lejyon standardı tipini ana tip olarak değil, standardı Tykhe'nin elinde gösterirken kullanmış, çift süren kolonist tipini hiç kullanmamıştır.

Koloni sikkelerine özel bu tiplerden başka kent panteonunda yer alan Yunan ve Roma tanrı/tanrıcaları (Zeus, Tykhe, Hermes, Irmak Tanrısı, vb.) ile yerel karakterli bazı tanrı/tanrıca (Men, Artemis Pergaia, Kybe-

Olbasa. Maximus
(MS 235-238).
Öy. İmp. büstü
sağa. C. IVL
MAXIMINVS
CAESAR Ay. İki
sütunlu tapınak
içinde Olbasa
Aphroditesi, iki
yanında Eros.
COL IVL AVG
OLBACHNH.

Gorny&Moscu.
Auc. 196. Lot 2207
(7 Mart 2013).

Komama.
Otagilla Severa
(I. Philippus'un
karısı). Öy.
İmparatorice
büstü sağa.
MAROTA CEVERA
AVG Ay. Örtülü
tanrıca. COL
COMAMEN.

CNG El Auc. 2011, Lot
257 (17 Aralık 2008).

le, vb.) betimleri de, bu kentlerin sikke tipi repertuarında yer almaktadır. Özellikle, Komama'nın örtülü tanrıçası/tanrıçaları (Demeter ve Kore?) ile Olbasa Aphrodite'si bahse değerdir.

Antiokeia ve Kremna kentleri, ön yüzde imparator portresi olan standart şehir sikkelerinin yanında, MS 2. ve 3. yüzyıllarda *pseudo otonom* olarak adlandırılan ve ön yüzünde imparator portresi değil de genellikle tanrı/tanrıça portrelerinin yer aldığı seriler de üretmiştir.

Antiokeia'nın koloni sikkelerinin arka yüzlerinde görülen "SR" ibaresi diğer koloni kentlerinin sikkelerinde görülmektedir ki bu, kolonide sikke darbindan sorumlu olan kurumun Roma Senatosu (*Senatus Romanum*) olduğuna işaret etmektedir.

Ancak, koloninin bu ibareyi taşıma-yan sikkeleri de bulunmaktadır.

Koloni kentlerinin büyüklüğü ile sikke emisyonları ve tip repertuarlarının genişliği arasında bir doğru orantı olduğu görülmektedir. Antiokeia ve Kremna kentlerinin emisyonları ile arka yüz tiplerindeki çeşitlilik, daha küçük olan diğer üç koloni kentine oranla daha fazladır.

HÖSEYİN KÖKER
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ

Kremna.
Iulia Domna
(Septimius
Severus'un
karısı). Öy.
İmparatorice
büstü sağa.
IVLIAE AVGVSTA
Ay. İki sütunlu
tapınak içinde
Kybele, tahtta
oturuyor, tahtın
iki yanında
aslan ve kartal.
MATRI DEOR IVL
AVG FEL CREM.

MünzenMedaillen
GmbH (DE) Aut. 16,
Lot 786 (9 Mayıs
2005).

Antioch.
Antoninus
Pius Dönemi
(MS 131-161). Öy.
Hermes büstü
sağa, omzun
arkasında,
kerykeion.
ANTIOCHE
Ay. Çelenkle
süslü sunak.
COLONIAE.

RPC IV online 7349.

KAYNAKÇA

- Aulock, Hans von, "Kleinasiatische Münzstätten IV. Kolbasa", *JNG XIX* (1969), s. 80-83.
Lev, 6-8.
"Kleinasiatische Münzstätten VI. Dierömsche Kolonie Komama in Pisidien", *JNG XX* (1970), s. 151-159, Lev. 14-15.
"Kleinasiatische Münzstätten VIII. Dierömsche Kolonie Olbasa", *JNG XXI* (1971), s. 15-23, Lev. 1-3.
"Kleinasiatische Münzstätten X. Parlaits in Pisidien", *JNG XXIII* (1973), s. 7-18.

Lev 1-2.

- Münzen und Städte Pisidiens I.
Ist. M. Beih. 19. Tübingen, 1977.
Münzen und Städte Pisidiens II.
Ist. M. Beih. 22. Tübingen, 1979.
Levick, Barbara, *Roman Colonies in Southern Asia Minor* (Oxford: Clarendon Press, 1967).
Krzyszowska, Aleksandra, *Monnaies coloniales d'Antioche de Pisidie (Varşova: PWN, Éditions scientifiques de Pologne, 1970)*.
Magie, David, *Roman Rule in Asia Minor: To the*

end of the Third Century after Christ.
Cilt I-II (New Jersey: Princeton University Press, 1950).

- Ösail, Mehmet, *Helenistik ve Roma Döneminde Pisidie Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985).
Sylloge Nummorum Graecorum. France 3. Cabinet Des Medailles. Pamphile, Pisidie, Lykaonie, Galatie (Paris 1994).
Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Pläzter Privatsammlungen. s. Band. Pisidien und Lykaonien. Nr. 1-586 (Münch. 1999).

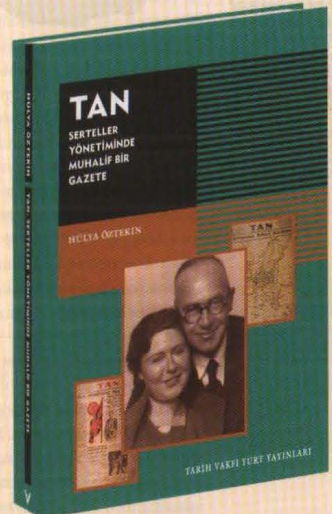
TAN

SERTELLER YÖNETİMİNDE MUHALİF BİR GAZETE

Türkiye basın tarihinde sol yayıncılığın önemli temsilcilerinden biridir Tan gazetesi [1935-1945]. Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Muvaffak Seref, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Pertev Naili Boratav, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Hulusi Dosdoğru, Cami Baykurt, Behice Boran, Sabahattin Ali, Aziz Nesin gibi Türkiye solunun önemli isimlerini yazar kadrosunda barındıran gazete, tek parti iktidarının ve İkinci Dünya Savaşı'nın zor günlerinde ülkedeki muhalif çevrelerin sözcüsü olmuştur. Bir taraftan Nazizm, faşizm ve emperyalizm karşıtı bir yayın politikası izlerken, diğer yandan çok partili rejim, insan hakları, demokrasi, özgürlük, çoğulculuk gibi kavramların savunuculuğunu yapmıştır.

Dönemin egemen basın anlayışının tersine, Tan hiçbir zaman bir iktidar gazetesi olmamıştır. Bunun bedelini ise 4 Aralık 1945 tarihinde yaşadığı acımasız bir linç ve yıkım girişimiyle ödemıştır. Gazetenin yayın hayatına son vermesine neden olan ve 'Tan baskını' olarak bilinen bu olay aslında sadece Tan'a ve Serteller'e yönelik değil düşünce, ifade ve basın özgürlüğüne de yönelik bir linç ve yıkım girişimidir. Bu açıdan Tan'ın öyküsü, aynı zamanda Türkiye'de basın özgürlüğü ve demokrasi mücadelesinin öyküsüdür.

Tan'ı incelemek üzere yola çıkan Hülya Öztekin'in çalışması, gazetenin yayımlandığı döneme ışık tutarken, okuyuculara ve araştırmacılara tek partili Millî Şef dönemi, İkinci Dünya Savaşı, çok partili rejime geçiş gibi Türkiye siyasi tarihinin önemli süreçlerini gazete sayfaları üzerinden okuma imkânı da sunuyor.

Online Satış: www.tarihvakfi.com

LYKIA BÖLGESİ'NDE ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ'NDE SİKKE BASIMI

AHMET TOLGA TEK

Sikke basımı ve sikkenin, yani paranın karşı devlet tarafından tanınması. Roma ile şehir devletleri arasında yapılan anlaşmaların bir parçasıdır. Sikke basan her yerel yerleşim veya topluluk en başından beri kendi farklı koşullarıyla, artık Roma İmparatorluğu adını vereceğimiz bu geniş ekonomik alan içerisinde yer aldığı için, bunlara dair bütün koşulları içeren genellemelerden kaçınmak ve örnekleri özel koşulları içinde incelemek gerekir.

16.28 g;
III. Gordianus,
Aperlai; arka
yüz tipinde bir
semerdam
kapaklı Lykia
tipi lahit.
Muhtemelen Roma
İmparatorluk
Dönemi'nde,
bunlar mitolojik
kahramanların
mezarları
olarak (heroon)
algılanmaktaydı.
Cabinet des
médaillles,
Paris; tip: Von
Aulock, Lykiens,
no. 18 (bu sikke).

Fotoğrafı: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/b34780410w>.
public

ἡ μίτρα δὲ νομίματα ἢ καὶ σταθμὰ
ἢ μέτρα ἰδία τις αὐτῶν ἐχέτω,
ἀλλὰ τοῖς χρημέτεροις καὶ ἐκείνοι
πάντες χρήσθωσαν”

“Hiçbirinin (tebaamızdaki Grek kentlerinin) kendilerine ait paraları, ağırlıkları ve ölçüleri olmamalıdır; bunun yerine bizimkileri (Romalılarınkileri) kullanmalıdırlar.”

(Cassius Dio, Hist. Rom, 52-30.9)

Romalı tarihçi Cassius Dio yukarıdaki cümleyi, MÖ 29 yılında Roma'nın ilk imparatoru Octavianus (Augustus) ile yakın arkadaşı ve danışmanı olan Gaius C. Maecenas'in arasında geçen, devletin nasıl yönetilmesi gerektiğine dair bir diyalogo anlatırken nakleder. Eğer Augustus MÖ 23'te yürürlüğe giren ve Roma sikkelerini

düzenleyen reformunu hazırlarken Maecenas'in tavsiyesine uysaydı, Roma İmparatorluğu bütün imparatorlukta tek bir para tipinin kullanıldığı, günümüz devletlerinin para kullanımına benzer düzenli bir yapıya sahip olabilirdi. Ama bugün Roma İmparatorluğu'nun ilk üç yüzyılının para kullanımına baktığımızda oldukça kaotik bir yapı mevcutmuş gibi görünmektedir: İmparatorun kendisi altın ve gümüş para birimlerinin basımından sorumluyken, Roma'daki senato (S(enatus) (Consultum) (senatonun kararıyla) ibareli daha küçük piring ve bronz birimleri basmaktaydı. Bütün imparatorlukta geçerli olan bu paraların dışında 600 adedin üzerinde ve özellikle de imparatorluğun doğu yarısında yoğunlaşan yerleşim, eyalet ve halk topluluğu adına gümüş, bronz ve piring birimlerde sikke basılmıştır.

Augustus, MÖ 23 yılındaki para reformuyla aslında bütün değerli madenlerin üretimini, bunlardan yapılan sikke tasarımı, basımını ve paraların devlet adına kullanımını kendisine bağlayarak, imparatoru ekonomi ve ödemeler konusunda devletteki tek söz sahibi makam konumuna yükseltmişti. Roma'nın kendisi senatosuyla başta olmak üzere, eyaletlerde sikke basımını sürdüren kent,

yerleşim veya halk topluluğu ise bastırdıkları sikkelerle, hiç kuşkusuz basım miktarları ve tasarımları merkezi hükümetin (eyaletlerde valiler aracılığıyla) çok sıkı iznine ve kontrolüne tabi olmak kaydıyla, piyasanın yerel ekonomi içerisinde ihtiyaç duyduğu bozuk para ihtiyacını karşılamaktaydı. Bu paraların kullanım alanları onları bastıran toplulukların idari alanlarıyla sınırlıydı. Roma senatosunun bastırdıkları dışında hiçbirisi bu belirlenmiş dolaşım alanları dışında geçerli değildi. Hatta yabancı paranın (yani komşu kentlerin paralarının) yerel paraya veya yerel paranın imparatorluk gümüş denarius'larına dönüşümü sadece şehir meclisine bağlı bankerler, yani agoradaki resmi “trapetza” tarafından yapılabilen bir işlemdi ve şehir, halkını ve şehre ticaret için gelen yabancıları bu işlemle sırasında kendisine belli bir yüzdeye pay alarak vergilendiriyordu.

Yerel sikkelerin basımlarını ilgilendiren mekanizmaların o dönemde tam olarak nasıl işletildiğini bugün bilmiyoruz, ama sikkelerin kendileri incelendiğinde bazı ipuçlarına erişmek mümkündür. Örneğin birbirine yakın coğrafi alanlarda üretilmiş farklı şehirlere ait çağdaş yerel sikkelerin bazen aynı ön yüz kalıpları kullanılarak basılmış olması, bunların aslında

paraların bizzat üzerlerinde yazan şehirlerde değil, merkezi noktalara (muhtemelen eyalet başkentlerine) kurulmuş merkezi darphanelerde bu şehirler adına basıldığını işaret eder. Muhtemelen, her sene eyaletlere belli bir kota kadar sikke basma hakkı merkezi hükümet tarafından tahsis edilmekteydi ve bu kotanın nasıl kullanılacağı da eyalet valisinin kararına bağlı olmalıydı. Ancak bu şekilde basılan sikke adedi kontrol altında tutulabilirdi.

Bilindiği gibi Grek dünyası ortak dil, din, kültür veya diğer nedenler üzerine şekillenene veya mutlak güce sahip idareciler tarafından zorlanarak şekillendirilen bir "millet" kavramı altında birleşmemiş, birbirinden bağımsız şehir devletlerinden oluşmaktaydı. Bugün, kendilerine verdikleri isimle "polis" olarak adlandırdığımız bu birbirlerinden bağımsız şehirlerin çok büyük bir kısmı, arkaik çağdan başlayarak kendi adlarına sikke basımına başlamış, dolayısıyla da Ege Denizi'nin her iki kıyısında sikke basımının kendisi, Grekler tarafından "devletin bağımsızlığını" bir simgesi olarak algılanmaya başlanmıştı. Bu nedenle Grek dünyası sınırlarında bulunan ve onlarla temas eden kabileler, mutlak idareci yönetimdeki krallıklar ve ulus devletler, Grek kökeninden gelmeseler de, ticari nedenlerden çok, var olan politik oluşumun yeni şehrin, kralın, devletin bağımsız varlığının bir "testimonia"sı olarak para basımına başlamıştı. Bazı paraların basımı ekonomik amaçlardan çok bu politik amaçlı testimonia'lara hizmet etmektedir.

Doğu Akdeniz ve Asya içlerine uzanan eski Pers İmparatorluğu topraklarında Makedonia Kralı III. Aleksandros (Büyük İskender) ve sonrasında Hellenistik krallıklar şekillenirken, siyasi nedenlerle, ayrık bir durum olmadıkça, Grek şehir devletlerinin, kraliyet egemenlik ve nüfus alanı içerisinde kalsalar bile "bağımsızlıklarına" (ve bunun sembolü olan kendi adlarına sikke basımlarına devam etmelerine) saygı duyulmuş veya izin verilmiştir. Krallar kendilerinin yeni kurdukları kentlere bile bazen bu

hakları kısmen veya tamamen tanıyarak, yeni şehir devletlerinin oluşumuna veya en azından sikke basan yerlerin çoğalmasına aracılık etmiştir.

Roma Cumhuriyeti, Doğu Akdeniz'deki Hellenistik krallıklara çeşitli siyasi nedenlerle müdahale ederken veya zaman içinde egemenlik alanını

adında ve metni günümüze kısmen ulaşan bir anlaşma imzalamıştı. Bu anlaşmaya göre Romalılar, müttelik bir devlet olduğu için Termessos'un kendi toprakları üzerinde bağımsızlığını tanıyordu. Bu nedenle Termessos kenti, Roma İmparatorluk Dönemi boyunca bastırıldığı sikkelerinde kullandığı "AYTONOMΩN" yazıtı

bu yöne doğru genişletirken, bu şehir devletleriyle de ayrı ayrı "mütteliklik", "dostluk", "bağlaşıklık" anlaşmaları ve başka anlaşmalar yapmıştı. Birkaç yüzyıl sonra bile, imparatorluk dönemi yerel sikkelerinde bu eski ama hâlâ yürürlükte olan anlaşmalar sık sık vurgulanacaktı. Bu nedenle Augustus imparatorluğunu şekillendirirken, kendisinden önce Roma devleti tarafından yapılan bütün bu anlaşmalara yasal anlamda saygı göstermeyi tercih etmiştir; ama özellikle iç savaş sırasında kendisini destekleyen topluluklara fazladan haklar verirken, kendisine karşı duran toplulukların da bazı haklarını ellerinden almıştır.

Sikke basımı ve sikkenin yani paranın karşı devlet tarafından tanınması bu anlaşmaların bir parçasıdır; sikke basan her yerel yerleşim veya topluluk en başından beri kendi farklı koşullarıyla artık Roma İmparatorluğu adını vereceğimiz bu geniş ekonomik alan içerisinde yer aldığı için, bunlara dair bütün koşulları içeren genellemelerden kaçınmak ve örnekleri özel koşulları içinde incelemek gerekir.

Örneğin Pisidia'daki Termessos Major kenti, Mithridates Savaşları sırasında mütteliklik yaptığı Roma senatosuyla, MÖ 71 yılı civarında *Lex Antonia*

ile şehrin otonomluğunu vurguluyordu ve sikkelerinde Roma imparatorlarının tasvirleri yer almıyordu. Buna karşılık Augustus tarafından özgürlüğü tanınan ve Termessos'a benzer haklara sahip Karia'daki Aphrodisias kenti, hukuken "bağımsız" olmasına rağmen sikkelerinde Roma İmparatorlarının tasvirlerini kullanmıştır; şehrin aslında Asia eyaletindeki diğer kentlerden farklı bir statüye sahip olduğunu sikkelerinden anlamak mümkün değildir.

Bu bağlamda Lykia Bölgesi'ne Roma İmparatorluk Dönemi sikke basımı ve kullanımı açısından baktığımızda Anadolu genelinden farklı ve bu bölgeye özgü farklı bir uygulamayla karşılaşırız. Burada MS 43 yılında, İmparator Claudius döneminde bölgenin bir Roma eyaleti yapılmasıyla yerel sikke basımı sona ermiştir. Bundan sonra bölgedeki yirmi adet kent sadece bir kez, İmparator III. Gordianus döneminde sikke bastırmıştır. Yani bütün Anadolu'da yerel sikke basan kent sayısı özellikle MS 2. yüzyılda yoğunlaşarak gittikçe artarken, Lykia kentlerinde basım sona erer. Sikke basımının niye sona erdiği, ardından iki sene gibi kısa bir süre sonra neden burada yeniden sikke basıldığı ancak bölge tarihinin ayrıntılarına bakıldığında tahmin edilebilir.

21.89 g;
III. Gordianus,
Patara; ön
yüzde İmp. III.
Gordianus'un
büstü, arka
yüzde mitolojik
kahraman
Bellerophon'un,
Lykia'da,
arslan başlı,
keçi gövdeli ve
yılan kuyruklu
ve ağzından
ateş püskürten
yaratık
Khlemaira ile
olan mücadelesini.
Tip. von Aulock,
Lykiens, no
242-243.

Fotoğraf: CNG Inc.,
Trison XI Auc., lot
496, 2008.

Etnik köken olarak Anadolu'nun yerli halklarından olan Lykialılar, Greklerin tersine MÖ 5. yüzyıldan itibaren ortak dini ve etnik temeller üzerine bir "ulus-devlet" oluşturmaya başlamışlardı. MÖ 380'lerde Zemuri (Limyra) dinastisi Perikle, bu millî birliği sağlayarak bütün Lykia'yı kapsayan bir devlet oluşturmuştu, ama ülkesinin Karia satrapı Mausollos tarafından işgal edilmesiyle bu süreç sona erdi. MÖ 190 yılında Magnesia Savaşı'nda Roma ve müttfiklerine karşı Seleukos saflarında savaşan Lykialılar, MÖ 188'de imzalanan Apameia Barış Anlaşması ile cezalandırılmış, Lykia'nın egemenliğini Rhodosa Cumhuriyeti'ne verilmişti. Bu dönemde tekrar bir araya gelen Lykialılar, Rhodos yönetimine isyan ettiler ve bağımsızlıkları MÖ 167'de Roma Senatosu tarafından da tanındı. Lykialılar bu süreçte Lykia Federasyonu veya Lykia Birliği olarak adlandırılmıştı, ikinci ulus-devletlerini inşaaya girişti. Bu dönem yazıtlarında Lykialı bireyler kendilerini, Greklerden farklı olarak, etnik halk isimleriyle, yani "x, Lykialı, falanca Kenti" şeklinde tanıttı. Halbuki tarih yazımı, edebiyat veya yazıtlardan gördüğümüz kadariyla hiçbir Grek bu şekilde etnik kökenini belirtmez, onun yerine doğrudan vatandaş olduğu Kentin adını verirdi; yani bu verilerde kişi "Atinalı bir Grek" değil, sadece "Atinalı" idi.

Lykia Birliği sikkeleri de ilk başta benzer şekilde "Lykialıların, falanca Kenti" şeklinde ibarelerle basılmış, daha sonra şehir isimleri büyük ölçüde terk edilerek, bölgenin doğu ve batısındaki iki idari bölümü işaret eden bölgenin iki büyük dağı sırasının adına dönüşmüştü. Süreç muhteme-

len bütün Lykia için şehir isimlerinin kullanılmadığı tek tip bir para üretimine doğru ilerlerken, bölgenin Romalılar tarafından işgal edilmesiyle bu sikkeler İmparator Claudius'un gönderdiği vali tarafından bütün Lykia adına basıldı.¹

Patara'da bulunan ve Lykia'ya Claudius'un gönderdiği ilk vali tarafından yaptırılan yolları sıralayan yazıtın girişinde diplomatik bir dille, "Lykialıların ayaklanmalarından, kanunsuzluktan ve eşkıyalıktan Claudius'un tanrısal müdahalesiyle kurtarıldığı" yazılıdır. Bunu, detaylarını bilmediğimiz birkaç nedenle, Romalılar tarafından Lykialıların cezalandırılarak hürriyetlerinin ellerinden alındığı şeklinde yorumlayabiliriz. Roma'nın doğu eyaletlerinden halk toplulukları ve şehir devletleri için hürriyet tanımının bir parçası gibi algılanan sikke basım hakkının ellerinden alınarak Lykia Bölgesi'nde sikke basımının sona ermesi belki de böyle bir cezanın bir parçasıydı. Diğer yandan Lykia'nın zaten önce-sinde tek tip bir paraya doğru giden gelişimi, bu bölgede para basımına bakışın diğer yerlerden farklı olduğuna, belki de bölgesel alğının para ile şehir/devlet hürriyeti arasında bir bağ içermediğine işaret ediyor olabilir.

Lykia Bölgesi'nde para basımı sona erdikten sonra burası Anadolu'da benzeri olmayan özel bir para bölgesine dönüştürülmüştü. Bundan böyle Lykia'da kullanılan paranın tamamı Roma Darphanesi'nde basılarak sevk edilecekti; halbuki Anadolu'nun geri kalanında, en azından düşük değerli birimler yerel bölge darphaneleri tarafından basılmaktaydı.

Lykia'daki bu farklı uygulama bölgenin deniz ticaretindeki ve özellikle Roma'nın can damarı olan Roma Kentine Mısır'dan tahılın taşınmasındaki konumuyla ilişkili olabilir. Lykia ve Karia'nın güneyi, Ege Denizi'nin sert kuzey-güney rüzgârlarına açılmadan önce son güvenli limanları barındırmaktadır. Mısır'dan başlayan deniz yolunda kıyıları izleyen veya iyi havalarda doğrudan Kıbrıs'a ve oradan Anadolu'ya geçebilen gemiler ciddi bir fırtına çıkmadığı sürece, dokuz ay boyunca Lykia kıyılarına dek güvenle ulaşabiliyordu. Mısır'dan gelen tahıl Lykia'da, Andriake ve Patara'da inşa edilen granaryum'lara, yani tahıl silolarına boşaltılıyordu.

İtalya'dan gelen ve muhtemelen daha büyük tonajlı ve açık denize müsait sağlamlıkta gemiler ise Lykia'dan tahılı yükleyerek Roma'nın limanı Ostia'ya ulaştırıyordu. Ama bu yolculuklar, açık denize güvenli yolculuğun mümkün olduğu altı aylık bir sürece sıkıştırılmak zorundaydı. Bu nedenle Lykia limanları ve buralar-daki tahıl depoları bir yanda Mısır'la, diğer yanda İtalya'yla doğrudan bağlantılı iki önemli ticaret hattının tam da birleşme noktasını oluşturuyordu. En azından batı hattında Ostia'dan gelen gemilerin ve gemicilerin Lykia'daki günlük masrafları için ortak bir paranın kullanılması bu ticaret hattının işletilmesinde kolaylık yaratabilirdi. Diğer yandan sonraki yıllarda Lykia-Pamphylia tek bir eyalete dönüştürüldüğünde, Pamphylia kentleri için adlarına sikke bastırılırken, aynı eyaletin diğer parçasını oluşturan Lykia kentlerinde farklı bir para kullanımı olması oldukça ilginç bir tezat yaratmaktadır.

Lykialılar sadece bir kez daha, İmparator III. Gordianus döneminde şehirleri adına sikke bastırmıştı. Niye bastırdıkları sorusu pek çok araştırmacı tarafından ele alınmış ve bu konuya dair üretilen teoriler, bu sikkeleri toplu halde bir kitapta inceleyen Hans von Aulock tarafından bir araya toparlanmış ve tartışılmıştır.² Bu teorilerin hiçbirisi, bu konuya özellikle değinen yeni bir yazıt veya yeni bir papirüs metin bulunmadan

19.24 gr;
III. Gordianus,
Myra: ön
yüzde İmp. III.
Gordianus'un
büstü, arka
yüzde Myra'daki
kehanet merkezi
Apollo Surios'un
(?) kült heykeli.
Tip, von Aulock,
Lykiens, no. 169.
(Bu sikke üpini
daha önce bir
başka yayında
Myra'daki ünlü
balık kehanet
merkezi Apollo
Surios ile
ilişkilendirmiş-
tim; bkz. Ahmet
Tolga Tek,
"Arykanda
Kazılarında
Bulunan Bir
Myra Sikkesi",
Günışığında
Anadolu: Cevdet
Bayburtluoğlu
İçin Yazılar,
İstanbul, 2001,
s. 238-243.
Aradan geçen
yıllara rağmen,
hâlâ Myra
kentine ait
bilinen tek
Apollon'lu sikke
tipi bu olduğuna
göre, bu kanım
sürmekte dir.)

Fotoğraf: CNG Inc.,
Auc. 88, lot 915, 2011.

bugün net bir şekilde ispatlanamaz, ama içlerinde bir teori, bölgede uzun yıllar çalıştıktan sonra bana da oldukça mantıklı geldi; bu nedenle de Arykanda kazılarında elde ettiğimiz istatistiksel verilerle, bunu savunan bir makale kaleme aldım.⁵ Bu teori, Lykia'da MS 240 yılında bir deprem olmasını ve imparatorun merkezden para yardımı gönderirken, diğer yandan da şehirler adına sikke basımına izin vermesini, böylece deprem zararını karşılamak ve yapıları onarmak için harcanacak paranın bir kısmının yerel imkânlarla temin edilmesini içermektedir.

Lykia Bölgesi kayda geçmiş çok sayıda depremi içeren bir geçmişe sahiptir. Roma İmparatorluk çağında Patara Tiyatrosu ve Kıbrya yazıtlarına göre MS 13-37 arasında bir deprem; Plinius'a göre kırk gün boyunca artçılarıyla devam eden bir başka deprem (belki de MS 60 yılında olan); MS 141 yılında neredeyse bütün Lykia şehirlerini tahrip eden bir büyük deprem –ki imparatorun kendisi ve yerel zenginler bu depremde hasar gören yapıları onartmıştır– ve MS 529/530'da Myra kentine hasar veren bir başkası, özellikle anılmalıdır.⁶ Bunlar dışında yakındaki başka bölgeler için kayda geçmiş diğer depremler de muhtemelen Lykia'yı etkilemiştir.

Komşu Karia'daki Aphrodisias'tan bulunan bir yazıtta İmparator III. Gordianus Aphrodisias ve Laodikeia halklarını kendilerine ilettiği bir soruna cevap vermektedir. Burada "kötü talihin kurbanlarından" ve "ihtiyacı olanlara evler inşa edilmesinden" bahsedilmektedir. Bu tarih, büyük ihtimalle civarda (belki de

komşu eyalette) gerçekleşen bir depremi veya başka bir önemli felaketi kastetmekte ve sonrasında yapılan yardımları anmaktadır. Bu dönemi anlatan *Historia Augusta*, İmparator III. Gordianus döneminde gerçekleşen bir depremden bahseder ama bir lokasyon belirtmez.

Lykia kenti Arykanda'da pek çok tarihsel depremin fiziksel kalıntıları, kentikazan Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu hocamız tarafından gözlemlenmiştir ve kendisinin yayınlarında bunlara değinmiştir. Sikke buluntularına özellikle dikkat edildiğinde ise İmparator III. Gordianus döneminde, diğer dönemlere göre çok ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Bu sikkelerin neredeyse yarısı Roma'dan gönderilen örneklerken, diğer yarısı da Lykia kentleri adına bu yakınlarda basılmış yerel sikkelerden oluşur. Bu bağlamda deprem veya benzeri bir felaket sonucunda, dışarıdan buraya para/sikke gönderilmesinden ve yerel sikke basımına izin verilmesinden bahsedebiliriz. Dışarıdan para gelişini aynı oranda sonraki imparator I. Philippus zamanında da sürse de, yerel sikke basımı sona ermiştir. Belki de

I. Philippus öldürttüğü ve yerine geçtiği İmparator III. Gordianus'un bazı kararlarını değiştirdikler, Lykialıların sikke basma hakkı daellerinden tekrar alınmıştır.

Lykia kentleri adına İmparator III. Gordianus zamanında basılan yerel sikkeler, arka yüz tipleriyle, bölgenin yerel kültürleri hakkında bizlere çok zengin mitolojik ve ikonografik veriler sağlar. Sikkeler yirmi kent adına basılmıştır, ama ön yüzlerinde ortak kalıpların kullanılmış olması, aslında hepsinin bir veya iki merkezi darghanede basıldığına işaret eder. Muhtemelen her kent, sikkeleri üzerinde yer almasını istedikleri tasarımlarını bu merkezi darghanelerdeki kalıpları yontan sanatçılara ulaştırıyordu. Dolayısıyla her kentin MS 3. yüzyıldaki testimonia'ları bu sikkeler üzerinde görülebilir.

Lykia Bölgesi, günümüze ulaşan arkeolojik zengin mirasının yanı sıra oldukça ilginç sikke tarihçesiyle de bizleri etkilemeye devam edecektir.

27.80s: Tranquillina (III. Gordianus'un karısı) Podalia. Ön yüzde Tranquillina'nın büstü, arka yüzde tanrı Ares (veya yerel bir kahraman/ kttisi). Tip, von Aulock. Lykiens, no. 286.

Fotograf: CNG Auc 88 lot 016, 2011.

AHMET TOLGA TEK
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1. Die Cassius. *Historiae Romanae-Roman History*, c. 6. Kitap 51-55. İngilizce çev. Earnest Cary ve Herbert B. Foster. Loeb Classical Library, no 83 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1917).
2. Lykia'nın eyalet yapılmasıyla bölge geneli için Claudius adına kısa bir süre (belki bir veya iki yıl) bir serisi (RPC I, no. 3334-9) sikke basılmış, sonra basım sona ermiştir. Üzerlerinde Grekçe lejant ile Lykia'nın kutsalını ve arka yüzü tip olarak bulunan bir grup gümsü drahmi Lykia'ya atfedilmektedir, ama bunlar Roma Darghanesi'nde basılmıştır. İlk grubu, İmparator Domitianus dönemi sonunda, MS 95 yılında (RPC II, no. 1504-1505), ikinci grubu İmparator Nerva adına MS 97 yılında (RPC III, no. 2673-2675), üçüncü grubu ise İmparator Traianus adına MS 99 yılında (RPC III, no.

3. 2676-2677) basılmıştır. Ancak bu sikkeler özel olarak Lykia'ya dolaşımı giriyse bile, henüz Lykia buluntusu olan hiçbir örnek bilmiyorum. Her halükarda oldukça nadirdirler ve basımları, genel imparatorluk gümsü sikke darpları açısından çok ufak bir rol oynamıştır. Bronz sikkeler için ise, Claudius dönemi Lykia eyalet sikkeleri üzerine vurulmuş bir grup kontürmark ve Myra kentine ait bir otonom sikke tipinin İmparator Nero döneminde Lykialıların kısa bir süre hâkimliği sonrasıyla ilişkilendirilebileceğini düşünürüm. Önce bir başka yayında önerdiğim Ahmet Tolga Tek, "Helikentik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemlerinde Lykia'ya Basılan Otonom Şehir Sikkeleri", III. Uluslararası Lykia Sempozyumu, Sempozyum Bildirileri Cilt II (Antalya: AKMED, 2006), s. 772. Lykia Birliği sikkeleri için bkz. Hyla A. Trovelli,

4. The Coinage of Lycian League (New York: American Numismatic Society, 1982).
5. Hans von Aulock. Die Münzprägung des Gordian III und der Tranquillina in Lykien (Tübingen, 1974).
6. Ahmet Tolga Tek, "The Coins of Gordianus III Found at Arykanda. Evidence for an Earthquake Relief Fund in Lycia?". XIII Congreso Internacional de Numismática, Madrid 2003. Proceedings Vol. 1 (Madrid: 2005), s. 947-957.
7. Antalya ve çevresindeki tarih depremlerinin bir listesi için bkz. Terrance Michael P. Duggan, "A Short Account of Recorded Calamities (earthquakes and plagues) in Antalya Province and Adjacent and Related Areas Over the Past 2300 Years-an incomplete List, Comments and Observations", *Adalya VII* (2004): 123-170.

25. YILI GERİDE BIRAKIRKEN TARİH VAKFI

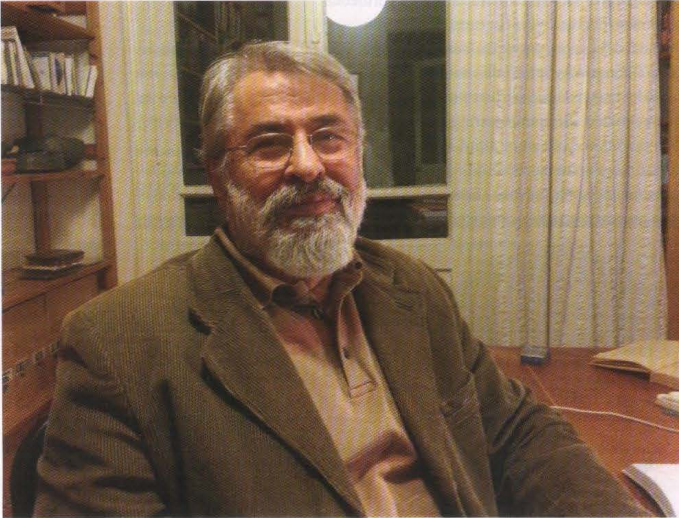
SÖYLEŞİ: NİHAL BOZTEKİN

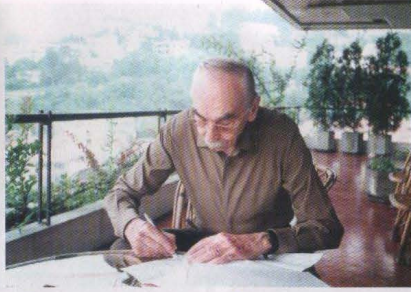
1991 yazında on iki kişilik Girişim Kurulu'nun çabaları ve 246 kurucu üyenin desteğiyle hayatına başlayan Tarih Vakfı, kurulduğu günden itibaren arşivcilik, yerel tarih, sözlü tarih, kent tarihi, kurum tarihi, müzecilik gibi alanlarda öğretici adımlar attı; sivil toplum kuruluşlarının deneyim paylaştığı, tarih meraklılarıyla tarihçilerin bir araya geldiği bir platform işlevi gördü. Toplumsal Tarih de yeni bir çeyrek asırda hem bellek tazelemek, hem geleceği görmeyi denemek için bu sayıdan itibaren bir söyleşi dizisi başlatıyor. Dizinin ilk söyleşisinde, kuruluşuna öncülük ettiği Tarih Vakfı'na uzun yıllar emek harcayan Orhan Silier'le, geride kalan yirmi beş yılda yaşananlar ve önümüzdeki döneme dair öngörülerini üzerine konuştuk.

Dilerseniz öncelikle Tarih Vakfı'nın kuruluş öyküsünü dinleyelim sizden. Kuruluş belgelerini incelediğinizde, temel vurgunun 1980 sonrası Türkiye'sinde mevcut belleğin yitirilmesi tehlikesine karşı bir önlem geliştirme ihtiyacına yapıldığını gördüm. İlk adımlar hangi ihtiyaçlarla, nasıl atıldı?

Tarih Vakfı'nın kuruluş sürecinin ilk aşamasında en öncelikli aranış, 12 Eylül sonrasında Türkiye'de kişilere, sendikalara, baskı altındaki sol dernek ve partilere ait özel arşivlerin talan edildiğinin görülmesi ve bunları koruma hizmetini yerine getirebilecek bir kurumun Türkiye'de var edilmesi çabası oldu. Bunun için 1981 ile 1986 arasında uzunca bir süre

projeler yazıp, kimi uluslararası tarih kongrelerinde söz alıp Türkiye'deki durumu aktarmaya, Avrupa'dan destek bulmaya çabaladım. Söz konusu malzemenin –bazıları doğrudan korku içindeki sahipleri tarafından yakılıp yok edilmek suretiyle– nasıldan elden çıktığını anlatıp, bunları yurtdışında geçici koruma altına alacak bir merkezin kurulması için kurumsal yardım sağlamaya uğraştım. Sonunda Amsterdam'daki Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü kendi bünyesinde bir Türkiye bölümünün kurulması önerimi kabul etti ve 1987 yılından başlayarak arşivcilik, kütüphanecilik, yayın ve sergileriyle önemli bir faaliyet gerçekleştirdi. Ama bu deneyimle gördük ki, bu tür kuruluşlar bu arşivlerin korunmasıyla yetinmeyip söz konusu belgelerin mülkiyetine sahip olmaya yönelebiliyorlar; çalışmaların yönetimi güvenilmez kişilerin etkisine girebiliyor. Benim Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nde ilgili bölümü kurup sonra bölüm başkanlığından istifa etmemin ana sebebi de bu oldu. Türkiye'ye ait bir kültürel varlık olan bu malzemenin kalıcı bir biçimde Türkiye dışına götürülmesinden kaçınmak için bu sefer kimi Türkiyeli bilim insanları yan

Tarih Vakfı farklı kesimlerden aydınların girişimiyle kuruldu. Betül Mardin, Mehmet Ali Aybar, Bülent Tanör ve Aziz Nesin (saat yönünde) Vakıf senedine imza atanlar arasındaydı.

yana geldik. 1989'da yine Amsterdam merkezli, Avrupa'da bulunan ve Türkiye'de yaşayan bazı bilim insanlarının ortak girişimiyle Türkiye Sosyal Tarih Araştırmalarını Destekleme Vakfı adında bir vakıf kurduk.

1980'li yıllarda, ben 1970'li yıllardaki TIP yöneticiliğiyle ilgili dava nedeniyle Türkiye'ye dönemiyordum. 1989-1990'da ülkenin politik koşullarının hızlı bir biçimde değişmesi bu tür bir çalışmayı Türkiye'de yapabileceğimizi ortaya çıkardı. Böylece, Eylül 1990'da hakkımdaki davanın mürur-u zamana uğramasından birkaç gün sonra Türkiye'ye döndüm ve sonraki iki-üç ayda, bu sürecin kısaca özetlediğim ilk aşamasında bağlantıya geçtiğimiz kişilerle birlikte, Vakfı kurmak üzere -resmî kuruluşun hemen öncesinde kaybettiğimiz Tarık Zafer Tunaya'nın da içinde olduğu—on iki kişilik bir Girişim Kurulu oluşturduk. Bu aşamada, alışılmış politik-diplomatik-askeri tarihçilikle sınırlı olmayan, ekonomik-toplumsal yapı ve ilişkileri odağına alan, uluslararası standartlarda, bilimsel bir tarihçilik ihtiyacı ana vurgumuz oldu. Koordinatörlüğünü yaptığım Girişim Kurulu tarihçiler, sosyal bilimciler, kütüphaneciler-arşivciler, işadamları

ve profesyonel yöneticilerden oluşan yaklaşık 450 kişilik "Kuruculuk Önerilecek Kişiler" listesini hazırladı. Önerdiğimiz insanlardan 264'ünün bu teklifi kabul etmesiyle de 1991 yazında Tarih Vakfı'nın kuruluşu gerçekleşti.

Vakıf kurulduktan sonra birçok alanda çalışmalar yaptı, hatta bazı yeni alanlar açtı. Sizce Tarih Vakfı'nın ana amacı, temel işlevi ne idi?

Önemini bugün de koruyan bu soruya kişisel, öznel bir cevap vermek yerine, Tarih Vakfı'nın kendi amacını, ilkelerini, çalışma alanlarını nasıl tanımladığına ilişkin bir belgeye başvurarak cevap vermek isterim.

Her ne kadar Vakfın kuruluşu için 1990'ın başında başlayıp 1991'de sonuçlandırılan Vakıf senedinde tanımlanmış bir amaç maddesi var idiye de, amaç, âdet olduğu üzere, bir resmi zorunluluğu yerine getirme anlamında çok dar kapsamda tanımlanmıştı ve bu ilk tanım, hangi alanlarda faaliyet göstermek istendiğine dair bir listeden ibaretti. Hepimiz biraz bunun farkındaydık ve yıllar boyunca çeşitli tanım broşürü,

yazı, rapor, karar ve açıklamalarda daha ayrıntılı ve bütünsel tanımlar yapmak ihtiyacını duyduk. Nihayet, sekiz sene sonra Vakfın Dördüncü Genel Kurulu vesilesiyle Vakıf senedinde bir dizi köklü değişiklik yapmak istedik. Bir yandan Vakfın adını "Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı"ndan kısaltılarak "Tarih Vakfı"na dönüştürürken, öte yandan aradaki dönemin bıraktığı deneyimle, Vakıf senedinin birçok maddesini ihtiyaçlara göre değiştirme kararını aldık. Böylece "Tarih Vakfı İşlev, Amaç ve İlkeler Belgesi" adlı bir belge ortaya çıktı ve bu belge Nisan 2000'de, Dördüncü Genel Kurul'da onaylandı. Yazımında epey emeğimin olduğu bu belgeyi genel kurulda onaylanmış bir metin olduğu için, Tarih Vakfı'nın ne yapması gerektiği, neyi amaçladığı konusunda şu an elimizde olan en önemli kılavuz metin olarak algılıyorum. Orada Vakfın Türkiye toplumuyla ve tarihçilikle kendi arasındaki ilişkiyi nasıl kurduğunun, ne tür bir tarihçiliği amaçladığının, bu tarihçiliği hangi kanallarla yapabileceğinin derli toplu bir tanımı vardır.

Daha sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü aracılığıyla tüzük değişikliklerinin

17-18 Aralık 1992'de düzenlenen "Osman Hamdi Bey ve Dönemi" sempozyumu ilgiyle izlenmişti (üstte).

Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumları dizisi toplam on sekiz sempozyumda STK temsilcilerini bir araya getirdi (altta).

hukuki süreci başladı. Ne var ki, bugünkü kadar güçlü olmasa da o dönemde de var olan antidemokratik işleyişin bir parçası olarak Vakıf se-

nedinin diğer maddelerine ait değişikliklerin çoğu kabul edildiği halde, Genel Müdürlük ve görevi aslında biçimsel bir denetim olan ilgili mahkeme, amaç ve işlev maddesinde yapılan değişikliği kabul etmedi. Böylece 2000'de başlamış, Vakfın 2002'deki Beşinci Genel Kurulu'nun da onayını almış olan bir sürecin sonunda, 2007'de bir asliye hukuk mahkemesi kararı ile, ilgili madde eski halinde kaldı; o tarihteki Vakıf yönetimi konuyu bir üst mahkemeye götürmediği için de karar kesinleşti. Bu arada 2006 sonrasında web sitesinde eski belgelere ulaşılmasını olanaksız kı-

lan bir değişiklik yapıldığı için İşlev, Amaç ve İlkeler Belgesi de unutulmaya terk edildi.

Bunu hatırlatmak ve bu metnin titizlikle yeniden okunmasını önermekle vurgulamak istediğim şudur: Tarih Vakfı bir tarihçiler derneği olarak, mesleki, teknik bir işlevi yerine getirmek için kurulmadı. Tarih çalışmalarının toplumsal-politik işlevini ve bir kültür hakkı olarak kendi tarihini bilmenin önemini akılda tutan, dolayısıyla tarihçiliğe ve tarihi mirasa sahip çıkma hakkının bireyler ve Türkiye toplumu için önemini kavramış bir kurucu irade Tarih Vakfı'nı var etti. Tarih Vakfı, sonraki yıllarda da demokratik mücadele ile çok yakından ilişkili olan bu işlevi, Türkiye'de tarih bilincini geliştirmek ve yaygınlaştırmak diye özetlenen temel işlevi hep önüne koydu. Girişim Kurulu'nun, Kurucular Kurulu'nun oluşumunda, daha sonra yeni aldığı üyelerin seçiminde, yönetim kurulu yapılarının belirlenmesinde, yalnız tarihçiler değil sosyal bilimciler, fen bilimciler, işadamları, bürokratlar, sanatçılar gibi geniş bir çevrenin ortak kuruluşu olunması amaçlandı. Dolayısıyla, sanyorum dünden geleceğe giden

Tarih Vakfı İşlev, Amaç, İlkeler Belgesi

İşlev ve Amaçları

Tarih Vakfı, Türkiye'de tarih bilincini geliştirip yaygınlaştırmayı amaçlayan ve kamu yararı için çalışan bir sivil toplum kuruluşudur. Tarih Vakfı, ülkemiz insanlarının tarihe bakışlarına yeni bir içerik, zenginlik kazandırmayı ve tarihi mirasın korunmasını köklü bir duyarlılıkla, geniş toplum kesimlerinin katılımıyla gerçekleştirmeyi amaçlar. Tarih Vakfı; tarihselliğin bireysel ve toplumsal bilincin en önemli öğelerinden biri olduğu gerçeğinden hareketle, ülkemiz insanlarının kendi tarihleriyle en doğrudan, en geniş kapsamlı ve araçsallıktan ölabildiğince uzak, yaşamlarına anlam katacak bir ilişki kurmalarına yardımcı olmaya, tarihi bir üretim alanı olarak sivil topluma mal etmeye çalışır.

Tarih Vakfı, çeşitli meslek ve çevrelerden, tarihsel sürekliliği, birikimi ve değişimi yaşamlarını etkileyen temel bir boyut olarak kavrayan, gerçekleştirilmesine katılıkları bir üretimle bu boyutu daha bilinci bir biçimde yaşamak, zamanın akışının derinden farkında olmak isteyen kişilerin

kurdıkları ve çevresinde yer aldıkları bir yurttas girişimidir.

Çalışma İlkeleri

Tarih Vakfı, çalışmalarını yürütürken, bilimselliği, dinsel, etnik, kültürel, cinsel ayrımcılıktan ve her türlü onaygıdan, şovenizmden uzak durmayı, farklı ülkelerden insanlar arasında karşılıklı anlayış ve dostluğu temel alan bir yaklaşımı titizlikle gözetir.

Tarih Vakfı, tarih bilincini, günün algılanmasını, geçmişin yorumunu ve geleceğin beklentilerini içerecek biçimde olarak tanımlar ve tarih bilincinin yaygınlaşp derinleşmesini toplumların problemlerine çözüm üretme kapasitelerini artırmanın önemli bir bileşeni olarak değerlendirir. Tarih Vakfı, tarih çalışmalarının böyle bir yaklaşımla yürütülmesinin Türkiye'de katılımcı demokrasinin gelişmesine önemli bir katkıda bulunabileceği ve ülkemiz yurttaşları arasında çağdaş ve güçlü bir dayanışmayı olanaklı kılacağı görülmüştür.

Tarih Vakfı, "oteki"leştirici olmayan ve bilimsel bir tarih anlayışının, Türkiye'nin

küreselleşen bir dünyada ve Avrupa Birliği ile bütünleşmesinde, eşit, saygın ve onurlu bir yer alması bakımından çok köklü bir etki yapacağı, özellikle dinsel, etnik, kültürel çatışmalarını kasıp kavurduğu içinde bulunduğumuz bölgede, barışı güçlendirici bir rol oynayacağı kanısındadır.

Çalışma Alanları

Tarih Vakfı, bu toplumsal işlev ve amaçlarını, her türlü araştırma, eğitim ve kütüphanecilik-arşivcilik etkinliği ile basılı yayın, elektronik yayın, belgesel film, radyo ve televizyon programları, tarih alanında sanat ve edebiyat ürünleri üretimi, müzeçilik-sergiler, bilimsel toplantı örgütleyiciliği, kültür turizmi ve benzeri çalışmalar yaparak, yaptırarak, ya da yapılımasını destekleyerek gerçekleştirir. Vakıf işlevlerini yerine getirmek üzere yarışmalar, örgütler, burslar ve ödülleri verir ve ya verilmesini sağlar, çeşitli kanallarla kamuoyunun daha iyi bilgilendirilmesini eleştirir ve önerilerini ortaya koymasını olanaklı kılarak kampanyalar düzenler, düzenletir ya da bunları özendirir.

bir önemli izlek olarak, gelecek için de bu seçimi gözetmekte büyük yarar var. İlk planda sanılabileceğinin tersine, aslında bu, Tarih Vakfı'na daha büyük bir toplumsal taban, daha büyük bir sahiplenme potansiyeli veren bir işlev tanımdır. Bir grup tarihçinin meslek derneği olarak varlık göstermek hayli sınırlı bir varlık ve toplumsal destek şansına sahipken, en geniş insan zenginliği ile Türkiye toplumunun kendi tarihi üzerine her türlü ayrımcılıktan uzak, bu tarihi bilme ve araştırma hakkını içeren çalışmalar yapmak, özellikle tarih alanında demokrasi ve bilimi savunmak, devlet tekelini kırmak yaklaşımı çok daha büyük bir yaşam gücünü temsil etmektedir.

İşlev ve amaçlara dair bu anlatıklarınızın ardından belki Tarih Vakfı'nın var oluşundan itibaren karşılaştığı zorlukları, ama öte yandan da sahip olduğu avantajları hatırlatmakta fayda olabilir...

Bugün artık 26. yılına girerken, Tarih Vakfı, benzeri birçok kuruluş gibi, bir yanıyla kuruluş koşullarına benzer, ancak politik ortam dolayısıyla elbette çok daha artmış zorluklar altında iken, yapısal sorunlarımız çok daha büyük vurgularla, birike-rek gündeme geliyor. Biz herhangi bir büyük sermaye grubuna, zengin kişiye, devlete dayanmaksızın; üyelerinin emeklerini değerlendirerek belli bir üretim yapıp, bununla hem ayakta kalma, hem geniş kesimlere ulaşma şansının tarih alanında da var olduğu inancıyla Tarih Vakfı'nı kurduk. Bu, doğal olarak, klasik ve vakıf kurmayı esas olarak bir varlıklı sosyal sınıfların veya devlet destekli çevrelerin tekeline veren yaklaşımdan farklı bir vakıf kurma süreciydi ve bunun sonuçlarıyla her bir aşamada, daha ilk yıllardan itibaren büyük zorluklar olarak karşılaştık. Öte yandan, bu kuruluş yapısı, İlhan Tekeli arkadaşımızın deyimıyla 'ayakta kalmak için bisiklet pedallarına sürekli basma zorunluluğu ve aynı zamanda üretkenliği' ve bağımsızlık avantajı olarak hep gündemimizi, çalışmamızı belirledi.

Tarih Vakfı uzunca bir dönem, özellikle ilk on yıl boyunca hep başarıya, hem de çok büyük çaplı başarılarla alışık ve çevresinden sürekli olarak başarılarının övgüsünü alan, kendi içinde de hep başarılarıyla sevinme ve boyuna büyüme şansına sahip bir kurum olarak var oldu. Gerçi 1994 ekonomik krizi Vakfı sarsan önemli sonuçlar getirmişti; onu aşım aşamayaacağımızı tartıştık, seçenekler oluşturduk ve sonunda krizden birkaç kat güçlenerek çıktık; Vakıf, üre-

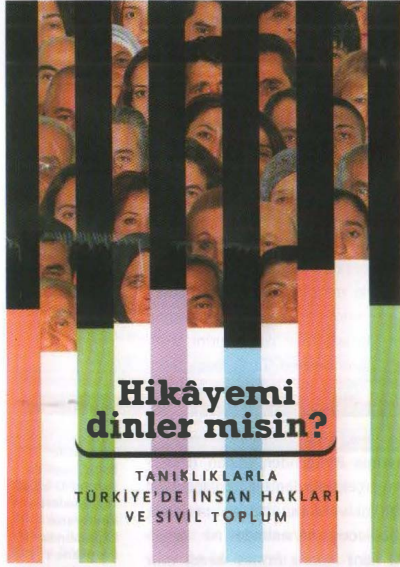
timi, etkinliği, saygınlığı hızla artan bir entelektüel merkez oldu.

Kapsamı ve derinliği çok daha büyük bir tehdit olarak karşımıza çıkan 2000-2001 ekonomik krizinin en önemli sonuçlarından biri, Vakfın ve benzer diğer kültür kuruluşlarının artık neredeyse hiçbir önemli banka ya da şirketin mali ya da aynı desteğini alamaz duruma gelmesi oldu. O döneme kadar çeşitli kültür ve sosyal sorumluluk projeleriyle sivil toplum kuruluşlarını destekleyen birçok banka ve özel-resmî kuruluş krizde ya battı, ya geriye çekilmek durumunda kaldı. Geri kalanlar ise, krizin ardından, bu alanın kendi tanıtım ve imajları için sağlayabileceği verimliliğini görerek, doğrudan kendi yönetimleri altında, kendi bünyelerinde müzeler, kültür merkezleri, sergi salonları, kurmaya yöneldiler ve STK'lara olan desteklerini kestiler. Buna rağmen, Tarih Vakfı 2000-2001 krizinde de —ancak artık küçümeye başlayarak— atlatılabildi. Yine de, 2002-2005 döneminde özellikle Avrupa Birliği'nden alınan destekle gerçekleştirilen büyük çaplı tarih eğitimi ve insan hakları projeleri, 2006-2009 döneminde ise Antalya Kent Müzesi Projesi kendi gelir paylarıyla Vakfın öteki birçok çalışmasını da finanse etti. Bu ilk on beş yılda da en iyi örneğini Darphane'de kurmaya giriştiğimiz İstanbul Kent

Prof. Afife Batur, 1996'da Habitat-II İnsan Yerleşimleri Konferansı kapsamında Darphane-i Amire binasında düzenlenen "Dünya Kenti İstanbul" sergisinin açılışında.

Çok önemli bir nokta şudur ki, etkinliklerimizi yalnızca bir entelektüel ve toplumsal hizmet için değil, çeşitli işlere gönüllüler, destekçiler bulmak için değerlendirdik. Çalışmalarımıza katılan her kişiyi bir üretim ağıının parçası kılmak için sistemli bir biçimde çabaladık.

2004 yılında düzenlenen "Hikâyemi Dinler misin? Tanıklıklarla İnsan Hakları ve Sivil Toplum" sergisi 7 ay süreyle 20 ili dolandı. Sergi, son 50-60 yılda Türkiye'de yaşanan insan hakları mücadelesini 32 tanığın anlatımıyla somutlaştırdı.

Müzesi'nin oluşturduğu engellemeler, kısıtlamalar ile çeşitli politik ve adli, idari baskılar hiç eksik olmadı. Bunları aşmamızı yönetim kurulu üyelerinin, çalışanların ve 2006'da sayıları 1500'e kadar yükselen Tarih Dostlarının gösterdiği özveriye, direngenliğe, Vakfı sarmalayan özgüven, yüksek iş disiplini ve verimlilik atmosferine borçluyuz.

Kuşaklar Buluşması toplantılarının konuklarından Robert Anhegger ve Mualla Eyüboğlu Anhegger.

Vakıf sahip olduğu ilişkileri, iletişim kurduğu insanların taleplerini-deneyimlerini kendi faaliyetlerine hangi yollarla yansıttı? Karşılıklı etkileşimin, deneyim alışverişinin ne ölçüde etkisi vardı yapılacak işlerin çerçevesinin çizilmesinde?

Tarih Vakfı'nı kurarken, hızlı bir biçimde bizi ilk kuruluş amaçlarımızı genişletmeye yönelik taleplerle karşılaştık ve bu talepleri yerine getirdik. Örneğin Türkiye'de ilkokuldan başlayarak tarih eğitiminin iyileştirilmesine katkıda bulunulması bütün genel kurullarda en yaygın dile getirilen talepti. Dolayısıyla, tarih ders kitaplarının iyileştirilmesi, tarih öğretmenlerine yardımcı olunması, Avrupa'daki daha iyi tarih eğitim çalışmalarının sonuçlarının kitaplar, dergiler, bültenler olarak öğretmen ve öğrencilere taşınması için birçok çalışma yaptık.

İkinci olarak tarihle büyük sayıda tarih meraklısının, yurttaşın buluşma noktalarının neler olduğuna, hangi ortamlarda bu bağlantının kurulabilmesine dikkat etmeye çabaladık. Sergi ve müzelerin, belgesel filmlerin Tarih Dostu olmaya yakın kalabaklılarla buluşmakta çok önemli olduğunu

kavradık. Türkiye'de Seçim Afişleri'nin Tarihi, Göçün Tarihi, İnsan Hakları'nın Tarihi gibi sergiler, BM Habitat İstanbul Zirvesi ve Cumhuriyet'in 75. Yılı dolayısıyla açtığımız sergiler, yine İstanbul Müzesi projesinin Tarih Vakfı'nın gündemine gelmesi bu temelde gelişti. Dikkatimizi toplumun tarihle buluştuğu, tarih üzerine düşündüğü, tartıştığı alanlara çevirmek, orada şoven, ayrımcı, bilim dışı eğilimlerle mücadele etmek, önemli bir kamusal iletişim alanına girmek anlamına geliyor.

Üçüncü bir noktayı daha vurgulamak isterim: Türkiye'de ana akım olarak bilimsel, barış ve karşılıklı anlayış temelli bir tarihçilik yapılmadığını; tarihçiliğin diğer ülkelerde de farklı yoğunluk derecelerinde bir demokratik ayrışma ve mücadele alanı olduğunu, farklı tarih anlayışlarının birbiriyle çatıştığını biliyoruz. Bu açıdan Tarih Vakfı'nın geçmişte kurduğu uluslararası ilişkilerle, öğrenme ve kendi deneyimlerimizle ortak deneyim havuzuna katkıda bulunmaya çabalaması çok önemliydi; birçok baskı ve zorlukta bu yaklaşım bize azımsanmayacak olanaklar sağladı. Umarım Türkiye'nin içinde bulunduğu şu anki koşullar gözetilerek gelecekte de böyle olur; çünkü uluslararası alanda kurumsal değiş tokuşa ve gerektiğinde destek alıp vermeye Türkiye tarihçiliğinin ihtiyacı var.

Burada sözünü ettiğiniz, uluslararası paydaşlarla yürütülen projeler, kurulan işbirlikleri, değil mi?

Evet. Örneğin EURO-CLIO (Avrupa Tarih Eğitmcileri Birliği) ile iç içe bazı çalışmalar yapıyorduk. Şimdi ise, ne yazık ki, bıraktığımız boşlukta EURO-CLIO'nun Türkiye temsilciliğini esas olarak hem bizim, hem de

EURO-CLIO'nun tarih anlayışından epey uzak bir tarih öğretmenleri derneği yürütüyor.

Aynı şekilde, kütüphanecilik-arşivcilik alanında, kültürel mirasın korunmasında, sözlü tarihçilik ya da müzeler alanlarında uluslararası ilişkilerin çok ama çok önemli olduğunu ve bu ilişkilerin, her şey bir yana yurtiçinde ve yurtdışında yeni insanları gönüllü olarak devreye katmanın da bir aracı olduğu kanısındayım. Elbette bundan kastettiğim Vakıf çevresindeki kişilerin kendi kişisel kariyerleri için yaptıkları çalışmalar, bağlantılar değil, kurumsal ilişki ve iletişimidir. Güç günler bizi bekliyor diye, kendi ilişki alanımızı daraltmamamız gereken yerlere daraltırsak, o zaman gönüllüler ve yeni destekçilere önereceğimiz görevler de sınırlanabilir. Hem de böylece kişiler aracılığıyla sağlayabileceğimiz gerçek, kurumsal, uluslararası destek ve deneyim aktarımlarından da mahrum kalabiliriz.

Sergiler aracılığıyla geniş kitlelerle ilişki kurmaktan söz ettiniz; Tarihçinin Mutfağı, Kuşaklar Buluşması gibi etkinlikler de bu tür ilişkilere aracılık ediyordu galiba.

Evet, tamamen. Henüz Darphane'nin gündemde olmadığı dönemde bile, farklı mekânlarda ulusal ve uluslararası kurumların desteğiyle yüzlerce toplantı gerçekleştirdik. Ve çok önemli bir nokta şudur ki, bu etkinlikleri yalnızca bir entelektüel ve toplumsal hizmet için değil, çeşitli işlere gönüllüler, destekçiler bulmak için değerlendirdik. Çalışmalarımıza katılan her kişiyi bir üretim ağıının parçası kılmak için sistimli bir biçimde çabaladık.

Tarih Vakfı'nın kurulduğu dönemde karşılaştıldığında bugün, Vakıfla benzer amaçlarla hareket eden alternatif yapıların da var olduğunu görüyoruz. Bunun Vakfın faaliyet alanlarını yenisinden gözden geçirmesi yönünde bir ihtiyaç yarattığını düşünüyor musunuz?

İlk bakışta şöyle bir yaklaşım geçerli görünebilir: "90'ların başında, Türkiye'de politik tarihin, askeri tarihin, diplomatik tarihin ve tarihçiliğin ağırlık taşıdığı tarihçilik dünyasında Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı diye ortaya çıkmak önemliydi, ama bu artık genel kabul gördü, dolayısıyla tarihçilikte artık başka alanlar aramalıyız" ya da "Türkiye'de tarih eğitimi kötü ama onca zamandır öyle bir politik iktidarla karşı karşıyayız ki, tarih eğitimiyle artık uğraşmayalım, çünkü kısa dönemde verebileceği sonuç yok." Yine aynı şekilde "Evet, Türkiye'de sözlü tarih alanındaki ça-

lışmaları ve yerel tarih grupları kurarak, yerel tarihin sistimli biçimde araştırılmasını kurumsal olarak Tarih Vakfı başlattı, ama bunlar artık değişik genel benimsenme buldu; Vakfın bunlar üzerine çalışma çalışması çok gerekli değil" veya "Tarih Vakfı, Türkiye'de kent müzesi düşüncesini ortaya atan, --engellemeler sonucu hayata geçirememiş de olsa-- İstanbul ve Antalya kent müzesi projelerini yüzlerce kurum ve kişiyle tartışan, geliştiren bir yerd, ama kent müzeciliğiyle ilişkimizi de artık eleştirel entelektüel bir merkez olarak bile vurgulamak çok önemli değil, çünkü

Selçuk Esenbel, Tarihçinin Mutfağı toplantısının konuklarından biriydi.

"Kent Tarihleri"
etkinliğinde
Suraiya Faroqhi,
Halil İnalcık ve
Doğan Kuban.

Türkiye'de Tarih Vakfı'nın açtığı yol-
dan sonra şimdi 250-300 kenti müze-
si kuruldu" denebilir.

Ben bu alanların, yani ekonomik ve
toplumsal tarih, kültür tarihi, sözlü
tarih, yerel tarih, tarih eğitimi, müze-
cili ve özellikle kent müzeciliği alan-
larının önemlerini kaybetmediği ka-
nısındayım. Tersine, alttakilerin tari-
hinin araştırılmasının, kentsel koru-
ma için çabalamanın, kültürel mirasa
sahip çıkılmasının ve tarih eğitiminin
hümanist bir bakış açısıyla verilme-
sinin hâlâ "yepyeni", "çok önemli" ve

dünyada ve Türkiye'de değerli tarih-
çilerin, tarih çalışmalarına duyarlı
ciddi insanların ilgilerini sürdürdüğü
alanlar olduğu kanısındayım. Nasıl
kent müzesi adıyla yüzlerce, birbiri-
nin adeta kopyası niteliğinde küçük
etnografya müzesi kuruldu ve kapıla-
rına "kent müzesi" levhası asıldıysa,
bunun diğer alanlarda da geçerli ol-
duğu kanısındayım. Tarihçilikte yeni
yönelimler, modalar, yeni araştırma
alanlarına duyarlılık, bizi tarihçiliğin
temel tartışma konularından uzak-
laştırmamalı ve buralara vereceğimiz
vurguyu gözlerden uzak tutmamalı

diye düşünüyorum. Elbette, bu alan-
ların hepsinde birden geçmiş derin-
lik içinde, aynı yöntemlerle var ola-
mayız; ancak minimum emekle mak-
simum etki, eleştirel katkı sürekliliği
sağlayabileceğimiz işler önümüzde,
bu işleri yapmakta olan insanlar da
çevremizde duruyor.

**Özeleştirici merceğiyle geriye
dönüp baktığınızda ve bugü-
nü değerlendirdiğinizde Tarih
Vakfı'nın hangi noktalarda ak-
saklıklar yaşadığını, neleri eksik
bıraktığını düşünüyorsunuz?**

Vakfı yapısında esas olarak sürekli-
lik vurgusu kuşaktan kuşağa aktarıl-
malıdır. Sanıyorum buralarda temel
yanlışlarımızdan birini yaptık. Biz
kurucular, bizden sonra Vakfın sü-
rekliliği için gerekli önlemleri almaya
yeterince odaklanmadık. Bu kapsam-
da özellikle Vakfın çeşitli kuşakları
arasındaki devretme ve sahiplenme
sürekliliğini sağlayabilecek mekaniz-
maları daha fonksiyonel, iyi tanımlan-
mış bir biçimde yaratabilmemiz
gerekliyordu. Gerçi, ilk on yıl boyun-
ca bu alanda epey ustalıkla davran-
dığımızı söylemeliyim. Her düzeyde
üye kompozisyonu genç, orta yaşlı
ve yaşlı kuşakların bileşimini sağla-
yabilecek yapıdaydı. Ama ilerleyen
zamanda bu konudaki kapasitemizi
yeterince kullanamadık. Burada sa-
nıyorum, 2002-2006 yeni kuşaklara
devir döneminin yeterince planlana-
maması, yönetici seçiminde Vakfın
ücret ve istihdam politikasının hâlâ
kuruculuk dönemi alışkanlıkları için-
de, düşük ücret temelli saptanması
önemli bir eksiklik oldu; bu konuda
öngörülü davranmadık.

İkinci olarak, başkan ve genel sekre-
terlerin, yönetim kurulu üyelerinin,
genel müdürlerin seçimi gibi kritik
seçimlerde, iyi işleyen kurumlarda
Seçim Danışma Kurulu veya benzer
adlar altında, genellikle Vakfın çev-
resini iyi tanıyan ve tarafsızlığından
ve uzun dönemli karar alacağından
kimseyle şüphe etmediği, değişik
kuşakların vizyonlarını bir araya ge-
tiren seçici kurulu mekanizmaları
kurulur ve kişisel ve rastlantısal kar-
arlardan mümkün olduğunca uzak

Cumhuriyet'in
75. Yılı
kapsamındaki
etkinliklerden
biri de
"Üç Kuşak
Cumhuriyet"
sergisiydi.

Cumhuriyet'in 75. yılı etkinlikleri için Metin Deniz tarafından tasarlanan Tarih Vakfı TIR'ı, yol boyu hem Vakfı ilgilileriyle buluşturuyor, hem Türkiye'nin çokkültürlülüğünü yansıtan müzikleri duyuruyordu.

kalmak için bunlar devreye girer. Ayrıca, vakıfların yönetiminde eskiden görev almış kişiler senede bir-iki kez toplanarak rota danışmanlığı, temel kararlarda öneriler geliştirme gibi işlevler de üstlenirler. Böyle bir iç hukuk düzenlemesi ile seçimlerde isabet oranını yükseltmekten, bu tür bir rota sürekliliği ve kuşaklar arası iletişim imkânından Tarih Vakfı kurumsal olarak yoksun kaldı. Nihayet üçüncü konu, Vakfın bir sürekli akara kavuşturulması ve çalışma ortamının düzenliliğini sağlayacak, kendine ait uzun dönemli bir binaya kavuşturulması konusu. İlk yıllarda bu konudaki çabalarımız hayli sınırlı kaldı. Tarih Vakfı şu an kullandığı binayı

birkaç on yıl için İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden devraldı. Ardından, 2007'den itibaren, Darphane 49 yıllığına verilmiş olmasına karşın bir dizi bıkırtıcı hukuki engellemeye Vakfın elinden alındı; sonra olmayacak duruma amin deme dönemi yaşadık... Vakfın kendine yeterli büyüklükte bir kara gün parası, akar sağlaması, mali dayanak elde etmesi konusundaki ilk girişimler ilk on yılın çok yüksek üretim temposu içinde bu alana yeterli yönetim enerjisi ayrılmayarak yetersiz kaldı. Şimdi, çok daha güç koşullarda yeniden önümüze gelen bu görevi yerine getirmek üzere, karşılıklı saygı ve güveni sağlayarak, iletişim kopukluklarını aşarak, kısa-orta-uzun

dönemleri kapsayacak gerçek bir planlama yapıp, etrafında birleşmezsek aşabileceğimizi zannetmiyoruz.

Tarih Vakfı yirmi beş yılını geride bıraktı. Bundan sonraki dönem için neler söylemek istersiniz?

Kurumlar için bir genel değerlendirme ve bilanço çıkarma faaliyetleri olarak yıldönümleri çok değerli. Bunu ilk on yılın sonunda yapmıştık ve bence bugün hâlâ anlam ifade eden, deneyimlerimizden neler çıkardığımızı, ikinci on yılda neler yapmak, neler yönelmek gerektiğini özetleyen bir metni ortaya koyabilmiş-tik. Yirminci yılda ve yirmi beşinci

Tarih Vakfı'nın 1998 yılı çalışanları Darphane-i Amire'de bir toplantıda.

Tarih Vakfı'nı koruyup kollamanın, desteklemenin, iletişim alanında yüz yüze, içtenlikle, titizlikle yaratılmış, ızı beynimizin ve yüreklerimizin derinlerinde olan kanallar açmayı gerektirdiği kanısındayım.

Türkiye'de demokratik mücadelenin öncelik taşıdığı bir devredeyiz; tarihçiliğin demokratik mücadelenin çok önemli alanlarından biri olduğu açık. Size bahsettiğim 2000 tarihli "İşlev, Amaç ve İlkeler Belgesi" dediğimiz belgenin özü de budur. Tarihçiliğin gerek araştırma gerek yayın, gerek bunlarla çok bağlantılı arşivcilik, kütüphanecilik yanı, şu an ülke gündeminde belli bir hegemonya biçiminin kabul ettirilmesine yönelik önemli meydan savaşlarının verildiği alanlar. Kendi yapımızdan gelen zorluklara dikkat ederek, ancak Tarih Vakfı'nın üretiminin Türkiye'de baskılara direnişin, bilime dayanan bir tarih bilincinin savunulmasının toplumsal varoluş ve gelişmemizin çok önemli bir alanı olduğunu kavrayarak mücadeleye devam etmemiz gerekiyor. Bunun için, Vakıf mütevellilerinin, destekçilerinin, pasif bir destekçilikten aktif, Vakfın dertlerine merhem olacak, onun çabalarına destekleyecek, onu koruyup kollayacak bir sahiplenmeye geçmeleri, on yıllık bir yavaşlamadan sonra sistematik bir sivil örgütlenmenin adım adım başarılması gerekiyor. 25 yılı tamamlarken, Tarih Vakfı'na gerçekten emek veren tüm arkadaşlara, kuruculara, mütevellilere, destekçilere, toplam sayısı şu an binin hayli üzerine çıkmış olan çalışanlara hem teşekkürlerimi iletmek, hem de başarılar dilemek istiyorum. Tarih Vakfı'nı koruma-kollama, güçlü kılma çabasının, bugün de en az geçen on yıllardaki kadar temel bir mücadele alanı olduğunu düşünüyorum.

TARİH VAKFI
20.YIL SEMPOZYUMU

Cumhuriyet tarihinin tartışmalı konuları

28-30 Ekim 2011, İstanbul

28 EKİM CUMHA	29 EKİM CUMHA	30 EKİM PAZARTESİ
09.00: Kayıt 10.00: Açılış 11.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 12.00: Öğle Yemeği 13.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 14.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 15.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 16.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 17.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 18.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 19.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 20.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 21.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 22.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 23.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 24.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 25.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 26.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 27.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 28.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 29.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 30.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı	09.00: Kayıt 10.00: Açılış 11.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 12.00: Öğle Yemeği 13.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 14.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 15.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 16.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 17.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 18.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 19.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 20.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 21.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 22.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 23.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 24.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 25.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 26.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 27.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 28.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 29.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 30.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı	09.00: Kayıt 10.00: Açılış 11.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 12.00: Öğle Yemeği 13.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 14.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 15.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 16.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 17.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 18.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 19.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 20.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 21.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 22.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 23.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 24.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 25.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 26.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 27.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 28.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 29.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı 30.00: Tarih Vakfı'nın 20. Yılı

İstanbul Bilgi Üniversitesi Santral Kampüsü E1-301

yılda ne yazık ki, bu tür bir faaliyet yürütemedik. Ben kişisel olarak bu fırsatın kaçırılmaması için yeterince önceden yaptığım bir önerinin —2016 Haziran-Ekim döneminde SALT'ta kapsamlı bir 25. Yıl Sergisi açılarak, bir dizi etkinlik örgütlenerek Vakfın kamuoyundaki imajının güçlendirilmesi çalışmasının— emek sorumlulu-

ğunu üstlenmeme rağmen, bir yana bırakılmasını içime sindirebilmiş değilim; çok önemli bir fırsat kaçırdık. Hiç yoksa 25 Yıl Kronolojisi'nin kitaplaştırılmaması ve Vakfımız üzerine yazılmış bir Fransızca kitabın çevrilip basılmaması olması da yine aynı kapsamda düşünülebilir. Şimdi artık, bugünün ihtiyaç ve çözümlerini iyi kavramaya, bunlar etrafında birleşmeye ve uzun dönemli bir planlamanın parçası olarak, gözümüzü belki otuzuncu yıla dikerek, bahsettiğim türden olanakları ileride yeniden yaratmaya çalışmamız lazım.

İlk on-on beş yılda, sık sık başarılı etkinliklerde, somut mücadele alanlarında buluşulmasının yanı sıra, Vakfı güçlü kılan faktörlerden biri, *Tarih Vakfı'ndan Haberler* bülteni- nin daha kuruluş öncesinde ortaya çıkıp yıllarca düzenli olarak yayın yapmasıydı. Ayşen Anadol gibi usta, çok ince bir editörün sahiplenmesiyle çıkan bu yayın, hem şeffaflığı, hesap verirliliği, hem de ortak bir mücadele, ortak bir emek etrafında birleşmeyi mümkün kılıyordu. Mütevellilere veya Tarih Dostlarına seyreker aralıklarla gönderilen internet mesajlarının gerekli ihtiyaca, hele bu dönemin ihtiyacına yetmeyeceği;

TARİH DOSTU OLUN!

TAŞNAKLARIN 1908'DEKİ İSTANBUL BÜROSUNUN PEŞİNDE*

VARAK KETSEMANIAN - DANIEL OHANIAN

Bu yazı, Ermeni Devrimci Federasyonu'nun (ARF) muhtemelen Temmuz veya Ağustos 1908'de faaliyete geçmiş olan, İstanbul'daki ilk açık merkezini yerini bulma çabalarımızı aktarıyor. Tarihsel ve çağdaş kaynaklarda yer alan bilgiler sokakların gerçekliğine bağlanıyor.

ÇEVİRİ: SELİM SEZER

Taşnaklar olarak da anılan Ermeni Devrimci Federasyonu'nun (ARF) tarihinin iç içe geçtiği bağlamlar arasında, 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı Osmanlı İmparatorluğu bağlamı en önemlilerden biridir. Önde gelen bir siyasi parti olarak ARF, bilhassa içinde önemli bir rol oynadığı 1908 Meşrutiyet devrimi yahut Jön Türk devrimi sonrasında Osmanlı siyasetinde ön plana çıktı. ARF 1890'daki kuruluşundan beri İstanbul'da yeraltı hücrelerine, gizli buluşma mekânlarına ve bir örgütsel ağa sahip olsa da, imparatorluk başkentinde açık faaliyet yürütmesine olanak veren şey, bu devrimin getirdiği siyasi hürriyet olmuştu.'

Bu araştırma, yazarlardan birinin Raymond Kévorkian'ın *magnum opus'u* olan *Le génocide des Arméniens* eserinde "Sakız Ağacı, 51. à Péra" şeklinde bir adres bulmasıyla başladı.' (Kévorkian bu referansa Vahan Papazian'ın İtakma ismiyle Goms'un 1950'lerde yayımlanan anılarında rastlamıştı.)¹ Diğerimizin de İstanbul'a gelmesiyle birlikte, biranın halen yerinde olup olmadığını bulmayı amaçlayan bir araştırma başlatmaya karar verdik.

Bir zamanlar Pera ilçesi olan alanın bugünkü Beyoğlu ilçesinin turistik

Pera'da Meşrutiyet kutlamaları.

SALT arşivi

kısımlarıyla şu ya da bu şekilde keşişliğini halihazırda biliyorduk. Google Haritalar üzerinden bir arama yaptığımızda, Sakız Ağacı Caddesi'nin, şehrin ana gezinti yeri olan İstiklal Caddesi'nin hemen kuzeyinde kal-

dığını öğrendik. Çok kolay bir tespit yaptığımızı düşünüyorduk ama, hemen akabinde sahadaki gerçekliğin hayli farklı olduğunu anladık. Nitekim oraya gidince bugünkü Sakız Ağacı'nın 1908'dekiyle aynı olmadığını,

Ermeni Devrimci Federasyonu'nun kurucuları (soldan sağa): Stepan Zorian, Christapor Mikaelian, Simon Zavarian.

ayrıca inşaat için tamamıyla kapalı olduğu ortaya çıktı. Bu yüzden de başka türlü bir haritaya yöneldik: Şehir arkeolojisinin büyük kaynağı, Jacques Pervititch'in 1922-1945 İstanbul'u hakkındaki kadastro çizimlerine.⁴

Pervititch'in haritaları bize, Sakiz Ağacı'nın bugün, daha erken dönemlerdeki halinin bir kesiti olduğunu gösterdi. 1945 yılında —ki bu daha sonra daha eski haritalar olan 1905 ve 1913/1914 haritaları tarafından doğrulandı— cadde, İstiklal'e doğru genişlemiş ve bugünkü Atıl Yılmaz Sokağı'nı da içine almıştı.⁵

Ancak Atıl Yılmaz'a geldiğimiz zaman yeni bir sorunla karşılaştık: 51 no'lu

bina burada bulunmuyordu. Sokak, 33 numaradan sonra Tarlabası Bulvarı tarafından kesiliyordu. Bu yüzden tarihi haritamıza geri döndük ve kâğıdın üstündeki şeyle ayaklarımızın altında olan şeyi üst üste bindirmek için çabaladıktan sonra —zira sokak adları değişmişti ve pek azı eşleşiyor gibi görünüyordu— aradığımız binanın artık mevcut olmaması gerektiğini anladık. Tarlabası boyunca uzanan bir dizi binanın bulvarı genişletmek için yıkıldığı şeklindeki varsayımımız daha sonra doğrulandı: 1980'lerin sonlarında bölgenin topografyası, yabancılara sermayeyi şehre çekmek maksatlı ciddi değişimlerden geçmişti.⁶

Saha araştırmamızı tamamladık-

tan sonra, halen bilmediğimiz epey noktanın olduğunu fark ettik. Bu caddenin 1945 (Pervititch'in haritasını çizdiği tarih) ile 1908 arasında değişmediğinden ne kadar emin olabiliriz? Bir ARF merkezi gerçekte ne için kullanıldı? Bu yalnızca bir ofis miydi yoksa bütün bir bina mı? Partinin şehirde başka ofisleri de var mıydı? Ve bu, bahsedildiğini duyduğumuz "Azadarmar binası" ile aynı yer miydi?

İlk soruyu yanıtlamak için, 1905 ve 1913-1914 yıllarında oluşturulmuş olan daha eski ve daha az düzgün haritalara yöneldik.⁷ Neyse ki bunlar, bu bölgedeki bina numaralarının 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca değişmeden kaldığını teyit etmeye yetecek kadar ayrıntılıydı. Artık, binanın izini sürerken doğru adımlar attığımızdan emindik.

İkinci soru için Papazian'ın anılarına başvurduk. Bu anılarda, bölgenin "yuvamız" diye tanımlandığını ve meşrutiyetin ilanının ardından son derece yaygın olan kutlama atmosferini yansıtan heyecan verici bir yer olarak betimlendiğini gördük:

Bu "yuva" bizim merkezimizdi. Eski ve yeni yoldaşlar gün boyunca orada bir araya gelirdi. Burası bir siyasi-örgütsel merkezdi. İhvanotul ve liderliğimizin merkezi orada bulunurdu, talimatlar oradan gönderilir, yoldaşlarımızın çabalarının çıktıkları orada koordineli edildi. (...) Eski ve yeni yoldaşlar leski sürgünler dahil vilayetlerden, Avrupa'dan ve Kafkaslar'dan kalabalıklar halinde oraya gelir, anayasal olarak özgür Türkiye'ye işe koyulma ve bazılarını deyimle "özgür hava"yı soluma arayışına girerdi. (...) Hali hazırda İstanbul'da olan yoldaşlar arasında H. Shahrighian, Hrachia Triakian, H. Kalfayan, şairler Siamanto, Varoujan, R. Zartarian, Dr. G. Pashayan ... [ve] Sh. Misakian, Kegham Parseghian, Cheogourian, Sevag, Sirouni, H. Hampartsoumian ve başkaları gibi genç yoldaşları ve yazarları hatırlıyorum.⁸

Jacques Pervititch'in kadastro haritalarında Beyoğlu ilçesi.

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE ALINAN GİZLİ KOORDİNASYON HEYETİ KARARLARI

CEVAHİR KAYAM — ALEV ÖZBİL

Milli Korunma Kanunu'na dayanılarak toplumun her kesimini etkileyen, ekonomik ve sosyal hayatı yakından ilgilendiren birçok karar alınmıştır. Savaş ortamında alınan bazı Koordinasyon Heyeti kararları ise gizli tutulmuştur. Bu çalışmada, söz konusu gizli kararlardan ulaşılmış olan 16 tanesi değerlendirilecek ve analiz edilecek, ayrıca söz konusu belgeler araştırmacıların bilgisine sunulacaktır.

Savaş yıllarında İstanbul'da Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi'ndeki Kızılay aşevinde yemek dağıtılırken.

Cumhuriyet'in 75. Jül. Cilt 1, 1923 1953/İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998), s. 249

GİRİŞ

Topyekün savaş, bir milletin ya da milletler grubunun diğer milletler veya milletler grubu ile maddi-manevi bütün kuvvetleriyle girişmek zorunda kaldığı mücadele olarak tanımlanmıştır.¹ Böyle bir savaştan ülkelerin sanayi sektörü, tarım sektörü, hizmet sektörü, ihracatı, yatırımı, kısaca tüm temel ekonomik göstergeleri etkilenir.² Taraf ülkeler siyasi, askeri, ekonomik ve manevi bütün unsurlarıyla savaşa katılır. Ülkede mevcut tüm kuruluşların, teşkilatların, bütün fertlerin savaşa katılımı söz konusudur. Devlet tüm güçlerini savaşı kazanmak için kullanabilir.³

Bu süreçte ülke yöneticileri ekonomiyi savaş ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlemek durumundadır. İyi bir finansal programla savaş ekonomisi şekillendirilmelidir.⁴ Diğer yandan yapılan programın uzun süreli olması çok önemlidir.⁵

II. Dünya Savaşı dönemi söz konusu tedbirlerin alındığı, ülke yöneticilerine geniş yetkilerin verildiği bir dönem oldu. Örneğin Almanya, İngiltere, Fransa ve ABD ekonomik alanda kapsayıcı düzenlemelerin yapıldığı ülkelerdir. Üretimin planlanması, çalışma sürelerini, uzatılması ve zorunlu çalışma gibi işgücünün kullanımıyla ilgili düzenlemeler, fiyat ve kur

denetimleri, ücretlerin hükümetler tarafından belirlenerek denetim altına alınması, gelir ve servet vergisi düzenlemeleri, gıda maddelerinden giyim eşyalarına kadar birçok temel tüketim maddesinde karne uygulamaları sözünü ettiğimiz ülkelerdeki savaş ekonomisi uygulamaları oldu. Bu düzenlemelere uymayanlara ceza verilmesi de söz konusuydu. Bunların yanı sıra kararların uygulanması amacıyla devletin idari yapılanmasında da yeni bakanlıklar, konseyler, kurullar, ofisler kurulması gibi düzenlemelere gidildi.⁶ Görüldüğü gibi savaşa giren ülkelerde yaşamın pek çok alanını etkileyen çeşitli kararlar alınmıştır. Benzer tedbirler, savaşa dahil olmasına rağmen Türkiye'de de hayata geçirilecekti.

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE SAVAŞ EKONOMİSİ

Türkiye'de II. Dünya Savaşı yıllarında ordunun ve şehirlerin işeşi konusu dönemin ekonomik sorunlarının başında gelir. Ülke savaşın içinde olmasına rağmen yaklaşık bir milyon askerin silah altında bulundurulması özellikle hububata olan talebi artırmıştı. Buna karşılık üretici zümresinin silah altında bulunması üretimi olumsuz etkilemiş, buğday üretiminin %50 oranında düşme görülmüştü.⁷ Buğday üretimi 1939'da 4.191.528 ton-

ken, 1945'te 2.189.318 tona gerilemişti.⁸ İthalat imkânlarının kısıtlı olması bazı tüketim mallarının azalmasına neden olmuştu. İthalat 1948 fiyatlarıyla 1937-1939 arası yılda ortalama 736 milyon TL'den, 1940-1945 yılları arasında yılda ortalama 348 milyon TL'ye gerilemişti. Tarımsal üretimin düşmesi, makine ve hammadde ithalatının kısıtlanması sonucu yurtiçi sanayi üretiminin olumsuz etkilenmesi karaborsacılığı büyük bir sorun haline getirmişti.⁹ Bu dönemde fiyatlar yükselmiş, ülkede savaş zenginleri çoğalmış, halkın alım gücü azalmıştı. Ekonomik bunalım ciddi bir durum almıştı.

Korkut Boratav ve Şevket Pamuk savaşta girilse de girilmesede hükümetlerin savaş dönemlerinde meydana gelen ekonomik bunalımı aşmak için izleyebilecekleri iki tür ekonomik politikanın olduğunu söyler. Bu yaklaşıma göre izlenebilecek yolların ilkinde devlet piyasaya yoğun şekilde müdahale eder, ticareti ve gerektiği takdirde üretimi sıkı polisiye tedbirlerle denetim altına alır. Gerekli olan hububatı kendi belirlediği fiyatlarla temin etmeye çalışır. Bu yolla fiyat artışlarının önüne geçilebileceği düşünülür. Ancak bu uygulamanın istifçiliğe ve karaborsaya yol açma riski fazladır. İzlenebilecek ikinci yöntemde devlet, fiyatlar ve piyasa koşulları üzerinde denetim ve müdahaleden kaçınır. Böylece oluşacak fiyat artışlarının üreticiyi harekete geçireceği, talebin meydana gelecek artışla karşılanabileceği düşünülür ve bu uygulama nedeniyle doğabilecek enflasyon kabul edilir.¹⁰

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye Cumhuriyeti'nde savaş ekonomisi Refik Saydam ve Şükrü Saracoğlu'nun başkanlığında kurulan hükümetler tarafından yönlendirildi. Saydam ve Saracoğlu hükümetleri savaşın getirdiği ekonomik sorunların çözümüne yukarıda belirtilen iki farklı yöntemle yaklaştı. Refik Saydam, sözü edilen ekonomik politiklardan ilkinin tercih etti ve katı ekonomik politikalar izledi. Bu dönemde ekonominin düzenlenmesi ve korunması için hukuki dayanaklı müdahaleler gerçekleştirildi.

18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilen Milli Korunma Kanunu bu katı ekonomik politika uygulamasını hukuki zemine oturtan bir kanun olarak çıkarıldı ve bu uygulamanın ana aracı oldu. Aynı zamanda, farklı ekonomik uygulamaları tercih eden Saracoğlu hükümetleri döneminde, savaş sonrasında ve Demokrat Parti döneminde de uygulandı." Kanun 27 Mayıs 1960 ihtilalinin ardından 79 sayılı "Milli Korunma Suçlarının Affına, Milli Korunma Teşkilat, Sermaye ve

Fon Hesaplarının Tasfiyesine ve Bazı Hükümler İhdasına Dair Kanun'un 10 Eylül 1960 tarihinde kabul edilmesi ve 16 Eylül 1960 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla¹¹ uygulamadan kaldırıldı, ancak halen yürürlüktedir.

MİLLİ KORUNMA KANUNU'NUN HAZIRLANMA SÜRECİ

Savaş kuşağında yer alan Türkiye'de II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulduğu dönemde çeşitli önlemler alınmıştı. Savaşın önce yüz yirmi bin olan asker sayısı savaşın başlamasıyla birlikte bir milyonu aştı. Askeri harcamalarda yaşanan büyük artış ekonomiye ağır yük getirdi. Diğer yandan genç nüfusun askere alınmasıyla tarımsal üretimde ve sanayi üretiminde meydana gelen düşme, ithalatın azalmasının neden olduğu mal kıtlığı ve halkın savaş tehlikesi karşısında yaşadığı panik, ihtiyaç maddelerine olan talebi artırdı. Tüm bunlar savaş koşullarını

1939-1942 yılları arasında başbakanlık görevinde bulunan Refik Saydam (1881-1942).

Wikipedia

21 Kasım 1940 tarihinde alınan yurt çapında ışık karartma kararı kapsamında tramvaylarda karartmaya hazırlık yapılırken.

Cumhuriyet'in 75. Yılı, Cilt 1, 1923-1953 (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998), s. 223.

"Vekillerimizin Tetkikleri" başlıklı haberin devamında, Ticaret Vekili Nazmi Topçuoğlu kanunun yürürlüğe girmesiyle, mevcut tedbirle kolaylıkla devam edileceğini belirtir.

Cumhuriyet, 24 Ocak 1940.

kendi lehine çevirmeyi hedefleyen bazı kişilerin amaçlarıyla birleşince "ihtikâr" olayları kaçınılmaz oldu. Bu ortamda hükümet öncelikle ihtikâr olaylarının önlenmesi, aynı zamanda üretim, tüketim, dağıtım, satış, ihracat, ithalat, ücretlerin örgütlenmesi, ulaştırma gibi konularda hükümetin gerekli önlemleri alması için geniş

açtığı olağanüstü koşulların oluşması nedeniyle 19 Şubat 1940'ta kanunun öngördüğü şekilde uygulamaya konulmasına karar verildi.¹⁴

18 Ocak 1940'ta kabul edilen Milli Korunma Kanunu, kabul edildikten kısa bir süre sonra 19 Şubat 1940'ta 2/1877 sayılı Bakanlar Kurulu

yı alındıktan sonra *Resmî Gazete*'de yayımlanıyor ve hayata geçiriliyor. Koordinasyon Heyeti'nin göreve başladığı tarihten itibaren ülke ekonomisi üzerinde sıkı bir devlet kontrolü de başlayacaktı.¹⁵

Savaş döneminde ülke ekonomisinin şekillendirilmesinde Milli Korunma Kanunu'na dayanarak alınan kararlar büyük önem taşıyor. Dr. Refik Saydam Hükümetleri döneminde 19 Şubat 1940 ile 8 Temmuz 1942 tarihleri arasında 356 karar alındı. Saracoğlu hükümetinin göreve başlamasıyla savaşın Avrupa'da sona erdiği arasında alınan karar sayısı ise 232'di. Avrupa'da savaşın sona erdiği dönemde alınan 588 numaralı karar 7 Mayıs 1945 tarihliydi.¹⁷

Savaş süresince alınan 588 karardan 565'i *Resmî Gazete*'de yayımlandı ve uygulamaya kondu. Söz konusu kararlardan K/346, K/394, K/436 Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmedi. Aynı dönemde Bakanlar Kurulu'nca kabul edilen, ancak açıklanması uygun görülmeyen "gizli kararlar" da alındı. Savaş süresince alınan gizli kararlar K/50, K/64, K/111, K/142, K/153, K/184, K/185, K/192, K/202, K/215, K/235, K/237, K/238, K/246, K/253, K/254, K/260, K/261, K/268, K/277 olmak üzere 20 adettir.

GİZLİ KARARLAR

Savaş döneminde Koordinasyon Heyeti tarafından çeşitli konularda gizli kararlar alındı. Bu kararların bazılarını askeri amaçlara ilişkindi. Ayrıca bu dönemde alınan gizli bir kararlar Başbakan'a aracların trafikte çıkmalarını düzenlemesi yönünde bir yetki verildi. Savaş döneminin önemli uygulamalarından olan "el koyma" kararları açık kararların yanı sıra "gizli kararlar" aracılığıyla da hayata geçirildi.

ASKERİ AMAÇLI GİZLİ KARARLAR

II. Dünya Savaşı süresince Milli Korunma Kanunu kapsamında askeri amaçlı üç gizli karar alındı. Bunlardan K/50 ile savunma amaçlı inşa edilmiş askeri yapıların ve binaların

Vekillerimizin tetkikleri

Faik Öztrak, Ali Fuad Cebesoy ve Nazmi Topçuoğlu gazetemize dün mühim beyanatta bulundular

Ticaret Vekili Nazmi Topçuoğlu

Refik Vekili Ali Fuad Cebesoy

Dahiliye Vekili Faik Öztrak

Ticaret Vekili diyor ki:

«Almanya ile girdiğimiz 7,5 milyon lira-lık bir anlaşma üzerinde mutabık kaldık. Yakında imzalanacak olan anlaşma müddetle tahdid edilmemiştir.»

Nasıl Vekili diyor ki:

«Zevcelede yıkılan şehirlerimizin inşaat işini Vekâletimiz deruhde etmiş- tir. İlkaharda faaliyete geçeceğiz. Yeni bina tiplerini tespit ettik.»

Dahiliye Vekili de açıkta kalan felâketzedelerin işe, tedavi ve iskân işlerle uğraşıldığını söyledi

yetkiler veren 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nu 18 Ocak 1940 tarihinde kabul etti. Kanun 26 Ocak 1940 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlandı.¹³

Milli Korunma Kanunu'nun uygulamaya konulması için Bakanlar Kurulu genel veya kısmi seferberlik, devletin bir savaşa girme ihtimali, Türkiye Cumhuriyeti'ni de ilgilendiren yabancı devletler arasındaki savaş hali olarak belirlenen olağanüstü durumlarda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne durumu bildirecek ve kanun uygulamaya girecekti. Olağanüstü durumun son bulması üzerine yine Bakanlar Kurulu'nun durumu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bildirmesi sonrasında kanunun uygulamasına son verilecekti.

Kanunun kabulünden bir ay sonra Avrupa'da süren savaşın ülke ekonomisine yaptığı olumsuz etkinin yol

Kararnamesi'yle uygulamaya kondu. 20 Şubat 1940'ta kanunun 4. maddesi gereğince Milli Korunma Kanunu kararlarını hazırlaması ve ilgili bakanlıklar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlaması için Milli Müdafaa, Maliye, İktisat, Ziraat, Münakalat ve Ticaret vekillerinden oluşan Koordinasyon Heyeti'nin kurulmasına karar verildi.¹⁶

Alınan karar gereği kurulan Koordinasyon Heyeti'nde Milli Müdafaa Bakanı Naci Tınaz, Maliye Bakanı Fuat Ağralı, İktisat Bakanı Hüseyin Hüsnü Çakır, Ziraat Bakanı Muhlis Erkmek, Münakalat Bakanı Ali Çetinkaya, Ticaret Bakanı Cezmi Erçin görev aldı. Koordinasyon Heyeti'nin başkanlığını Başbakan Refik Saydam yapıyordu. Milli Korunma Kanunu kapsamında Koordinasyon Heyeti'nce alınan kararlar önce hükümetin onayına sunuluyor. Cumhurbaşkanlığı'nın da ona-

T. C.
BAŞVEKÂLET
KABUL EDİLMİŞ KARARLAR
Karar no: 14466

Kararname

Ordunun kışlık iskan ihtiyacıyla karşılamak üzere 3780 sayılı Kanunun 13 üncü maddesinde tayin edilmiş inşaat malzemesi stoku yapması için Milli Müdafaa Vekâletine izin verilmesine dair olup Koordinasyon Heyeti Reisliğinde 19/8/1940 tarih ve 1/406 sayılı tezkereyle teklif edilen ilgilik 04 sayılı kararın tasarrufla tasarrufla İre Vekâletine 25 Eylül 1940 tarihinde kabul olmuştur.

İzmir

Ad. V. M. M. V. D. V. H. V.
G. I. V. Z. V. M. V. T. V.

080 18 01 02 03 04 05

1-406

K/64

Ordunun kışlık iskan ihtiyacıyla karşılamak üzere, 3780 sayılı Millî Karar Kanununun 13 üncü maddesine istinaden, Millî Müdafaa Vekâletine bu hususta inşaat malzemesi stoku yapmasına tasarrufla verilmiştir.

İB.

BU KARAR KESİRDİLMİŞTİR.

080 18 01 02 03 04 05

K/64 sayılı karar.

rın bulunduğu bölgelerdeki yolların tamamlanması için Milli Müdafaa Vekâleti'ne yetki verildi. K/64 ile yine Milli Müdafaa Vekâleti'ne inşaat malzemesi stoku yapma izni verilirken, K/153 İzmir'de bulunan ve İngilizlere ait bir askeri heyetin bir otomobile ve bir motosikletine İzmir Belediyesi tarafından plaka ve çalışma izni verilmesi yönünde bir gizli kararı.

Alınan bu gizli kararları irdelemeden önce, aynı konuda alınan açık kararları değerlendirmek gerekir, çünkü savaş süresince alınan gizli kararlar yine bu süreçte alınmış olan açık kararlarla ilintilidir.¹⁸ Örneğin K/50 gizli kararı değerlendirilmeden önce, 10 Haziran 1940 tarihli K/31 kararının değerlendirilmesi faydalı olacaktır, K/31 ile Nafia Vekâleti'nin gösterdiği lüzum üzerine yol, köprü, meydan ve iskele inşaatlarına yeterli miktarda işçinin sağlanması amacıyla Milli Korunma Kanunu'nun 9. maddesine dayanılarak vatandaşlara ücretli iş yükümlülüğü kararı zaten alınmış, Nafia Vekâleti bu konuda yetkili kılınıyordu.¹⁹ Bu karardan iki ay sonra

Koordinasyon Heyeti'nin 10 Ağustos 1940 tarih ve 1/274 sayılı tezkereyle teklif ettiği K/50 numaralı kararın uygulamaya konması 17 Ağustos 1940 tarihinde hükümet tarafından kabul edildi ve Milli Müdafaa Vekâleti'ne de aynı yönde yetki verildi.²⁰ Ancak savaşlarda kullanılmak üzere savunma amaçlı inşa edilmiş askeri yapıların ve binaların bulunduğu bölgelerdeki yolların tamamlanması için uygulamaya koyulan bu karar, askeri konuları ilgilendirdiği için gizli tutulmuştu. Aynı kararla Milli Korunma Kanunu'nun 36. maddesine dayanılarak ihtiyaç oranında kamyon kiralanması için de Milli Müdafaa Vekâleti'ne yetki verildi.

II. Dünya Savaşı döneminde savaş tehdidi altında kışlasından ayrılarak gerekli görülen yerlerde konuşlandırılmış askeri birliklerin kışlık barınma ihtiyacının sağlanması da çözüm bekleyen önemli bir sorun olmuştu. Koordinasyon Heyeti tarafından 19 Eylül 1940 tarih ve 1/406 sayılı tezkereyle teklif edilen K/64 sayılı gizli kararın uygulamaya konması hükümet tarafından 25 Eylül 1940 tarihin-

de kabul edildi.²¹ K/64'le ordunun kış koşullarında iskan edileceği barınakların yapılması amacıyla gerekli olan inşaat malzemesini stoklaması için Milli Müdafaa Vekâleti'ne izin verildi.

Diğer yandan II. Dünya Savaşı döneminde ithalat imkanlarının kısıtlı olması savaş dönemi hükümetlerini diğer pek çok ithal malının tüketiminde olduğu gibi petrol ve petrol ürünleri konusunda da bazı tedbirler almaya yöneltmişti. Alınacak tedbirlerin yasal temele oturması için de bazı kanunlar hayata geçirildi. Örneğin Milli Korunma Kanunu'nun 36. maddesiyle hükümete her türlü özel nakil araçlarının çalıştırılmasını düzenleme, sınırlandırma, azami nakil ücretlerini belirleme yetkisi verildi. Bu süreçte 20 Mayıs 1940 tarihli ve 3827 sayılı Nakil Vasıtaları Hakkında Kanun da kabul edildi.²²

Nakil Vasıtaları Hakkında Kanun'un ilk maddesinde Cumhurbaşkanlığı emrine tahsis edilecek araçların bu kanun hükümlerinden muaf tutulduğu belirtilmişti. 3827 sayılı kanunla hizmetlerine araç tahsis edilecek res-

4-7 Aralık 1943 tarihlerinde Roosevelt, İnönü ve Churchill, Kahire'de bir araya gelerek Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmesi konusunu görüştü.

Cumhuriyet'in 75. Yılı. Cilt 1. 19 23 1953 (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998), s. 254.

mi hüviyet taşıyan kişiler ve kurumlar, verilecek araç sayıları, araçların asgari kullanma süreleri ve azami satın alış fiyatları kanunda yer alan listelerde belirtildi. Böylece savaş döneminde kamu hizmetinde kullanılan araçların kullanılmasına önemli ölçüde kısıtlama getirilmiş oldu.

Kanun kapsamında kullanılması söz konusu olan araçlara hükümetin onayıyla belirlenecek şekil, renk ve işareti taşıyan birer plaka takılacaktı. Belediyeler bu kanunda belirtilmiş olan araçlar dışında hiçbir makam ve kişiye aynı şekil, renk ve işaret taşıyan resmi plaka ve numara veremeyecekti. Kanunda ayrıca söz konusu araçların hangi kurallar çerçevesinde kullanılacağıyla ilgili hükümler de yer almıştı.²³

3827 sayılı kanunun kabulünden altı ay kadar sonra, Milli Korunma Kanunu'nun 36. maddesine dayanılarak alınan 19 Kasım 1940 tarihli ve K/75 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı hayata geçirildi.²⁴ Bu kararla petrol ve ürünleriyle çalışan tüm kara ve deniz nakil araçlarının çalışmaları bazı esaslar çerçevesinde kısıtlandı. Karara göre, gerçek ya da tüzel kişilere ait tüm binek otomobillerinin,

motosikletlerin, "tenezzübe mahsus" (gezinti amaçlı) motorlu deniz ulaşım araçlarının trafiğe çıkmaları yasaklandı. Ancak elçiliklere, konsolosluklara ve çalışanlarına ait kara ve deniz ulaşım araçları, 3827 sayılı Nakil Vasıtaları Hakkında Kanun'da belirtilen bazı araçlar ve doktorlara ait araçlarla plakaları belirtilmiş sekiz araç da kısıtlama dışında bırakılmıştı. Ayrıca yabancı turistlere ait araçların Türkiye'ye girmelerinden itibaren 15 gün süreyle trafiğe çıkmasına da izin verildi. K/75 kararının 1. maddesinin E fıkrasıyla şehir ve kasabaların sınırları içinde çalışan ticari taksiler için bir gün tek, bir gün çift plaka uygulaması hayata geçirildi. Bu çerçevede trafiğe çıkacak taksiler sabah 6'dan ertesi gün sabah 6'ya kadar çalışabilecek, belirtilen saatte garajlarına ya da belediyeler tarafından belirlenen yerlere çekilecekti. 19 Kasım 1940 tarihli K/75 kararının 1. maddesinin E fıkrası, 15 Temmuz 1941 tarihli K/176²⁵ ile kaldırılacak, taksilerin her gün çalışmalarına izin verilecekti.

K/75 kararının ikinci maddesine göre bu kararın uygulamaya girmesinden itibaren petrol ve petrol ürünleriyle çalışan hiçbir araca belediyelerce ça-

lışma izni ve plaka verilemeyecekti. K/75 kapsamında çalışması yasaklanan araçlara, kararın uygulamaya girmesinden itibaren beş gün süre verilmişti. Bu suretle araç sahiplerine yapmayı planladıkları işlerini toparlamaları için kısa bir zaman tanınmıştı.²⁶

Görüldüğü gibi çalışmalarına izin verilmiş olan özel araçların sayısı oldukça azdı. Bu durumda çalışmaları için lüzum görülen araçlar için yeniden izin verilmesi gerekiyordu ve Koordinasyon Heyeti tarafından bu yönde kararlar alındı.

Yukarıda söz edilen ve çalışmalarına 3827 sayılı Nakil Vasıtaları Hakkında Kanun'la izin verilen araçların dışında Koordinasyon Heyeti Kararları kapsamında savaş döneminde 214 adet otomobilin daha çalışmasına izin verilmişti. Alınan kararlara 6 araç trafikten men edilirken 67 adet motosiklet trafiğe çıkarıldı. Hükümet sağlık hizmetlerinin aksamaması için aldığı K/574²⁷ kararıyla tüm doktorların motosikletle trafiğe çıkmasına da izin verdi.

Savaş dönemi Türkiye'sinde motorlu araçların trafiğe çıkışları alınan Ko-

Saydam'ın ölümünün ardından 1946'ya kadar başkanlık yapan Şükrü Saracoğlu (1886-1953).

SALT Targısı

ğin K/256³³ ile ve 17 Haziran 1941 tarihli K/164³⁴ ile 31 Aralık 1941 tarihine kadar çalışmasına izin verilmiş olan ve İzmit Belediyesi'ne kayıtlı bulunan otomobilin izninin 8 Eylül 1942 tarihine kadar uzatılmasına karar verildi. Benzer şekilde K/443³⁵ ile Adana vilayetine kayıtlı olan bazı araçların 1943 Kasım ayı sonuna kadar çalış-

masına izin verildi. Yine K/456³⁶ kararıyla 21 Ocak 1942 tarihli K/256³⁷ gereğince Ahmet Ataman adına verilmiş olan trafiğe çıkma izni iptal edildi. K/531³⁸ ile Müteahhit Zeki Toros'un özel aracına daha önce verilmiş çalışma izninin süresi uzatılırken, bazı araçlara verilmiş olan çalışma izinleri kaldırıldı. Ankara'da çalışmasına izin verilmiş olan bir aracın çalışma izni K/538³⁹ ile iptal edildi. K/545⁴⁰ ile iki araca belli sürelerde çalışma izni verilirken, K/555⁴¹ ile bir aracın çalışma izni uzatıldı.

13 Ağustos 1941 tarihli K/185 gizli kararıyla ise her türlü özel ulaşım araçlarının trafiğe çıkma izinlerinin gerek görüldüğünde tamamen ya da kısmen yasaklanması konusunda Başbakan'a yetki verildi.⁴² Alınan bu gizli kararla bazı araçların trafiğe çıkması Koordinasyon Heyeti kararı olmaksızın doğrudan Başbakan tarafından iptal edilebilecekti.

TARIM ÜRÜNLERİNE VE EŞYALARA EL KONMASI: HUBUBATA EL KONMASI

Askeri amaçlı alınan kararlar doğal olarak gizli tutulurken, savaş döneminde iaşenin sağlanması konusunda alınan bazı kararlar da gizlenmiştir. Bu kararlar incelenirken gizli kararların öncesinde aynı konuda

alınan açık kararların olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Saydam hükümeti II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılının Eylül ayından 1940 yılı sonlarına kadar geçen sürede ülkenin iâşe ihtiyacını stoklardan karşıladı. Hükümet, 1940 yılının Kasım ayına gelindiğinde hububat stoklarının tükenmesi üzerine Koordinasyon Heyeti'nin Milli Korunma Kanunu'na dayanarak aldığı bazı kararları uygulamaya koydu.

Hükümetin hububatla ilgili ilk müdahalesi Koordinasyon Heyeti'nin 28 Kasım 1940 tarihli K/76 kararının kabulüyle gerçekleşti.⁴³ Bu kararla hububat ticareti ile uğraşmayan üreticiler dışında kalan tüm gerçek ve tüzel kişiler ellerinde bulunan buğday ve çavdarın miktarını, cinsini bildirmeye zorunlu kılındı. İl özel idareleri, belediyeler, özel bütçeyle idare edilen devlet kurumları, Toprak Mahsulleri Ofisi, değirmenler, ellerindeki buğday-çavdar miktarı 500 kiloyu aşmayanlar K/76 kapsamı dışında tutuldu. Karara göre bu beyanın kararname yayın tarihinden itibaren dört gün içerisinde bulundukları çevrenin en büyük mülki amirine yapılması gerekiyordu.

Bu yolla gerçek ve tüzel kişilerin elindeki ürün miktarı belirlenmeye çalışıldı. Yine bu kararnameyle depo, silo, değirmen veya başka yerlerde bulunan hububatın Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satılması şartı getirildi.

Öte yandan hububat ticaretiyle uğraşmayan üreticilerin dışında kalan ve kararnamede belirtilen merkezlerdeki bütün gerçek ve tüzel kişilerin ellerindeki buğday ve çavdara devlet, bedelini peşin ödemek şartıyla el koyabilecekti. Bu merkezler Afyonkarahisar, Akdağmadeni, Aksaray, Akşehir, Amasya, Ankara, Bismil, Boğazlıyan, Bolvadin, Bor, Bozüyük, Burdur, Çanbeyli, Çankırı, Çay, Çivril, Çumra, Denizli, Dinar, Diyarbakır, Ereğli (Konya), Eskişehir, Emirdağ, İstanbul (ve vilayete bağlı kaza merkezleri), İzmir, Iğın, Karaman, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Mardin, Polatlı,

Sandıklı, Samsun, Siverek, Şarkışla, Urfa, Yıldızeli, Yozgat, Zile, demiryolu istasyonlarından Bozüyük'ten başlayarak Eskişehir-Ankara-Erzurum hattının Armağan'da sona eren kısmı, Eskişehir'den başlayarak Eskişehir-Afyon-Konya-Adana hattının Ulukışla'da sona eren kısmı, Kayseri-Ulukışla hattının tamamı, Samsun-Sivas hattının tamamı, Afyonkarahisar'dan başlayarak Afyonkarahisar-Denizli-İzmir hattının Denizli'de sona eren kısmı, Cenev demiryollarının Mürşitpınar'dan başlayarak Mardin istasyonunda biten kısmı üzerinde yer alan bütün istasyonlar olarak belirlenmiştir.⁴⁴ "İstasyonlar" ifadesi tren duraklarının ısıtmak sınırları dahilindeki mahallerle sınırlı olmayıp, istasyonların bulunduğu köy, kasaba ve şehirleri de kapsıyordu.

Böylece alınan kararlar doğrultusunda söz konusu merkezlerde bulunan hububatın beyan edilme zorunluluğuyla birlikte bedeli ödemek kaydıyla devlete ürünlere el koyabilme yetkisi de tanınmış oldu ve belirlenmiş hububatlar için 6.00 kuruş ile 9.75 kuruş arasında değişen alım fiyatları açıklandı.

Aynı gün 2/14714 sayılı kararname ile K/77 kararı da kabul edilerek gerçek ve tüzel kişiler tarafından 100 kilodan fazla olarak satışı yapılan buğday, arpa, yulaf ve çavdar fiyatlarının tespit edilecek olan azami fiyatların üzerinde olmamasına karar verildi.⁴⁵ Kararnamede bu kararın hangi illerde geçerli olacağı da belirtilmişti. Buğday ve arpa için satın alma fiyatları illere ve cinsine göre belirlenmiştir.⁴⁶ Buğday için 7.25-10.50 kuruş, çavdar için 6.00-8.00, arpa için 6.25-8.25, yulaf için 6.50-8.50 kuruş arasında değişen fiyatlar verilmişti.⁴⁷

Yapılan bu düzenlemelerle buğday ve çavdar için beyan zorunluluğu getirilirken, hububatın devlete zorunlu satışı da sağlandı ve ardından hükümete piyasadaki fiyatı belirleme yetkisi verilerek piyasa sıkı bir kontrol mekanizmasına tâbi kılındı. 24 Aralık 1940 tarihli K/89⁴⁸ ile K/76'da 20 gün

14 Ocak 1942 tarihinden itibaren İstanbul'da ekmeğin dağıtım karnesine bağlandı.

Cumhuriyet'in 75. Yılı, Cilt 1, 1923-1953 İstanbul Yayıncılık, 1998, s. 243.

olarak belirlenen satın alma süresi 35 güne çıkarılırken, K/9⁵⁵ ile K/76'nın uygulama alanı genişletildi.

Savaş döneminin en önemli kararlarından biri olan ve "resmi ve hususi bilumum hakkı ve hükmi şahısları" kapsayan, hububata bedeli karşılığında el koyma uygulaması ise 12 Şubat 1941 tarihli ve K/107 kararının kabulü ile başladı.⁵⁶ Başında "Türk müstahsil kütlesi ile Cumhuriyet Hükümeti arasında akdedilen tarihi bir mukavele"⁵⁷ olarak yorumlanan bu kararnamelerle üretici yemeklik, yemlik, tohumluk ihtiyaçlarının üzerindeki hububatın bedeli peşin ödenmek üzere ve hükümetçe belirlenmiş olan fiyatlarla Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satmak zorunda bırakıldı.

Üreticiye bırakılacak olan yemeklik buğday ve çavdar, nüfus başına aylık ekmeğin 20 kilo, yemlik olarak 10 kilo olmak üzere toplam 30 kilo olarak belirtilmişti. Yemlik arpa ve yulaf, beyanname tarihinden itibaren yeni mahsul alınacağı kadar her bir büyükbaş koşum hayvanı için günde beşer kilo, koşulmayan büyükbaş hayvanlar için günde üçer kilo, küçükbaş hayvanlar için ise bu süre zarfında toplam 22 kilo arpa ve yulaf beraber olmak üzere hesaplanmıştı.⁵⁸

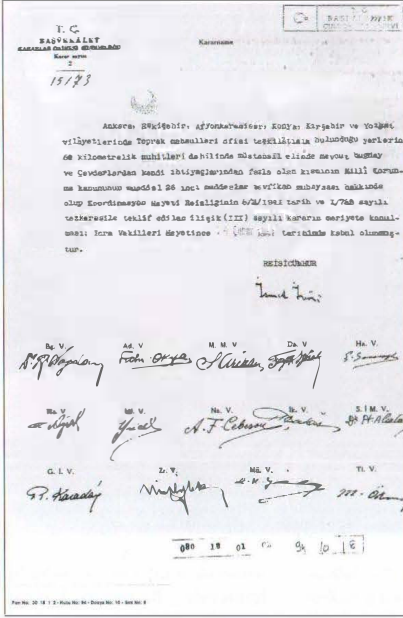
Koordinasyon Heyeti'nin hububata el koyma konusunda aldığı ve Resmi Gazete'de yayımlanmış olan K/107 kararının hemen ardından, K/107'de belirtilen merkezlerin bir kısmında ve beyan için verilen sürenin dolması beklenmeksizin gizli karar K/111, 14 Şubat 1941'de hayata geçirildi.⁵⁹ K/111 ile Ankara, Afyonkarahisar, Eskişehir, Kırşehir, Yozgat, Konya illerinde Toprak Mahsulleri Ofisi teşkilatının bulunduğu 50 kilometrelik çevre içinde üretici elinde mevcut olan buğday ve çavdar el konma kapsamına alındı. Bu şehirler buğday üretiminin yoğun yapıldığı bölgelerdi ve söz konusu yerlerdeki buğday ve çavdarın "serian mübayaası" (hemen el konarak satın alınması) kararlaştırıldı.

Böyle bir karara neden olan şartları da ayrıca değerlendirmek gerekir. Savaş döneminde genel üretim düzeyindeki ilk önemli gerileme 1941 yılında ortaya çıkmış, 1941 yılında üretim 1938-1939 yılı üretiminin %12 gerisinde kalmıştı.⁶⁰ Ancak 1941 yılının Şubat ayında alınan bu kararın nedenini 1941 yılında üretimin düşmüş olması değil, 1940 yılı harmanının göz önüne alınmasında aramak gerekir. Bu nedenle alının kararda üretim düşüklüğünün etkisi pek olmamıştır. Öte yandan 1941 yılında hava koşu-

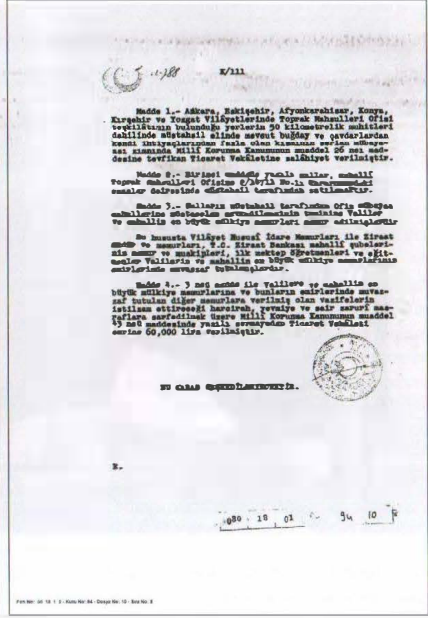
larının tarım için uygun olmadığı bilinmektedir.⁶¹ Bu nedenle hükümet tarafından 1941 yılı üretiminin düşük olacağı öngörülmüş ve tedbir amaçlı olarak böyle bir karar alınmıştır.

Ayrıca K/111 kararının alındığı dönem (14 Şubat 1941) Türkiye'nin dış siyasetinin oldukça endişe verici dönemine denk gelmektedir. II. Dünya Savaşı'nda yukarıda da söz edildiği gibi Almanya'nın Balkanlardaki varlığı Türkiye açısından ciddi tehdit oluştuyordu. Savaşın Türkiye sınırlarına dayanması karşısında Saydam hükümeti olağanüstü tedbirlere başlamıştı. Bu dönemde İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli illerinde 20 Kasım 1940 tarihinde bir ay süreyle sıkıyönetim ilan edildi. Sıkıyönetim kararının süresi önce iki kez üçer ay, ardından altı ay daha uzatılacaktı.⁶²

Savaş tehlikesi karşısında askeri ve idari tedbirlerin yanı sıra iâşenin sağlanmasıyla ilgili tedbirlerin alınması da kaçınılmazdı. Diğer yandan savaş döneminde askerin ve halkın iâşesini sağlamakla yönelik alınan kararlar karşısında küçük üretici yurtdışında da söz edildiği gibi ürününü saklama, büyük üretici ise kaçırıldığı ürünü karaborsada satma yoluna gitmişti.⁶³ Bu nedenle üreticinin elinde-

K/111 sayılı karar.

ki buğday ve çavdara açık şekilde el koyma kararı varken, K/111 gizli kararı ile K/107'de belirtilen merkezlerin bir kısmında ve "beyan için verilen sürenin dolması beklenmeksizin" ve "serian mubaayası" şeklinde bir karar alınmıştır. Bu şekilde üreticinin elinde bulunan ürünün saklanması-na engel olunmaya çalışılıyordu.

ÇEŞİTLİ MADDELERE EL KONMASI

İlaşayla ilgili kararların yanı sıra bazı Koordinasyon Heyeti kararlarına dayanılarak, özel şahısların elinde bulunan çeşitli malzemelere el koyma kararları da bu dönemde hayata

geçirildi. Ancak bu kararları irdelerken öncelikle Türkiye'de savaş döneminde yaşanan ihtikar⁶⁴ olaylarını değerlendirmek, dönemin genel durumuna bakmak gerekir.

Türkiye'de savaş dönemi ihtikar sorunu Avrupa'da savaşın ayak seslerinin duyulduğu dönemde başlamıştı. İhtikarla mücadele ilk dönemden itibaren hükümetin üzerinde önemle durduğu ve bu konuda ciddi tedbirler almaya çalıştığı bir konu oldu. Ancak alınan tüm önlemlere rağmen istenilen başarı sağlanamadı. Karaborsa ve ihtikar savaşın ilk döneminde dahi ciddi boyutlara ulaşmıştı. Refik

Saydam'ın 1941 Aralık ayı başında yaptığı "İhtikarın önüne geçmek için ne lazımsa yapacağız. Gerekirse yeni kanunlar çıkaracağız. Gerekirse ihtisas mahkemeleri gibi yalnız bu işle uğraşan mahkemeler kuracağız. Çünkü koca bir milletin sırtından geçinmeye ve bir anda zengin olmak için onun parasını çalmaya çalışanlara asla müsamaha göstermeyeceğiz..."⁶⁵ şeklindeki açıklaması ihtikarla mücadele verilen önemi ortaya koyuyordu.

Bu hassas dönemde muhtelif maddelere el koyma konusunda alınan açık kararların ilki 3 Nisan 1940 tarihli K/16 ile Ankara, İstanbul, İzmir, Çel, Seyhan, Zonguldak, Samsun, Trabzon, Kayseri, Sivas, Diyarbakır ve Iskenderun'da hakiki ve hukuki şahıslar elinde bulunan demirlerin beyan edilmesi ve gerekli görüldüğünde bu demirlerle el konmasına karar verilmiştir.⁶⁶ K/16 kararı 10 Eylül 1940 tarihli K/52 ile kaldırıldı.⁶⁷ K/54 ile sondaj, artezien, taş kırma, beton karıştırma makineleri, kompresör, elektrojen grubu, ekskavatorlere el konurken,⁶⁸ K/73 ile hakiki ve hukuki şahısların ellerindeki sacların beyan edilmesine ve bu saclara

Cumhuriyet,
6 Şubat 1942.

Millî Korunma Kanunu

Dün gece radyodan bütün hükümlerile izah olundu

Ankara radyosu dün gece, millî korunma kanununda yapılan mühim tadilatı tamamen halka okuyarak bilhassa mal biriktirenler, spekülasyon ve ihtikar yapmak isteyenler hakkındaki ağır hükümleri bildirmiştir. Bu maksadla kanunun 27 nci maddesi yeni şekle konulmuştur ki, bunları evvelce muhtabedilerle beraber tartışmışlardır.

Böylelikle pazar günkü muhabeseler, kanunun bütün milletçe öğrenilmesi ilham ruhunu bulsa ve izah ediyordu.

bedeli karşılığı el konmasına karar verildi.⁶⁹ 25 Temmuz 1941 tarihli K/177 ile bazı vilayet merkezlerinde muhabere malzemesinin beyanname ve el koyma hükümlerine tabi olması sağlandı.⁷⁰ K/206 ve K/267 kararları ile İzmit Oksijen ve Buz Fabrikası sahibi Akbaş'a ait üç dizel jeneratör grubuna ve dizel elektrojen grubuna el konması kararlaştırıldı.⁷¹ K/148 ile Muteahhit Hakkı Salih Bosna'ya ait 3000 telgraf direğine,⁷² K/284 ile Halıcıoğlu tel çivi fabrikasında bulunan bir adet kaba tel çekme makinesine bedeli ödenerek el konmasına karar verildi.⁷³

Özel şahıslar elinde bulunan bazı malzemelere el koyma kararları bu kararlarla sınırlı kalmadı. Bu süreçte K/317 ile bazı firmalara ait dinamo ve motorlara bedeli karşılığında el konmasına karar verilirken,⁷⁴ K/382 ile Devlet Ziraat İşletmeleri tarafından maliyet fiyatı ile muhtaç çiftçilere dağıtılmak üzere İstanbul'da Türk Avrupa Limited Şirketi'nin elinde bulunan 50.100 adet çelik pulluk üç demirlerine de Ziraat Vekâleti'nce bedeli ödenerek el kondu.⁷⁵ K/523 ile Eskişehir Çimento ve Su Kireci Fabrikalarında bulunan makinelerin değeri karşılığında İktisat Vekâleti tarafından satın alınmasına karar verildi.⁷⁶

Tüm bu el koyma kararlarının yanı sıra özel işletmeleri yakından ilgilendiren 9 Şubat 1943 tarihli K/432 de kabul edildi ve bu kapsamda fabrika, imalathane, atölye gibi sanayi işletmelerinin imalat ya da işletme açısından değişikliğe uğratılması, tadilatla sokulması, faaliyet alanlarının değiştirilmesi, işletme içindeki makine ve aletlerin satılması İktisat Vekâleti'nin iznine bağlandı.⁷⁷ Böylece bir yandan özel sektörde faaliyet gösteren bazı işletmelere ve işletmelerde bulunan malzemelere el konurken, diğer yandan işletmelerde yapılacak her tür değişiklik devletin denetim altına alındı.

Savaş döneminde alınan bu açık kararların dışında aynı yönde bazı gizli kararlar da alınmıştı. Muhtelif maddelere el koyma gizli kararlarının

alandığı dönem, Türkiye'de ihtikar olaylarının çok yoğun yaşandığı dönemdir.⁷⁸

Bu dönemde öncelikle 13 Ağustos 1941'de alınan gizli karar K/184 ile Ticaret Vekâleti'ne gerekli gördüğü bazı maddelere el koyma, el koyulan maddelerin dağıtımını ve satışını

re rağmen gizli karar K/184'un hayata geçirilmesi, saklandığı için yeteri kadar mal alınmaması ihtimaline karşı gizli kararlar el koyma yoluna gidildiğini düşündürmektedir.

Savaş döneminde el konması gereken ve Ticaret Vekâleti'nin yetkisi içinde olan maddelere, yine alınan

İstanbul halkının pirinç ihtiyacı temin edildi

Vilâyet, iki bin ton pirinç almak için bir fabrika ile mukavele yaptı. Şeker tevziyatı hakkında da Vilâyet bir tebliğ neşretti

İstanbul halkının, bilhassa sabit gelirli vatandaşların pirinç ihtiyacının temin için yapılan teşebbüsler neticesinde Çanakkale firmasının senede 2000 ton pirinç Vilâyet emrine tahsis düni Vilâyet'te takarrür etmiştir. Bu miktar bütün sabit gelirli vatandaşların ihtiyacını karşılayabilmektedir.

Diğer taraftan İstanbul hastaneleri, mektepleri ve parti müesseseleri pirinç aynı firma tarafından temin olunacaktır.

Halka yapılacak perakende satışların bakkalların saklaması ve topancılardan fiat zammına maruz kalmadan doğruca doğruya ve ucuz fiatla halkın eline geçmesi için Eminönünden başlayarak

şehirin muhtelif yerlerinde perakende satış mağazaları açılması da mukarrerdir.

Şeker tevzi hakkında Vilâyetin tebliği

İstanbul Valiliğinden tebliğ olunmuştur:

Halkımızın şeker ihtiyacının teminde zorluk çektiği görüldüğü aşağıdaki muvakkat tedbirin alınmasına lüzum hasıl olmuştur:

1 - Ezmek karurının sol kögesindeki eyil - birinetteğin yazını taşıyan parçanın kesilip ikametgâh mirtakalarındaki bakkala aybağına kadar veril-

(Arkası sahife 3, sünen 2 dei

düzenleme yetkisi verilmiş, el koyma kapsamındaki maddeler zeytinyağı, sadayağ, peynir, kuru fasulye, hertür petrol ürünleri, çuval, otomobil lastiği, mamul ya da gayri mamul teneke, kuru ot, saman, ham kauçuk şeklinde belirlenmiştir.⁷⁹ Bu kararın üzerinde önce "Neşri tarihinden itibaren meridir" yazılmış, sonra bu yazının üzeri çizilmiş ve "Gizlidir, neşredilmeyecektir" ifadesi kullanılmıştı. Ticaret Vekâleti'nin lüzum gördüğü maddelerin istihlak (tüketim) ve satış şekil miktarını tayin ve tahdit edebilmesi kararı "açık" olarak 3 Aralık 1943 tarihli K/487 ile alınacaktır.⁸⁰

Gizli karar K/184 kapsamına alınan zeytinyağı, zaten K/83 ile Ticaret Vekâleti'nin satın alma yetkisi içinde olan bir maddeydi.⁸¹ Açık karar K/183 ile de Toprak Mâlûsulleri Ofisi'ne kuru fasulye ve pirinç satın alına ve satma yetkisi zaten verilmişti.⁸² Bu yetkile-

diğer gizli kararlarla el kondu. K/184 kararı bu konuda alınacak diğer gizli kararların dayanağı olacaktı. Örneğin K/184 kararının hemen ardından K/192 kararı 22 Ağustos 1941'de kabul görmüştü.⁸³ Bu gizli karar ile K/184'le gerekli durumlarda bazı maddelere el koyması için Ticaret Vekâleti'ne gizli olarak verilmiş olan yetkiye dayanılarak İstanbul'da Çubuklu Belediye depolarında bulunan Romanya menşeli makine yağlarına Ticaret Vekâleti'nce el konmasına izin verildi. Zaten belediyeye ait depoda bulunan yağlara gizli kararlar el konması şartırcı gelebilir. Ancak Petrol Ofisi'nin Çubuklu Deposu 1941 yılında kırılacak olarak çalışmaktaydı.⁸⁴

11 Ekim 1941 tarihinde ise K/202⁸⁵ sayılı gizli karar kabul edildi ve bu karar ile K/184'te tekrar değişiklik yapılarak Ticaret Vekâleti'nin el koyma maddelerin kapsamı genişletildi.

Cumhuriyet,
21 Ekim 1942.

[illegible]

- Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalı, Yüksek İhtisas Tezi, Ankara, 2000. Mehmet Ertaşgüloğlu, "İngiltere'de Harp Finansmanı ve Harp Sonrası Çözümleri", *AltıHü. Selahattin Çankaya, Tıyasa Servet Vergilerinden Örnekle*, Maliye Araştırma Merkezi Konferanslar, Şahin Turhan, "Harp Finansmanının Teorik Esasları", *Harp Ekonomisi* (İstanbul: Harp Akademileri Basımcısı, 1985).
- 7 Korkut Boratav, *Türkiye İktisatı 1919-1920*, s. 8. Bu konuda Feridun Ergin farklı bir yaklaşım sergiler. Ergin'e göre Türkiye'de II. Dünya Savaşı döneminde silah altına alınan nüfusun tarımdan çekilmesi nedeniyle tarımsal üretimin düştüğü söylenemez. Bu durum tüm ekvilleri toprakları işlenen ve her işçinin yeteri randıman alan işkiler için geçerli bir nedendir. Ancak II. Dünya Savaşı döneminde Türkiye'de ziraai üretim hacmi işkilerin gerçek kapasitesinden çok aşağıdadır. Ekim işleri sadece genç erkekler tarafından yapılmakta, kadınlar, yaşlı erkekler ve çocuklar aralarında çalışmaktadırlar. Askere alınıp nüfus yaratmış açık biraz yetiştirilecekler de durumdur. Kary. Feridun Ergin, *Harap Zamanında Devletin Ekonomisi Müdahaleleri*, s. 230.
- 8 İstatistik Göstergeci 1923-2005, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Kurumu, 2006), s. 188.
- 9 Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), s. 79.
- 10 Şevket Pamuk, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisadi Politika ve Büyüme*, İstanbul, s. 184. Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, s. 292.
- 11 Demokrat Parti döneminde Milli Kuruma Kanunu uygulamaları için bkz. Mustafa Albayrak, "Demokrat Parti Döneminde Milli Kuruma Kanunu Uygulamaları (1955-1968)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 67-68-69, C. XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, s. 219-250.
- 12 T.C. Resmi Gazete, 16 Eylül 1968, Sayı: 10605, s. 2137.
- 13 T.C. Resmi Gazete, 26 Kanunusani 1940, Sayı: 4417, s. 13213-13216.
- 14 T.C. Resmi Gazete, 21 Şubat 1940, Sayı: 4439, s. 19386.
- 15 BKA Fon kodu: 30 18 12. Yer no: 90 16.11. Resmi Gazete, 24 Şubat 1940, Sayı: 4442, s. 1938. "Devlet Kontrolü Başladı", *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1940, Sayı: 5666, s. 1. "Başvekilimizin Resulünde Bir Koordinasyon Heyeti Kuruldu", *Ülke*, 21 Şubat 1940, Sayı: 5666, s. 1. Sadri Ertem, "Koordinasyon", (29 Şubat 1940 tarihli Tan Gazetesi'nden), *Ayın Tarih*, Sayı 75, Basın Genel Direktörlüğü, 129 Şubat 1940, s. 88-91.
- 16 "Devlet Kontrolü Başladı", *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1940, Sayı: 5666, s. 5.
- 17 Hüsnü Bengi, *Milli Kuruma Kanunu ve Kararları*, (Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1945), s. 371. (Milli Kuruma Kanunu 1960 yılına kadar uygulamada kalmıştır. 1940-1960 yılları arasında alınan karar sayısı 1270'dir).
- 18 Milli Kuruma Kanunu ve II. Dünya Savaşı döneminde alınan Koordinasyon Heyeti Kararları hakkında geniş bilgi için bkz. Alev Özbil, "Türkiye'de Sosyal Ekonomi Uygulamaları Olarak Milli Kuruma Kanunu (1940-1946)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- 19 T.C. Resmi Gazete, 17 Haziran 1940, Sayı: 4537, s. 14090.
- 20 BKA Fon Kodu: 30 18 12. Yer no: 92 80.13
- 21 BKA Fon Kodu: 30 18 12. Yer no: 92 84.6
- 22 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830.
- 23 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 24 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 25 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 26 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 27 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 28 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 29 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 30 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 31 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 32 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 33 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 34 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 35 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 36 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 37 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 38 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 39 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 40 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 41 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 42 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 43 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 44 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 45 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 46 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 47 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 48 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 49 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 50 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 51 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 52 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 53 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 54 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 55 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 56 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 57 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 58 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 59 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 60 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 61 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 62 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 63 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 64 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 65 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 66 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 67 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 68 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 69 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 70 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 71 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 72 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 73 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 74 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 75 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 76 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 77 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 78 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 79 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 80 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 81 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 82 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 83 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 84 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 85 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 86 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 87 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 88 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 89 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 90 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 91 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 92 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 93 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 94 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830. 95 T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 1830.
- 27 Kararları, s. 140.
- 28 T.C. Resmi Gazete, 28 Şubat 1945, Sayı: 5943.
- 29 BKA Fon kodu: 30 18 12. Yer no: 95 43.2. (Söz konusu belgenin ilk sayfasında 152 numaralı karar, ikinci sayfasında 153 numaralı karar yapılmaktadır. Ancak 153 sayılı karar gücü karar olmayıp 23 Mayıs 1941 tarihli T.C. Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. İlk sayfadaki karar sayısının yazım hatasından kaynaklandığını düşünmekteyiz.)
- 30 Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne*, Olgular, Belgeler, Jorular, Cilt 1 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), s. 412.
- 31 Hüsnü Özlü, "Arşiv Belgelerine Göre, İkinci Dünya Savaşı'nda İzmir ve Trakya'nın Savunmasına Yönelik Türk-İngiliz Heyetlerinin Görüşmeleri ve Ahnari Önemleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/24, 2012 Bahar, s. 241 (233-253) http://web.dcu.edu.tr/ataurkileleri/uploaded_files/file/dergi2024/12.pdf
- 32 Hüsnü Özlü, "Arşiv Belgelerine Göre, İkinci Dünya Savaşı'nda İzmir ve Trakya'nın Savunmasına Yönelik Türk-İngiliz Heyetlerinin Görüşmeleri ve Ahnari Önemleri", s. 241.
- 33 Türk-Alman Dostluk Anlaşması 18 Haziran 1941'de imzalanmıştır. Bkz. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne*, Olgular, Belgeler, Jorular, Cilt 1, s. 444.
- 34 T.C. Resmi Gazete, 27 Aralık 1940, Sayı: 4697.
- 35 T.C. Resmi Gazete, 14 Ağustos 1941, Sayı: 4886.
- 36 T.C. Resmi Gazete, 13 Ekim 1941, Sayı: 4936.
- 37 T.C. Resmi Gazete, 25 Mayıs 1941, Sayı: 5404.
- 38 T.C. Resmi Gazete, 2 Eylül 1941, Sayı: 4901.
- 39 T.C. Resmi Gazete, 13 Haziran 1942, Sayı: 5031.
- 40 T.C. Resmi Gazete, 30 Ocak 1942, Sayı: 5020.
- 41 T.C. Resmi Gazete, 23 Haziran 1941, Sayı: 4841.
- 42 T.C. Resmi Gazete, 25 Mayıs 1943, Sayı: 5402.
- 43 T.C. Resmi Gazete, 9 Temmuz 1943, Sayı: 5451.
- 44 T.C. Resmi Gazete, 30 Ocak 1942, Sayı: 5020.
- 45 T.C. Resmi Gazete, 28 Temmuz 1944, Sayı: 5968.
- 46 T.C. Resmi Gazete, 6 Ekim 1944, Sayı: 5824.
- 47 T.C. Resmi Gazete, 26 Ekim 1944, Sayı: 5841.
- 48 T.C. Resmi Gazete, 25 Aralık 1944, Sayı: 5888.
- 49 BKA Fon kodu: 30 18 12. Yer no: 96 70.40.
- 50 T.C. Resmi Gazete, 5 Aralık 1940 - Sayı: 4678, s. 192. İsmail Hüseyin Tokan, "Türkiye'de Hububat Siyaseti", *Türk Ekonomisi*, Ankara, 1 Temmuz 1943, Yıl 1, Sayı 1, s. 9-16.
- 51 T.C. Başvekilin Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, Milli Kuruma Kanunu, Muhasebe Taltimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları, s. 143-144.
- 52 T.C. Resmi Gazete, 5 Aralık 1940, Sayı: 4678.
- 53 T.C. Resmi Gazete, 5 Aralık 1940, Sayı: 4678. 1940 yılında K/77 ile hububat alım fiyatlarında bölgesel fiyatlar belirlenirken, 1942 yılından sonra K/365 ile tüm Türkiye için tekli fiyat belirlenmiştir.
- 54 T.C. Başvekilin Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, Milli Kuruma Kanunu, Muhasebe Taltimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları, s. 148-151.
- 55 T.C. Resmi Gazete, 27 Aralık 1940, Sayı: 4697.
- 56 T.C. Resmi Gazete, 6 Ocak 1941, Sayı: 4704.
- 57 T.C. Resmi Gazete, 14 Şubat 1941, Sayı: 4734.
- 58 Hüseyin Sami, "Değer Pahası ve Peşin Para", *Ülke*, 20 Şubat 1941, Sayı: 5709, s. 1.
- 59 T.C. Resmi Gazete, 14 Şubat 1941, Sayı: 4734, s. 438. T.C. Başvekilin Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, Milli Kuruma Kanunu, Muhasebe Taltimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları, s. 200.
- 60 BKA Fon kodu: 30 18 12. Yer no: 94 10.8.
- 61 Şevket Pamuk, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar 1923-2000*, Der. Şevket Pamuk, Zülfü Toprak (Ankara: Yurt Yayınları), s. 97.
- 62 Ticaret Vekili B. San. Sren, 1943 yılı İzmir Faabının açılışında yaptığı konuşmada son 10 yılda kötü günlerden kurtulmuşu nedeniyle verimli mahsul alınmadığını, ancak 1943 yılı mahsulünün verimli olduğunu belirtmiştir. "XII. İzmir Fuarı Dün Törenle Açıldı", *Ülke*, 21 Ağustos 1943, Sayı: 7922, s. 1.
- 63 Bülent Bakar, "İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'da Anadolu'ya Göç ve Pançe Karşı Propaganda", <http://www.journals.istanbul.edu.tr/huyda/article/view/102108/102109/208>, s. 1 (1-12).
- 64 Şevket Pamuk, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar 1923-2000*, s. 103.
- 65 Dönemin önlü sosyoloğu Ziyaeddin Fahri Fındıklı 1942 yılında yaptığı İhtikar adlı kitapçıkta İhtikar'ı "pahallık temuru makulde ile bir şey toplamak ve azaltmak" şeklinde tanımlamıştır. Bkz. Ziyaeddin Fahri Fındıklı, *İhtikar*, (İstanbul: Türkiye Fekfede, Hars ve İktisadi Araştırmalar Merkezi Kitapları, Seri A, Sayı: 10, 1942), s. 1. Ancak savaş döneminde "İhtikar" tanımı daha geniş bir anlam içermiştir. Bu dönemde narh fiyatlarından ve daha önceden belirlenmiş kar haclerinden yüksek olan fiyatlarla yapılan satışların yanı sıra, mal emal edildikten yapılan hileler, taura hileleri; satış yasak olan bir ürünü satış gibi olaylar da "İhtikar" kavramı içinde yer almıştır. Yani "İhtikar" karaborsanın yanında devletin yasakladığı diğer ticari hareketleri de kapsamıştır. İhtikar yapan kişilere de "muhtekir" denmektedir. "İhtikarlar Mükadele Azim", *Cumhuriyet*, 1 Birincil Nisan 1941, Sayı: 6141, s. 1.
- 66 T.C. Resmi Gazete, 11 Nisan 1940, Sayı: 4482, s. 13626.
- 67 T.C. Resmi Gazete, 21 Eylül 1940, Sayı: 4618, s. 14726.
- 68 T.C. Resmi Gazete, 21 Eylül 1940, Sayı: 4618, s. 14727.
- 69 T.C. Resmi Gazete, 18 Teşrinisani 1940, Sayı: 4661, s. 58.
- 70 T.C. Başvekilin Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, Milli Kuruma Kanunu, Muhasebe Taltimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları, s. 311.
- 71 T.C. Resmi Gazete, 1 Kasım 1941, Sayı: 4947, s. 4857. T.C. Resmi Gazete, 11 Şubat 1942, Sayı: 5019, s. 229.
- 72 T.C. Resmi Gazete, 23 Mayıs 1941, Sayı: 4815, s. 963.
- 73 T.C. Resmi Gazete, 9 Mart 1942, Sayı: 5052, s. 2391.
- 74 T.C. Resmi Gazete, 11 Mayıs 1942, Sayı: 5103, s. 2810.
- 75 T.C. Resmi Gazete, 28 Ağustos 1942, Sayı: 5196, s. 3579.
- 76 T.C. Resmi Gazete, 20 Haziran 1944, Sayı: 5335.
- 77 T.C. Resmi Gazete, 13 Şubat 1941, Sayı: 5730, s. 4474.
- 78 İhtikar olaylarının önünü almak için normal mahkemelere büyük görevler düşmüştür. Ancak İhtikar olaylarının fazla oluşu nedeniyle mevcut mahkemeler yeterli gelmemiştir. Nitekim 9 Şubat 1942 tarihli K/268 gzl kararından kısa bir süre sonra Milli Kuruma Mahkemeleri kurulmuştur. Bkz. T.C. Resmi Gazete, 3 Şubat 1942, Sayı: 5023, s. 237-244. "Milli Kuruma Mahkemeleri İçin", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1942, Sayı: 6733, s. 1.
- 79 BKA Fon kodu: 30 18 12. Yer no: 96 70.19.
- 80 T.C. Resmi Gazete, 16 Kanunusenevvel 1943, Sayı: 5579.
- 81 T.C. Başvekilin Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, Milli Kuruma Kanunu, Muhasebe Taltimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları, s. 160.
- 82 T.C. Başvekilin Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, Milli Kuruma Kanunu, Muhasebe Taltimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları, s. 319.
- 83 BKA Fon kodu: 30 18 12. Yer no: 96 75.12. 1944 yılından itibaren kıraklık olarak kullanılmakta olan Çubuklu deposunun faaliyetleri Petrol Ofisi tarafından 2005 yılı itibarıyla sona vermiştir. http://www.ysoos.com.tr/PDF/KC_RB666_dumali/1603008.pdf (1 Aralık 2015).
- 84 BKA Fon kodu: 30 18 12. Yer no: 94 10.8.
- 85 BKA Fon kodu: 30 18 12. Yer no: 96 86.10.
- 86 T.C. Resmi Gazete, 19 Kanunusani 1942, Sayı: 5010, s. 2164.
- 87 BKA Fon kodu: 30 18 12. Yer no: 97 10.18.
- 88 BKA Fon kodu: 30 18 12. Yer no: 97 11.5.
- 89 BKA Fon kodu: 30 18 12. Yer no: 97 10.14.
- 90 T.C. Resmi Gazete, 30 18 12. Yer no: 97 11.14. Tamer Bulut, "Milli Kuruma Kanunu ve İzmir Vilayeti'nde Uygulamaları (1940-1946)", *Yüksek İhtisas Tezi*, C. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2015/2016, s. 244. (Söz konusu tezi'de belgenin arşiv kodu bulunmakta, belgenin fotokopisi görülmektedir.)
- 91 BKA Fon kodu: 30 18 12. Yer no: 97 11.15.
- 92 BKA Fon kodu: 30 18 12. Yer no: 97 15.9.
- 93 Tamer Bulut, "Milli Kuruma Kanunu ve İzmir Vilayeti'nde Uygulamaları (1940-1946)", s. 246.
- 94 T.C. Resmi Gazete, 19 Kanunusani 1942, Sayı: 5103, s. 2164.

YemekveKültür

Çiya YAYINLARI

ÜÇ AYLIK DERGİSİ 2013/ SAYI 45/ 7,50 TL

ENİS ŞATUR - BELLEK MENÜLERİ // GÜNDÜZ VASSAF - BU ACELE NEYET?

YAVUZ KÖSE - OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA ÇİKOLATANIN KISA TARİHİ

SAADE ÖZEN - AVRUPA MALINDAN "MİLLİ ÇİKOLATA" DEVRİNE // HEDDA REINDL-KIEL - OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA DAĞITIM VE BÖLÜŞTÜRME DÜZENİ // ESER ATILLA GONZALEZ - ANA SÖZÜM: "KURALLARIN YIKILMADAN ÖNCE ÖĞRENMEK LAZIM"

F. XAVIER MEDINA - AKDENİZ BÖLGESİNDE BESLENME, KÜLTÜR VE KÜLTÜREL MİRAS

46. sayımız
bayilerde

Enis Batur

Gündüz Vassaf

John Berger

Sophia Loren

Yavuz Köse

Saadet Özen

Hedda Reindl-Kiel

Musa Dageviren

Tuba Ökse

Sabahattin Kudret Aksal

Eser Atilla Gonzalez

F. Xavier Medina

M. Bülent Varlık

Demet Elkatip

Y. Güneş

Pelin Özer

Süleyman Bulut

Zeliha Özkan

Alp Türkmenoğlu

Süleyman Bulut

Bellek menüleri / Göz yemek

Bu acele neyett?

Ölümlerin hatırladıkları kadarıyla bazı meyveler

Aşk Mutfağı

Ağa'nın yanlış anlaması: Osmanlı İmparatorluğu'nda çikolatanın kısa tarihi (on yedinci-yirminci yüzyıllar)

Avrupa malından "milli çikolata" devrine

Kullara tayın, efendiye gümüş takım: Osmanlı İmparatorluğu'nda dağıtım ve bölüşdürme düzeni (16.-17. yüzyıl)

Unutulmuş halk yemeklerinden yedi tarif

Modern mutfakların eski Anadolu'daki öncülleri

Bir kanat sesyle

Ana Sözü: "Kuralları yıkmadan önce öğrenmek lazım"

Akdeniz bölgesinde beslenme, kültür ve kültürel miras

"Osmanlı mutfak kültürü tarihi" açısından bir kaynak olarak Mecelle-i Umûr-ı Belediye

Resimdeki nasıl elverişli?

Gelenekler "modernleşecek" devam ediyor!

Koça, Yoluş imparatoruna tepeden bakmak

Çimcik

Şarabın vitanında teli bu dil tonu geliyor

Her şeyin bay bay

Bilmec mutfak

Çiya YAYINLARI

www.yemekvekultur.com

YUNAN EDEBİYATINDA II. DÜNYA SAVAŞI YILLARI

MERİH EROL

Damla Demirözü'nün İşgal, Direniş, İç Savaş: Yunan Edebiyatında II. Dünya Savaşı Yılları adlı kitabı İstos Yayın tarafından yayımlandı. Çağdaş Yunan edebiyatı tarihine çok büyük bir katkı sunan ve çok az araştırılmış bir dönemin edebi dünyasına ışık tutan bu kitap, hakkında çok şey bildiğimizi sandığımız komşumuzun yakın tarihinin bize doğrudan doğruya dokunmayan bir kesitinde yaşadığı tecrübeler, gördüğü zulümler ve içinden geçtiği siyasi ve toplumsal krizler hakkında aslında ne kadar az şey bildiğimizi anlamamıza vesile olacaktır.

Atina'da veya Selanik'te bir gece kendinizi salaş bir merdiven altı meyhanesinde bulursanız ve şansınız da varsa, tesadüfen o akşam yanında buzukisi veya saziyla gelmiş yiyip içen gençlerin az sonra kendiliğinden çalıp söylemeye başladıklarını duyabilirsiniz. Karanlık ve sigara dumanıyla kaplı mekânda rebetika

veya daha geç dönemin sürgün ya da devrim şarkıları yükselir. Eğer bu bir Avrupa şehrinde genellikle Yunan göçmenlerin "takıldığı" bir bar veya tavernaysa, şarkılar gurbet duygularıyla daha bir içten söylenir. Siz, belki de bir Türk olarak, "Hep bir ağızdan söyleyebildikleri ne çok şarkıları var" diye imrenirsiniz, tıpkı herhangi bir eğlence yerinde sadece çiftetelli ve benzerlerine değil, daha çetrefilli halk danslarına da herkesi katıldığını gördüğünüzde olduğu gibi.

Yunan toplumunun daha çok, az önce bahsettiğim kesiminde, direnişin, iç savaşın ve askeri diktatörlük yıllarının yaşanmışlıkları ya da toplumsal hafızadaki izleri hâlâ canlıdır ve müzik çalıp söyleme kültürüne ve son yıllarda okurla yeniden buluşturulan edebi eserlere yansımıştır. Öte yandan, bir kesimi ortak bir kültür etrafında birleştiren ve şarkılara malzeme olan bu geçmiş herkes tarafından aynı şekilde hatırlanmaz, çünkü tek tek ailelerin içinden geçtiği deneyimler, siyasi görüş ayrılıkları ve toplumsal özlemler yüzünden bu yakın geçmişle ortak bir bakış açısıyla yüzleşmek kolay değildir. Bu hafıza ve kimlik düzeyindeki bölünmeye dair farkındalığa sahip Yunanlar,

toplumlarının çok uzak geçmişinden bugüne uzanan bazı olayları ve tutumları çoğunlukla, milletin ve toplumun bütünlüğüne zararlı kamplaşmalar olarak okurlar. Bugün ortalama eğitilmiş bir Yunanlı ülkesinin meselelerine dair konuştuğunuzda ve söz yakın Yunan tarihinin toplum içi zıtlıklarına geldiğinde, karşınızdaki kişinin kendi toplumunun tarihine bir tür özeleştiri ve serzenişle yaklaşarak, mesela "Biz zaten hep bölünmüştük" (panda imastan diihazmeni) dediğini duyabilirsiniz.

Damla Demirözü'nün İstos Yayın tarafından yayımlanan yeni kitabı *İşgal, Direniş, İç Savaş: Yunan Edebiyatında II. Dünya Savaşı Yılları*, Yunan edebiyatının "45 Kuşağı" diye adlandırılan dönemi ve bu döneme ait edebiyat eserleri üzerine ciddi bir araştırma niteliği taşıyor. Önceki birçok çalışmasında Türk-Yunan Savaşı'nın –ya da Yunanların deyimliyle Küçük Asya felaketinin (Demirözü de kitabında bu ifadeyi kullanıyor)– ertesinde Anadolu'dan göç etmek zorunda bırakılan Rum Ortodoksların tanıklıklarını ele alan yazar, bu kitabında dönemsel olarak günümüze biraz daha yaklaşıp Yunan tarihinin başka bir acılı ve tartışmalı dönemini irdeliyor.

İŞGAL DİRENİŞ İÇ SAVAŞ YUNAN EDEBİYATINDA II. DÜNYA SAVAŞI YILLARI

DAMLA DEMİRÖZÜ

Yazar kitabının giriş bölümünde Türkiyeli bir okurun kavrayışına açıklık getirecek biçimde "Helen", "Grek", "Rum" gibi kritik bazı kavram ve terimlerin kullanımıyla ilgili açıklamalar yapıyor; Yunan toplumunun monarşiyle olan ilişkisini, ulus-devletin coğrafi sınırlarının belirlenme süreçlerini ve Yunanistan'da devlet-din ve toplum-din ilişkisini inceliyor; günümüz Yunan toplumunu iyi ve yakından tanıdığı için bazı önemli nüansları yakalayabiliyor ve bunları çalışmasına aktarıyor.

Kitabın birinci bölümü, edebiyat eserlerinin incelendiği ikinci bölüme bir ön hazırlık düşüncesiyle yazılmış ve dönemin tarihi olaylarını ve siyasi bağlamını okura aktarıyor. Bölüm, Kral Konstantin ve liberal lider Eleftherios Venizelos arasında çıkıntı ve I. Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın izleyeceği dış siyaset çizgisi sebebiyle derinleşen anlaşmazlıkla, yarı Milli Bölünme'yle başlıyor. 1920'lerin ve 30'ların siyasi haritasındaki gelişmelerden, Venizelos'un top-

lumsal hareketlerin bastırılmasına yönelik yasa çıkarmasından, yeni palazlanan Yunanistan Komünist Partisi'nden, Kral'a yakın sağ partilerin ve Venizelos'un liberal partisinin rekabetinden söz ediyor. Yazar

daha ilk bölümde, kitabın genel tezi olan Yunan toplumunda bu dönemin algısına ait derin bölünmeler olduğu saptamasını desteklemek üzere yerinde bir iddiayla, Venizelos'un Yunanistan'ın tek adamı ve tartışılmaz lideri olmadığını söylüyor (s. 33).

1944 yılı sonlarında Alman askerlerinin çekilmesini takiben başlayan Yunan İç Savaşı, Yunanistan'da uzun zaman konuşulmayan, yazılmayan tabu konulardan biridir. Yazar bu dönemi taze bir kaynakça kullanarak, örneğin Polimeris Voglis ve Yorgos Margaritis gibi önemli tarihçilerin araştırmalarına ve eserlerine dayanarak akıcı ve kolay anlaşılır bir dille anlatıyor. Birinci bölümdeki genel olayların özeti ve analizi direnişin Yunan Meclisi tarafından resmen tanındığı 1982 yılına kadar devam ediyor. 1980'lerde dahi direnişçilerin kimlerden oluştuğu ve amaçlarının ne olduğu hakkındaki soruların Yunan kamuoyunu böldüğü ve sert tartışmalara sebep olduğu okura hatırlatılıyor (s. 80). Bu bölümde bahsedilen olaylar Atina'daki ASKI yani Çağdaş Toplumsal Tarih Arşivi'nden çarpıcı görsel malzemeyle daha canlı kılınıyor. Ancak, okurun siyasi olaylar ve gelişmeler arasındaki seyrini kolaylaştırmak için bir zaman çizelgesinin eklenmesinin faydalı olacağı da söylenebilir.

Peloponisos Ksagnando köyünde anne ve oğul.

Spiros Meleci arşivi

Mikro Horyo köyünde çocuklar.

Spiros Meleci arşivi

Papaz ve keşiş.
Spiros Meletsis arşivi.

Kitabın ikinci bölümünde, Arnavutluk cephesi, Alman işgali, direniş ve onu takip eden Yunan İç Savaşı ve sonrasında yaşananlar hakkında eserler kaleme almış on iki Yunan yazarın Demirözü tarafından seçilmiş birer eseri inceleniyor. Biri deneme türünde olan bu eserler, çeşitli uzunluklarda roman ve öykülerdir. İncelenen

bu çalışmaların yazarları anlattıkları olayların tanıklarıdır; bir kısmı Arnavutluk cephesinde İtalyanlara karşı savunmaya katılmış ve/veya Alman işgaline karşı direniş ve sonrasında İç Savaş'a bizzat dahil olmuş ya da 1950'li ve 60'lı yıllarda solcu görüşlerinden dolayı sürgün hayatı yaşamıştır. Kitapta incelenen eserlerin

çoğu tank olunan ve işlenen olayları izleyen iki-üç sene gibi kısa bir zaman içinde yazılıp yayımlanmıştır.

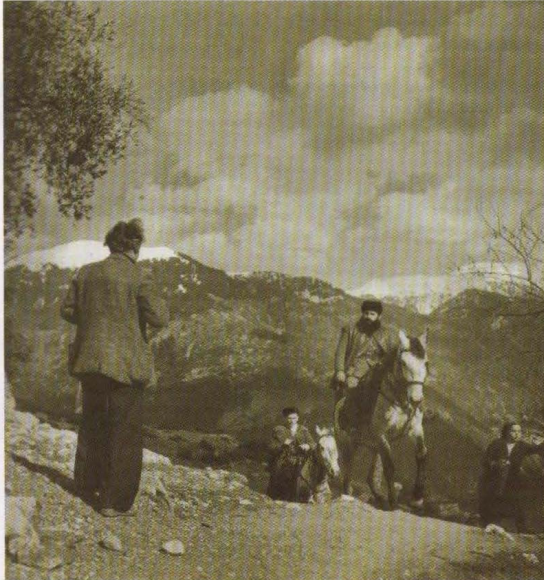
Daha önceki çalışmalarında ve eserlerinde olduğu gibi, yazar bu kitabında da "Öteki" algısı, kurgusu ve imajı etrafındaki sorularla ilgileniyor. II. Dünya Savaşı dönemindeki zorlukların ve zulmün anlatıldığı on iki eserin bir kısmında 1831 Yunan Devrimi'ne ve 1922 Küçük Asya Felaketi'ne yapılan atıflara dikkatimizi çekiyor. Bu eserlerde kronolojik tutarlılık gereğince Türkler çoğunlukla gerçek karakterler değildir, ancak tarihi referanslar yoluyla okura hatırlatılan tarihi "ötekiler"dir. Mesela ilginç bir biçimde Lili Naki'nun öykü kitabı *Çocukların Cehennemi*'nde Türkler, geçmişin Almanlarıdır (s. 110). Ancak her şey bir yana, Yunan toplumu için İç Savaş'ı konuşmak ve açıklamak Türk-Yunan Savaşı'nı konuşmaktan daha zordur. Yazarın da dediği gibi, "Başka bir ülkeyle yapılan savaşta 'düşman/öteki' bizden biri değil, bir yabancıdır. Dolayısıyla yabancı bir ülkeyle yapılan bir savaş anlatmak bizi rahatsız etmez. [...] Oysa iç savaş, milletin bir ve bölünmez olduğunun aksine işaret eder." (s. 81-82) Yine de Yunan İç Savaşı (1944-49) kayıpları açısından ancak Küçük Asya Seferi'yle kıyaslanabilir; zira ikisi de önemli ölçekte bir göçle sonuçlanmıştır.

Kitapta incelenen eserler, Yunanistan'ın yakın tarihinin "hassas" konularının son on beş-yirmi yılda Yunan kamuoyunda merak uyandırmaya başladığını ve ancak konuşulmaya başlandığını gösterir şekilde 1990'lı ve 2000'li yıllarda yeniden basılmıştır. Zira direnişçilerin kim olduğu ve bazı kesimlerin direnişe neden hemen katılmadığı ya da bazılarının neden hemen katıldığı, hâlâ tartışılan ve ihtilaf yaratan bir konudur.

Anlatılarında işgali ve getirdiği açlık ve ölüm korkusunu çarpıcı biçimde ele alan solcu yazarlar, romandaki kahramanlarının ağzından Yunan halkının Alman işgalinden kurtulması arzusu ve beklentisini "dirliş" metaforuna atıfta bulunarak dile getirir.

Sanatçı Yoldasıs,
Aris Veluhtioti'yi
fotoğraflarken.

Spiros Meletsis arşivi.

Arzu edilen diriliş, maddi, manevi ve ahlaki bir yeniden doğuşa işaret eder. Solcu yazarların bile gönderme yaptığı Yunan millî anlatısında çok kullanılan bu metafor tabii ki dini kökenlidir ve İsa'nın dirilişine gönderme yapar. Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın tarihine damgasını vuran dinin (İslamın) siyasallaşması olgusuyla hemhal olmuş Türk okura, Yunan devletinin henüz yeni kurulduğu ve Yunan ulusunun anlatılarının oluşmaya başladığı anda dinin (Ortodoks Hristiyanlığın) zaten orada olduğu ve bütün bu süreçlerin ayrılmaz parçası olduğu hatırlatılmalıdır.

İşgal, Direniş, İç Savaş'ta yazar iki toplum arasındaki bazı kontrastlara değinirken, paylaşım ve empati ifadelerini de göz ardı etmemiş. Solcu direnişçilerin polis saldırısıyla ağır kayıplar verdiği Kanlı Aralık olaylarından (1944) ilhamla kaleme aldığı *Büyük Aralık*'ta (1945) emperyalizm karşıtı bir söylem kullanan Yunan yazar Menelaos Ludemis, daha sonraki yıllarda Makronisos'taki mahpusluk günlerinde yazdığı bir şiirde Nâzım Hikmet'e, "Nâzım Hikmet arkadaş, Cehennemdeki komşu / Dün Yunanistan için hıçkırığını duydu. /... / Nâzım şimdi sana diyebilirim ki / Kelepçeye vurulmuş sağ elimde / Senin elini hissediyorum" diye seslenecektir (s. 153).

Albaylar Cuntası (1967-1974) döneminde Yunan edebiyat dünyası ağır bir sansür ve baskı altındadır. Demiröz bize edebiyat dünyasından yazarların cuntayı nasıl protesto ettiğini örnekleriyle anlatıyor: Bazen hiçbir şey yayınlamak, yani susmak da bir protestodur. Çağdaş Yunan edebiyatı tarihine çok büyük bir katkı sunan ve gerçekten çok az araştırılmış bir dönemin edebî dünyasına ışık tutan bu kitap, hakkında çok şey bildiğimizi sandığımız komşumuzun yakın tarihinin bize doğrudan doğruya dokunmayan bir kestiinde, yani kabaca 1922-1974 arasında—ki her iki ülke de diğerine en fazla ilgiyi birbiriyle çatışma dönemleri bağlanımda göstermiştir—yaşadığı tecrübeler, gördüğü zulümler ve içinden geçtiği siyasi ve toplumsal krizler hakkında

aslında ne kadar az şey bildiğimizi anlamamıza vesile olacaktır.

Son olarak, sunum ve dil açısından söylemek gerekir ki, edebî metinlerden yapılan alıntıların Yunanca orijinallerinin dipnotlarda verilmesi—ve

bunun çok düzgün bir yazımla yapılması—kıtaba Yunanca bilen okurların takdir edeceği bir değer katıyor. Ayrıca eserlerden yapılan alıntıların Türkçe çevirileri yazarın çevirmenlikteki maharetini açıkça ortaya koyuyor.

Ulusal Konsey'in çalışmaları.

Spiros Melietis arşivi

Ulusal Konsey'de halkın seçilmiş temsilcileri.

Spiros Melietis arşivi.

PERS KRALI BÜYÜK KYROS: ANNE KARNINDAN ÇOCUKLUĞA BİR PERSLİNİN ŞIRADIŞI ÖYKÜSÜ*

ERAY KARAKETİR

Pers Kralı Büyük Kyros'un çocukluğu, Antik Çağ'dan itibaren kaleme alınmış pek çok anlatı ve hikâyede yer bulmuştur. Bu döneme ait saptanabilir tarihsel gerçeklikler sınırlı olsa da, özellikle büyük tarihçi Herodotos'un anlattıkları yön gösterici niteliktedir.

Büyük Kyros'un silindiri kitabesi (arka taraftan görünüşü).

Trustees of the British Museum

Büyük Kyros'un (MÖ 559-530) doğuşu ve çocukluk yıllarıyla ilgili bilgiler Antik Çağ yazarları aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Konuyla ilgili bilgi sunan isimlerden biri olan Herodotos'un aktardıklarından yola çıkmak, meselerin anlaşılması açısından elzemdir.

Herodotos, Büyük Kyros'un dünyaya gelişini ve yetiştirme sürecini abartılı şekilde anlatanların olduğunu ifade etmekte, kendisinin ise bu kişileri değil, gerçekleri olduğu gibi verileri takip edeceğini belirterek bu konuyla ilgili üç farklı hikâyenin olduğunu söylemektedir.¹ Herodotos'a

göre, Büyük Kyros'un annesi Mandane ile babası I. Kambises'in (yak. MÖ 590-559) evliliklerinin ilk yılında Med Kralı Astyages (MÖ 585-550) bir rüya görür. Rüyasında kızı Mandane'nin rahminden bir asma büyümüş ve asmanın dalları bütün Asya'yı kaplamıştır. Astyages rüyasını yorumlamak için ülkesindeki rüya yorumcularına başvurur. Rüya yorumcuları, Mandane'nin bir oğlunun olacağını ve bu çocuğun Astyages'in tüm krallığını ele geçirerek onun yerini alacağını söyler. Rüyasının bu şekilde yorumlanmasının ardından korkuya kapılan Astyages, kızını Perslerin yanından alır ve kendi yanında gö-

zetim altında tutarak, doğacak çocuğu öldürmek için fırsat kollar. Bir süre sonra Büyük Kyros dünyaya gelir. Bunun üzerine Astyages vakit kaybetmeden Medler içinde en çok güvendiği kişi ve aynı zamanda akrabası olan Harpagos'u çağırır. Onan, söyleyeceklerini iyi dinlemesini ve yerine getirmesini ister ve Büyük Kyros'u alıp evine götürmesini, orada öldürerek gömmesini salık verir. Harpagos, Astyages'in dediklerini kabul eder.²

Emri kabul edilen Astyages, Büyük Kyros'u kundak bezleri içinde Harpagos'a teslim eder. Harpagos

Büyük Kyros'un başkenti Pasargadae'deki bir sarayın kalıntıları.

<http://www.ancient.eu/uploads/images/262.jpg?w=1430&h=1000>

inde bulunduğu zor durumun etkisiyle gözyaşları içinde kucağındaki bebekle birlikte evine döner ve karısına başından geçen her şeyi anlatır. Harpagos, her ne kadar Astyages'in emrini kabul etmiş durumda olsa bile bebeği kendisinin öldüremeyeceğini anlar ve başka birine öldürtmeye karar verir. Astyages'in Med başkenti Ekbatana'nın (Hemedan) kuzeyindeki çobanlarından Mitradates'e haber göndererek onu yanına çağırır. Karısı Kyno ile birlikte yaşayan Mitradates, çağırıldığını duyar duymaz Harpagos'un yanına gider. Harpagos ona Astyages'in emrini söyler; bebeği alıp dağların en ulaşılmaz yerine bırakmasını ve böylelikle onu öldürmesini ister. Ayrıca bu emri yerine getirmenize Astyages tarafından işkencelere maruz bırakılarak öldürüleceğini belirtir. Bu şekilde kendü görevini bir başkasına yüklemiş olmaktadır.⁴

Kendisine verilen öldürme emrini kabul eden Mitradates, bebeği alarak evine döndüğünde, hamile olan karısının doğum yaptığını görür. Harpagos ile arasında yaşananları karısına

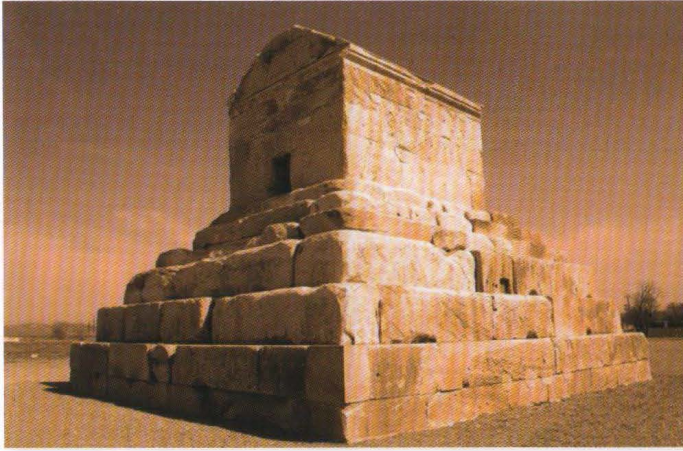
anlatır ve Harpagos'un evinde bebeği kendisine teslim eden hizmetçi aracılığıyla, bu bebeğin Astyages'in torunu olduğunu öğrendiğini söyler. Bu durumu üzüntüyle karşılayan karısı bebeğin öldürülmemesini ister ancak kocasını buna ikna edemez. Bu nun üzerine, aklına kendi bebeğinin ölü doğmasından hareketle bir plan gelir. Kocası Mitradates'e bebeklerinin ölü doğduğunu söyler ve ondan Astyages'in torununu öldüreceğine kendi ölü bebeklerini bir aldatmaca olarak kullanmasını ister. Ona, bu şekilde hem Astyages'in emrini uygulamış olacağını hem de bu bebeğin hayatta kalacağını söyler.⁵

Karısının bu fikrini uygun bulan Mitradates, elindeki bebeği karısına verir ve kendi ölü bebeğini söylediği gibi dağılır en ıssız yerine bırakır. Ardından Harpagos'a, emri yerine getirdiğini bildirir. Bu haber üzerine Harpagos en güvendiği adamlarına emir vererek Mitradates'in bebeği öldürüp öldürmediğini öğrenmelerini ister; adamlarından bebeğin öldürüldüğü haberi aldıkları sonra da ölü bebeği gömlüdür. Öldürülen

gerekten Büyük Kyros ise Mitradates ile karısı tarafından büyütülür. Bebeğe, Astyages ve Harpagos'un yaşananları anlamamaları için gerçek ismiyle (yani Kyros diye) değil de başka bir isimle hitap edilir.

Ancak Büyük Kyros'un gerçek kimliği on yaşına geldiğinde ortaya çıkacaktır. Büyük Kyros bir gün arkadaşlarıyla oyun oynarken oyun gereği kral olur ve yanındaki arkadaşlarına da çeşitli görevler verir. Çocuklardan biri görevini yapmaz ve Kyros tarafından dövülür. Dövülen çocuk Med soylularından Artembares'in oğludur ve bu durumu babasına haber verir. Ancak Kyros'un adı hâlâ gizli olduğu için durumu anlatırken ondan "Astyages'in çobanının oğlu" diye bahseder. Astyages bu durum karşısında öfkelenerek derhal çocuğuyla birlikte Astyages'in yanına gider ve olup biteni ona anlatır.⁶

Astyages, Artembares'in şikâyetini haklı bulur ve askerlerine, çocuğu yakalayıp, cezalandırılmak üzere kendisine getirmelerini emreder. Askerler tarafından karısına çıkarı-

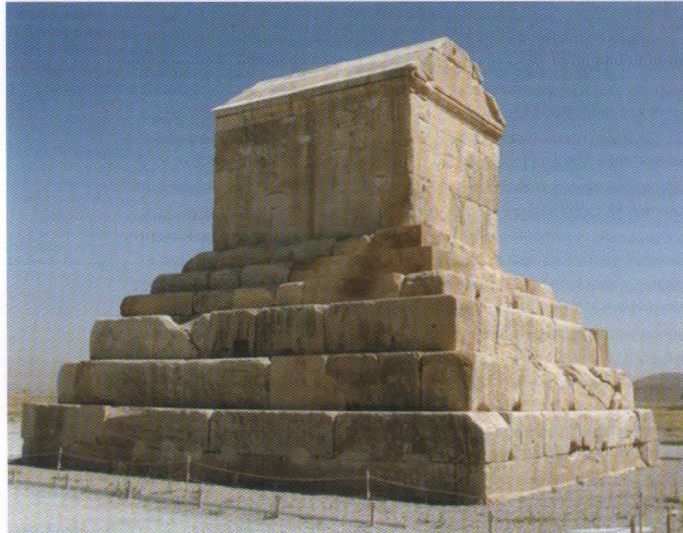

Büyük Kyros'un anıt mezarı (ön taraftan görünüşü).

<http://www.goldeniran.com/iran-tourism-potential-for-developing-tourism-part-3>

Büyük Kyros'un anıt mezarı (arka taraftan görünüşü).

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/04/Cyrrus-the-Great-Tomb-22059.jpg>

lan çocuktan hesap sorar, ama Kyros suçlamaları reddeder ve etkileyici sözlerle kendini savunur. Astyages sıradan bir köle çocuğun bu cümleleri kuramayacağını düşünür. Ayrıca Kyros'un yüz yapısı ve yaşı da onu kuşkulandırmıştır. Mitrdates'i bu konu hakkında sorguya çekmeden önce Artembares'i başından gönderir ve çocuğu da sarayın iç taraflarına yollayarak Mitrdates ile baş başa kalır. Ona bu çocuğu kimden emanet aldığını sorar. Mitrdates onun öz çocuğu olduğunu söyler. Ancak Astyages buna inanmayarak Mitrdates'i ölümlle tehdit eder.

Doğruyu söylemekten başka çaresi olmadığını anlayan Mitrdates bütün gerçekleri anlatır.⁷

Gerçeği öğrenen Astyages çok öfkelenir ve Mitrdates'i boş vererek kendisine oynanan bu oyunun ilk sorumlusu olan Harpagos'u çağırır. Astyages'in yanına gelen Harpagos bütün olayları en başından itibaren doğru bir şekilde anlatır.

Astyages duydukları karşısında öfkesini belli etmeyerek Kyros'un ölmemiş olmasının kendisi açısından iyi bir gelişme olduğunu, bu şekilde

kızıyla arasının düzeleceğini ifade eder. Ardından Büyük Kyros'un canını başışladıkları için tanrılara kurban sunacağını ve bir ziyafet vereceğini söyleyerek Harpagos'u da davet eder. Ayrıca Büyük Kyros ile tanışıp kaynaşması için Harpagos'tan oğlunu saraya göndermesini ister. Bu gelişme üzerine Harpagos sevinç içinde evine gider. On üç yaşındaki oğluna Astyages'in tüm dediklerini yerine getirmesini tembihleyerek onu saraya gönderir. Harpagos'un oğlu saraya varınca Astyages onu öldürterek cesedini parçalara ayırır ve pişirterek ziyafet sofrasına koymak üzere hazırlar.

Ziyafet vakti geldiğinde Astyages ve diğer davetlilerin önüne koyun eti, Harpagos'un önüne ise durumu anlamaması için oğlunun vücudunun sadece bazı yerleri koyulur. Harpagos da dâhil herkes kendi önündeki eti yedikten sonra Astyages, hizmetçilerine Harpagos'un oğlunun pişmiş diğer parçalarını üstü örtülü bir şekilde getirterek Harpagos'a yediği eti beğenip beğenmediğini sorar. Eti beğendiğini söylemesi üzerine, örtüyü kaldırarak içinden istediği parçayı almasını ister. Harpagos örtüyü açıp oğluna ait parçaları görünce duygularını belli etmez. Astyages ona, yediği etin hangi hayvana ait olduğunu anlayıp anlamadığını sorar. Harpagos ise, anladığını ifade eden, kralı övücü bir cümleyle içinde bulunduğu durumu geçiştirmeye çalışır. Ardından oğlunun pişmiş parçalarını alır ve evine dönerek tüm parçaları bir mezara gömer.⁸

Tüm bu yaşananlardan sonra Astyages daha önce rüyasını yorumlamış olan Maglar⁹ bir kez daha getirir ve onlara rüyasını daha önce nasıl yorumladıklarını sorar. Maglar da önceki yorumlarını tekrarlarlar. Bunun üzerine Astyages, Maglara Büyük Kyros'un hâlâ hayatta olduğunu ve arkadaşlarıyla oynadığı bir oyunda kral seçildiğini anlatır. Bu duydukları karşısında Maglar tehlikenin ortadan kalktığını, çünkü oyun aracılığıyla da olsa Büyük Kyros'un kral seçildiğini ve dolayısıyla Astyages'in rüyasının gerçeğe dönüştüğü belirtirler. Bu ce-

vap karşısında rahatlayan Astyages, Maglara bundan sonra ne yapması gerektiğini sorar. Maglar da Büyük Kyros'u gerçek anne ve babasının yanına göndermesini söylerler. Astyages bu öneriyi beğenerek Büyük Kyros'u yanına çağırır ve ona, kendisine haksızlık ettiğini üstü kapalı bir şekilde anlatarak onu gerçek

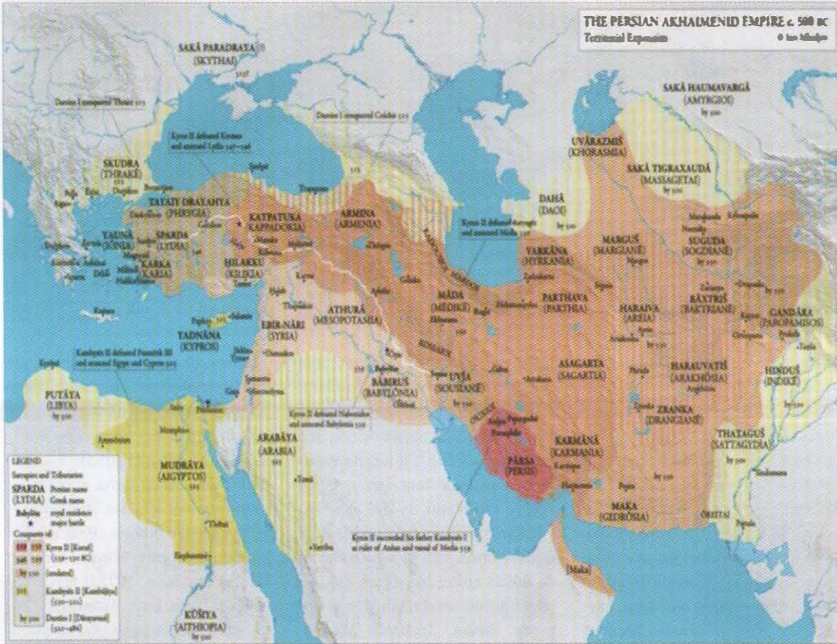
FARKLI RİVAYETLER VE SAPTANABİLEN TARİHSEL GERÇEKLER

Antik dönem yazarlarından Şamli Nikolaos, Büyük Kyros'un dünyaya gelişi ve çocukluk dönemiyle ilgili olarak Herodotos'un anlattığından farklı bir hikâye anlatır. Nikolaos'a

revli olduğu hizmetçinin emrinden çıkartılarak sakileri denetleyen ve krala içecek sunan Artambares'in emrine verilir. Misafirlerle şarap doldurma görevini yerine getirirken hem Astyages hem de Artambares tarafından dikkatle izlenir ve her ikisinin de beğenisi kazanır. Astyages, Artambares'e bu kadar becerikli

Büyük Kyros'tan I. Darius'a kadar olan dönemde Pers İmparatorluğu'nun hakimiyet sahası.

<http://vietbae.vn/vi/The-500/5-de-che-hung-manh-vat-trong-lich-su-khai-nguoi/81427449/159/>

anne ve babasının yanına göndereceğini söyler.¹⁰

Büyük Kyros gerçek anne-babası olan I. Kambises ile Mandane'nin evine gider. Kapıyı açan ev sahipleri evlerine gelen bu misafirin kim olduğunu öğrenince büyük bir sevinç yaşar. Ardından, öldü bildikleri çocuklarına nasıl hayata kıldığını sorarlar. Kyros, ailesine bittirildikten geçen her şeyi anlatır ve çoban Mitradates'in karısı Kyno'nun kendisini besleyip büyüttüğünü söyler.

Persler, Büyük Kyros'un bu mucize kurtuluşunun onu daha da tanrısal kıldığını düşünmekte ve onun bıraktığı yerde bir köpek tarafından emzirilerek hayatta kaldığına inanmaktadır.¹¹

göre, Büyük Kyros'un ailesinin maddi durumu kötüdür ve muhtemelen bu sebeple, Med Sarayı'nın dekorasyonundan sorumlu olan bir hizmetçinin yanına verilmiştir. Hizmetçi, Büyük Kyros'un hem büyüyüp yetişmesiyle ilgilenir hem de ona saraydaki çeşitli işleri yaptırır. Bir süre sonra Büyük Kyros becerikliliği sayesinde sarayın iç dekorasyonu ile ilgilenmekle görevlendirilir. Hizmetçi, Büyük Kyros'a zaman zaman sert ve kötü davranır. Bu sonunda ona değer vermeye başlar ve onu sarayın ışık tapınclarından biri yapar. Böylelikle saray içinde biraz daha kadem kazanır. Büyük Kyros, Astyages'e yakınlaşmıştır.¹²

Her geçen gün dikkatleri kendisine toplayan Büyük Kyros, sonunda gö-

bir gencin nereli olduğunu sorar. Artambares, onun saraydaki kölelerden biri olduğunu, Pers soyundan geldiğini ve kendisinin ona bakmakla yükümlü olduğunu söyler.

Yaşlı Artambares bir gün hastalanır ve Astyages'ten evine dönmek ve iyileşene kadar evinde kalmak için izin ister. Kendisinden boşalan yere ise Büyük Kyros'u getirmesini teklif eder. Astyages bu teklifi kabul eder. Büyük Kyros, Artambares'in yerine görevlendirilir ve üstün nitelikleri sayesinde Astyages'e biraz daha yaklaşmış olur. Bir süre sonra Artambares yakalandığı hastalıktan kurtulamaz ve ölür. Ölümü üzerine Astyages onun tüm eşyalarını birkaç fediyayla birlikte Büyük Kyros'a verir. Böylelikle Büyük Kyros herkesin

**Ecbatana
şehrinin
kalıntıları.**

[http://
ourancientworld.com/
images/723/2885_1.jpg](http://ourancientworld.com/images/723/2885_1.jpg)

dikkatini kendisinde toplar ve güçlü bir konuma gelir.¹³

Büyük Kyros'un dünyaya gelişi ve çocukluk çağı hakkında bilgi veren Antik Çağ yazarlarından biri de Justin'dir. Justin, bu konuda Herodotos ve Nikolaos'un aktardıklarından farklı bir anlatı sunar. Justin'e göre, çoban tarafından ormana bırakılan bebek, onu emziren ve vahşi hayvanlar ile yırtıcı kuşlardan koruyan dişi bir köpek sayesinde hayatta kalmıştır.¹⁴ Justin'in anlattıkları, Herodotos'un Perslerin söylentisi olarak tanımladığı anlatıyla örtüşmektedir.¹⁵

Büyük Kyros'a ilişkin bu üç farklı hikayenin farklı dönemlere ve farklı

kişilere ilişkin benzerleri vardır. Bunlardan birine Akad Krallığı'nın kurucusu Sargon'da rastlarız.¹⁶ Hikâyeye göre Sargon, bir beşik içinde terk edilir ve tanrının yardımıyla hayatla kalarak önce bahçıvan, ardından saki ve son olarak da kral olur.¹⁷ Büyük Kyros hakkındaki bu hikâyelerin dışında onun kim olduğu konusunda dikkat çekici bir yorum da, ünlü bilgin Biruni tarafından dile getirilmiştir. Biruni, Türkçede *Maziden Kalanlar* diye de bilinen *El-Asârü'l-Bâkiye Ani'l-Kurûni'l-Hâliye* isimli eserinde Büyük Kyros ve Pers İmparatorluğu'ndan bahseder ve ünlü şair Firdavsi'nin *Şehname*'sindeki karakterlerden Keyhüsrev'in Büyük Kyros ile aynı kişi olduğunu söyler.¹⁸

Efsanevi ve mitolojik bilgiler bir kenara bırakılıp tarihi gerçekler dikkate alındığında, Büyük Kyros'un MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısından sonra doğduğu anlaşılmaktadır. Doğum tarihi konusunda daha ayrıntılı bir tarih vermek için ise Herodotos'ta geçen bilgileri dikkate almak gerekir. Herodotos'a göre, Büyük Kyros'un annesi Mandane, MÖ 28 Mayıs 585 yılında Lydia kralı Alyattes'in (MÖ 612-560) kızı Aryenis ile Med kralı Kyaksares'in (MÖ 625-585) oğlu Astyages arasında yapılan evlilik neticesinde dünyaya gelmiştir.¹⁹ Mandane'nin Büyük Kyros'a yaklaşık yirmi yaşlarında hamile kalmış olması ihtimali göz önünde bulundurulduğunda Büyük Kyros'un MÖ 570 yılı civarında doğduğu anlaşılmaktadır.²⁰

DİPNOTLAR

- 1 Bu makale, yazarın Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda 2015 yılında tamamladığı ve Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen, 14201003 proje numaralı "Pers Kralı II. Kyros (Hayatı, Şahsiyeti ve Siyasi Faaliyetleri)" isimli yayımlanmamış yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.
- 2 Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen (İstanbul: Remaz Kitabevi Yayınları, 1983), I, 95.
- 3 Age, I, 108.
- 4 Herodotos, Kyno sözcüğünün Yunancada dişi köpek anlamına geldiğini belirtir. Bkz. age, I, 110.
- 5 Age, I, 109-110.
- 6 Age, I, 111-112.

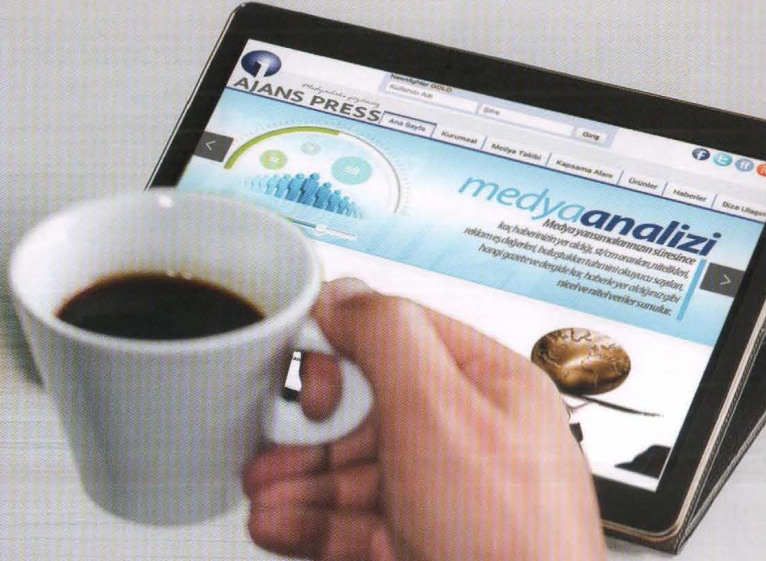
- 7 Age, I, 113-114.
- 8 Age, I, 115-116.
- 9 Age, I, 117-119.
- 10 Zerdüştilik inancında din adamı sınıfını oluşturan Maglar, Herodotos'a göre Med boylarından biridir. Bkz. age, I, 101.
- 11 Age, I, 120-121.
- 12 Age, I, 122.
- 13 Felix Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker* (Berlin ve Leiden: E. J. Brill, 1923-1958), FGRIst II A 90 F 66 (3-4) 'Nikolaos' -Const. Porph. de irsid, s. 23-23.
- 14 Jacoby, age, FGRIst II A 90 F 66 (5-7) 'Nikolaos' -Const. Porph. de irsid, s. 23-23.
- 15 Pierre Briant, *From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire* (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2002), s. 15.
- 16 Herodotos, age, I, 122.

- 17 Briant, age, s. 16; Lindsay Allen, *The Persian Empire: A History* (London: British Museum Press, 2005), s. 25; Kenanettin Koroğlu, *Eski Mezopotamya Tarih: Başlangıcından Perslere Kadar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), s. 208.
- 18 John M. Cook, *The Persian Empire* (London: Book Club Associates) 1983, s. 26.
- 19 Vesta Sarkhosh Curtis, "The Legacy of Ancient Persia", *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*, haz. John Curtis-Nigel Tallis (London: The British Museum Press, 2005), s. 252.
- 20 Herodotos, age, I, 74.
- 21 Muhammad A. Dandamayev, *A Political History of the Achaemenid Empire*, (Leiden: E. J. Brill, 1989), s. 10; Kaveh Farrokh, *Shadows in the Desert: Ancient Persia at War*, (Oxford: Osprey Publishing, 2007), s. 38.

AJANS PRESS

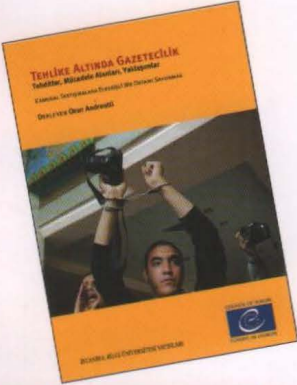
Medyadaki Gözünüz

İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!

Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden **Ajans Press**, ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.

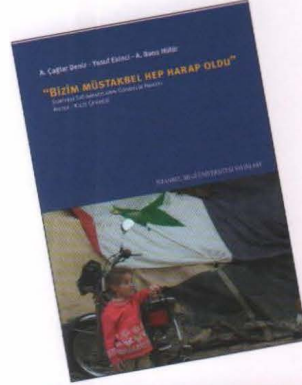
(0212) 370 11 00 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

TEHLİKE ALTINDA GAZETECİLİK
TENDİTLER, MÜCADELE ALANLARI, YAKLAŞIMLAR
KAMUSAL TARTIŞMALARA ELVERİŞLİ BİR ORTAMI SAVUNMAK
DERLEYEN ONUR ANDREOTTI

360 sayfa, ISBN 978-605-399-469-5

Bu eser, kendi alanlarında uzman on yazar demokratik toplumlarda gazeteciliğin işlevlerini ele almaktadır. Yazarlar aynı zamanda "elverişli ortam" kavramının anlamını; demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü için gerekli zemin üzerinde tartışarak açıklarken, gazeteciliğin bu üç temelle arasındaki sıkı bağları irdelemektedir.

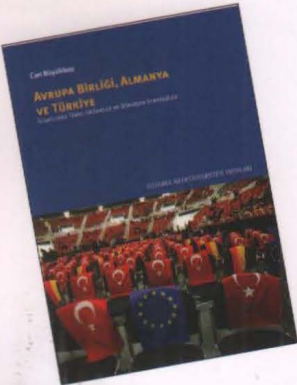
A. ÇAĞLAR DENİZ, YUSUF EKİNCİ, A. BANU HÜLÜR
"BİZİM MÜSTAKBEL HEP HARAP OLDU"

SURİYELİ SİDİNMACILARIN GÜNDELİK HAYATI:

ANTEP - KİLİS ÇEVRESİ

238 sayfa, ISBN 978-605-399-463-3

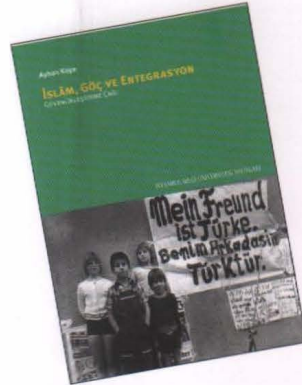
115 görüşmeci ile yüz yüze derinlemesine yapılan mülakatlar, katırlı gözlemler ve doküman incelemeleriyle elde edilen verileri dayanan bir buçuk yıllık bu çalışmada, kentlerde yaşayan Suriyelilerin yerel halkla kurdukları ilişkileri anlamaya, sığınmacıların gündelik hayat deneyimlerine ve gündelik yaşama tutunma pratiklerine odaklanmayı amaçlamaktadır.

CAN BÜYÜKBAY
AVRUPA BİRLİĞİ, ALMANYA VE TÜRKİYE
İLİŞKİLERDE TEMEL DEĞERLER VE DÖNÜŞEN STRATEJİLER

148 sayfa, 978-605-399-464-0

Bu çalışma, Türkiye-Almanya ilişkilerini ve Almanya'nın hem genel hem de Türkiye'ye yönelik dış politikasını inceleyerek işbirliği olasılıklarını tartışmaya açarken, aynı zamanda Almanya'nın AB içerisindeki liderliğini de incelemekte ve iç politika dinamiklerini ele alarak analizi çok boyutlu hale getirmektedir.

AYHAN KAYA
İSLÂM, GÖÇ VE ENTEGRASYON
GÜVENLİLEŞTİRME ÇAĞI

316 sayfa, ISBN 978-605-399-415-2

Avrupa'da yaşayan Müslüman kökenli göçmenler ve onları takip eden kuşaklar ve bu göçmenlere uygulanan entegrasyon ve vatandaşlık düzenlemelerine bakan bu eser, aynı zamanda sekülerleşme, ihtiyatçılık, neoliberalizm, İslâm korkusu, refah devleti, aşırı sağ ve şiddet izleriyle dolu bir dönemde Avrupa'da ulus-devletin değişen yüzünü incelemektedir.